T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TELEVİZYON PROGRAMLARINDA YOKSULLUĞUN TEMSİLİ: "KİMSE YOK MU"

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Bedir Akçelik

Ankara–2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TELEVİZYON PROGRAMLARINDA YOKSULLUĞUN TEMSİLİ: "KİMSE YOK MU"

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Bedir Akçelik

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mine Gencel Bek

Ankara–2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TELEVİZYON PROGRAMLARINDA YOKSULLUĞUN TEMSİLİ: "KİMSE YOK MU"

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mine Gencel BEK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Mine Gencel BEK……..	……
Prof. Dr. Arslan SONAT…..……..	……
Yard. Doç. Dr. Gülseren ADAKLI	……
……..	……
……..	……
……..	……

Tez Sınav Tarihi……

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca birçok insanın desteğini aldım. Başta, bu çalışmanın hazırlanmasında bana bilgi ve deneyimleriyle ışık tutan, Yüksek Lisans tez danışmanım Prof. Dr. Mine Gencel Bek'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca desteklerini hep yanı başımda hissettiğim, çalışmam boyunca fikir ve eleştirileriyle yardımlarını esirgemeyen Yard. Doç. Dr. Şerife Çam'a, kurumsal kaynaklara ulaşmam için bana yardımcı olan Ankara Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma derneği şubesi yetkililerine ve Kimse Yok Mu programına ait arşiv kaynaklarına ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Samanyolu Televizyonu Kimse Yok Mu Programı basın danışmanı ve arşiv sorumlularına teşekkür borçluyum.

Her zaman olduğu gibi tez çalışmam süresince de beni destekleyen, heyecan, mutluluk ve telaşlarımı paylaşan sevgili ailem ve eşime de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR…….....i

İÇİNDEKİLER…….……ii

GİRİŞ……1

1. TELEVİZYON, TÜR, TEMSİL

1.1. Televizyonun Teknik Özellikleri (Televizyonun Anlatım Araçları)…….9

1.1.1. Çekim Ölçek Planları, Kurgu Teknikleri, Kamera Açıları, Kamera Hareketleri, Aydınlatma……....10

1.2. Televizyonun Anlatı Yapısı……12

1.3. Televizyonda Program Türleri ve Program Türü Olarak *Reality-Show*……...16

1.4. Temsil Kavramsallaştırması ve Televizyonda Temsillerin Oluşumu……..28

2. YOKSULLUK, TÜRLERİ, YOKSULLUĞUN NEDENLERİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

2.1. Yoksul ve Yoksulluk Kavramı…….....37

2.2. Yoksulluk Türleri…….....42

2.2.1. Mutlak-Göreli Yoksulluk……42

2.2.2. Kırsal-Kentsel Yoksulluk……44

2.2.3. Sistem İçi-Sistem Dışı Yoksulluk……...47

2.3. Yoksulluğun Nedenleri……49

2.3.1. Yoksulluğun Süresi……49

2.3.2. Neo-Liberal Yapısal Uyum Politikaları……..50

2.3.3. Nüfus Artışı, Göç, Hanehalkı Özellikleri……55

2.3.4. İşgücü Piyasaları Değişkenleri……56

2.4. Yoksullukla Mücadele Yöntemleri……..57

3. YOKSULLUK VE İSLAM

3.1. İslam'da Zenginlik ve Yoksulluk Kavramları…….67

3.2. İslam'ın Yoksullukla Mücadele Stratejileri…….76

3.2.1. İslam'da Zekat, Sadaka, İnfak Anlayışı ve Vakıf Müessesesi……76

3.3. İslam'ın Yoksullukla Mücadele Anlayışının Değerlendirilmesi……..82

4. TELEVİZYONDA YOKSULLUK PROGRAMLARI VE KİMSE YOK MU ÖRNEĞİ

4.1. Televizyonda Yoksulluk Programlarının Ortaya Çıkışı ve Yoksulluk Konulu Televizyon Programları…….92

4.2. Kimse Yok Mu Programı ve Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği……...…98

4.2.1. Programın ve Derneğin Önerilmesi, Gelişimi ve Faaliyetleri……..……..98

4.2.2. Programın ve Derneğin Maliyeti……...106

4.3. Kimse Yok Mu Programının Analizi…….107

4.3.1. Jenerik, Set, Kurgu Tekniği, Müzik, Sunum, Çekim Yöntemleri, Kamera Hareketleri, Aydınlatma……..……..114

4.3.2. Programın Aktörlerine Ait (Üst-ses ve Sunucular, Yoksullar, Hayırseverler ve Çeşitli Otoriteler) Söylemlerin Değerlendirilmesi……..……122

4.3.3. Genel Değerlendirme……...…….....164

SONUÇ……...170

KAYNAKÇA…….178

EKLER ……..197

ÖZET……..202

SUMMARY……...204

GİRİŞ

Medya toplumdaki bireyleri, grupları, sınıfları, kurumları kısacası bütün toplumsal katmanları, toplumsal olay ve olguları kullandığı anlatım araçları, dilsel pratikler ve göstergeler sistemi ile şekillendirerek anlamlandırmaktadır. Televizyon da kitle iletişim araçları içinde kendine özgü anlatım araçları ve kullandığı teknik ile bireylerin hem kendilerini hem de etraflarındaki diğer bireyleri şekillendirme, toplumsal olay ve olguları tanımlama ve anlamlandırma işlevini yerine getiren en etkin araçlardan biridir. Televizyon kullandığı bu teknik ile olay ve olgulara dair yeni bir gerçeklik kurgulamak yanında bu olay ve olguları kullandığı dilsel pratikler ve temsil sistemi vasıtasıyla tanımlamaktadır. Bu tez çalışmasının konusu, televizyonun kullandığı anlatım araçları ve söylemsel pratikler aracılığı ile -bir program türü olarak yaşam öyküsü formatında ekranlara gelen- *Kimse Yok Mu* adlı *reality-show* programı örneği üzerinden yoksul ve yoksullukla ilgili inşa edildiği öne sürülen temsil sürecini incelemek amacıyla yapılacaktır. Bilindiği üzere yoksulluk ve yoksullara yardım konusu sıklıkla medya tarafından farklı şekillerde konu edilmektedir. Ancak yoksulluğun televizyon programlarında temsili olarak bu program, yoksulluğun tanımlanmasında ve yoksullukla ilgili söylemsel stratejinin kurulmasında İslami literatüre yoğun bir şekilde başvurmaktadır. Bununla birlikte yoksullukla mücadelede İslami yardım metotlarını benzer programlara göre daha çok kullanması yönüyle yoksullukla ilgilenme biçimi açısından farklılık taşımaktadır. Bu çalışmada, gerek yukarıda sayılan nedenlerden gerek yoksullara yardım konulu uzun soluklu ve halen devam eden bir program olması nedeniyle adı geçen program inceleme konusu olarak seçilmiştir. Yani burada, televizyonun toplumsal bir olgu

olan yoksulluk konusuna dair oluşturduğu söylemin nasıl inşa edildiği ve nasıl bir inşa sürecinden geçtiği örnek program üzerinden araştırılacaktır.

Yoksullukla ilgili temsillerin nasıl oluştuğu, televizyonun anlatım araçlarının bu ve bu tarz programların anlatı yapısını nasıl şekillendirdiği, anlatı yapısının hangi program türü içinde şekillendiği de bu çalışmanın sorunsallaştırdığı esaslar içinde yer almaktadır. Bu çalışmanın inceleme konularından biri de yoksullukla ilgili mevcut literatürde yer alan "yoksul" ve "yoksulluk" tanımlamalarının, yoksulluk türlerinin, nedenlerinin ve yoksullukla mücadele yöntemlerinin açıklanarak çalışmanın ampirik bölümünün analizini yaparken programın bu başlıklar açısından değerlendirilmesidir. Bu çalışmanın ele aldığı konulardan bir diğeri de örnek olarak incelenecek programda yoksulluk temsil edilirken İslami literatüre sıkça referans verilmesi nedeniyle yoksulluğun İslami literatürde nasıl ele alındığını incelemektir. Bu sayede, kendi içinde toplumsal boyutu olduğu varsayılan İslam'ın yoksulluk için geliştirdiği stratejilerin neler olduğuna değinilecek; bu literatürün programın söylemsel stratejisinin kurulmasında nasıl bir rol oynadığı ve programın yoksullukla mücadele yöntemlerine nasıl yansıdığı irdelenecektir. Ayrıca, bu programda yoksullukla mücadele konusunda yürütülen çabalar ile literatürde geçen yoksullukla mücadele yöntemlerinin ne ölçüde örtüştüğü de değerlendirilecektir.

Kısaca söylemek gerekirse bu çalışmanın amacı akademik anlamda, toplumsal bir gerçeklik ile medyatik bir kaygının ortak noktada buluşmasının bilimsel ve kavramsal dayanaklarını ortaya koymaktır. Yani toplumsal bir sorun olan

yoksulluğun, ağırlıklı olarak birtakım öznel kaygılar altında yönetilen (kâr maksimizasyonu, reyting, siyasi nüfuz vb.) televizyon programlarında nasıl temsil edildiğini, temsil edilirken problemin özüne inilip tüm gerçekliğiyle resmedilip edilmediğini incelemektir. İşte bu çerçeveden bakarak çalışmada ilk olarak bir araç olarak televizyonu tanımlayarak olayı temsil eden aygıt üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, yoksullukla ilgili literatüre değinilip problem tanımlanacaktır. Bununla birlikte, analiz edilecek programın literatürünü kullandığı İslam'ın yoksulluğa bakışı değerlendirilip tartışılacaktır. Bu bilgiler –çalışmanın odak noktası olan *Kimse Yok Mu* programının üç ana mihenk taşını oluşturan bilgiler- ışığında son bölümde, yoksullara yardım konulu Kimse Yok Mu programı analiz edilecektir. Buraya kadar bahsettiğimiz bu ön bilgileri daha geniş biçimde analiz edelim.

Televizyon programlarında yoksulluğun nasıl temsil edildiğini irdeleyebilmek için öncelikle bir araç olarak televizyonun teknik özelliklerini ve televizyonda temsilleri oluştururken hangi anlatım araçlarından faydalanıldığını incelemek gereklidir. Bu çalışmada da televizyonda yoksulluk temsillerini çözümlemeden önce ilk bölümde televizyon, televizyonda tür ve bu türlerde temsillerin oluşumu ile ilgili konulara değinilecektir. Televizyonda program türleri ve bu program türleri içinde temsil edilme sürecinde çekim ölçek planları, kurgu teknikleri, kamera açıları, kamera hareketleri ve aydınlatma teknikleri gibi televizyonun anlatım araçlarından yararlanılmaktadır. Bu anlatım araçları kullanılarak televizyonun anlatı yapısının nasıl şekillendiğini, program türlerinin nasıl ortaya çıktığını ve program türü olarak da bu çalışmanın konusu olan yoksulluk programlarının hangi program türü içinde oluştuğuna ve hangi özellikleri taşıdığına değinilecektir. Televizyon programlarında

yoksulluk temsillerinin inşa edilme sürecini anlayabilmek için temsil kavramsallaştırması üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın *Televizyon, Tür, Temsil* ile ilgili ilk bölümünde bu konuda literatür çalışması yapılırken -genel olarak televizyonun anlatım araçları yani çekim ölçek planları, kurgu teknikleri, kamera açıları, kamera hareketleri, aydınlatma gibi teknik özelliklerini açıklarken- A. Kadir Demircan ve Hüseyin Kurt'un (2001) ortak çalışmasından yaralanılacaktır. Ayrıca televizyonun anlatı yapısı ve anlatı yapısının önemli bir tamamlayıcı olan televizyonda gerçeklik konusu Pierre Bourdieu (1996), John Fiske (1992) ve Nicholas Abercrombie'nin (1996) çalışmaları ışığında açıklanacaktır. Televizyonda program türleri, program türlerindeki dönüşüm ve *reality-show* konusunda ise Gülseren Adaklı (2001), Gülseren Aksop-Adaklı (1998), Ayşe İnal (2001) ve Sevilay Çelenk'in (1999 ve 2005) çalışmalarından; temsil kavramsallaştırması ve televizyonda temsillerin oluşumu ile ilgili konuları yazarken Stuart Hall'ün (1997, 1999, 2003, 2005a, 2005b) çalışmalarından faydalanılacaktır.

Televizyon programlarında yoksulluğun temsil edilişini incelemek için yoksulluğun tanımı, türleri, yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yöntemlerine değinilmesi gerekmektedir. Çalışmanın *Yoksulluk, Yoksulluk Türleri, Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele* başlıklı ikinci bölümünde, literatürde var olan konular ele alınacaktır. Yoksullukla ilgili kavramlar ve açıklamalar ışığında çalışmanın inceleme konusu olan *Kimse Yok Mu* programında kimlerin yoksul olarak adlandırıldığı, yoksulluğun nasıl tanımlandığı, programda hangi yoksulluk türlerinin

öne çıkartıldığı, yoksulluğun hangi nedenlerden kaynaklandığı ve yoksullukla mücadelede hangi yöntemlerin kullanıldığı incelenerek programda oluşturulan yoksulluk temsilleri analiz edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde "yoksulluk" kavramının tanımlanması konusunda Nemci Erdoğan (2002), Ahmet Çiğdem (2002); farklı yoksulluk türlerinin açıklanmasında Fikret Şenses (2001), Recep Dumanlı (1996), Oğul Zengingönül (2004), Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu (2001), A. Paul Jargowsky ve Jo. Mary Bane (1991); yoksulluğun nedenleri konusunda İşaya Üşür (2002), Yasemin Özdek (2002), Şenses (2001); yoksullukla mücadele yöntemleri konusunda da Mercedes Gonzales Delarrocha (1995), Ayşe Buğra (2005a, 2005b, 2008), Thomas Pogge (2004) gibi isimlere ait çalışmalar kaynak olarak kullanılacaktır.

Bu çalışmanın inceleme konusu olan yoksulluk programında yoksulluk ele alınırken, yoksullukla ilgili temsiller oluşturulurken İslami literatüre referans verilmekte ve yoksullukla mücadele edilirken de İslam'ın yoksullukla mücadele yöntemlerine başvurulmaktadır. Programda yoksulluk temsillerinde öne çıkan yoksulluk kavramsallaştırması, yoksullukla mücadele yöntemleri ve yoksulların yoksullukla yaşamayı öğrenerek hayata tutunmalarında İslami öğelere başvurulduğu için bu konu üzerinde durmak gerekmektedir. Bu amaçla çalışmanın üçüncü bölümünde *Yoksulluk ve İslam* başlığı altında İslami literatürde yer alan yoksulluk ve zenginlik kavramlarıyla birlikte İslam'ın yoksullukla mücadelede öngördüğü stratejiler (zekât, sadaka, infak anlayışı, vakıf müessesesi vs.) açıklanacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, İslam'a göre zenginlik ve yoksulluk kavramlarının açıklanması, İslam'da yoksullukla mücadele stratejileri konusunda hadisler, Kur'an, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İslam İlmihali ve kayda değer diğer kaynak ve çalışmalardan; İslam'ın yoksullukla mücadele anlayışı konusundaki tartışmalar ve mücadele anlayışı değerlendirilirken de Ayşe Buğra (2004), Tanıl Bora (2009), Murat Belge (2006) ve Sadık Yalsızuçanlar'ın (2008) konu ile ilgili bakış açıları birbirinden farklı çalışmalarından yararlanılacaktır.

Çalışmanın *Televizyonda Yoksulluk Programları ve Kimse Yok Mu Örneği* başlıklı son bölümünde araştırma konusunu ele almadan önce televizyonda yoksulluk programlarının ortaya çıkışına ve yoksulluk konulu televizyon programlarına değinilecektir. Daha sonra araştırma konusu olan *Kimse Yok Mu* programının analizini yapabilmek için programın beslendiği ve ortak hareket ettiği, projelerini paylaştığı *Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği* hakkında açıklamalar yapıldıktan sonra derneğin faaliyetleri paralelinde hareket eden televizyon programının analizi yapılacaktır. Program analiz edilirken programın anlatısal yapısını şekillendiren yoksulluğun temsilinde kullanılan görsel ve teknik özellikler (set, kurgu tekniği, müzik, sunum, çekim yöntemleri vs.) incelenecektir. Bununla birlikte, programın aktörlerine (üst-ses ve sunucular, yoksullar, hayırseverler, çeşitli otoriteler) ait ifadeler/anlatımlar çözümlenecek, bu ifadelerden yola çıkılarak yoksulluğa dair çıkarımlar yapılacak; programda ortaya çıkan yoksulluk tanımları, programda öngörülen yoksullukla mücadele yöntemleri değerlendirilecektir.

Bu çalışma yürütülürken kullanılacak metoda gelince, araştırmaya konu olan televizyon programının metinlerini analiz etmek için anlamın inşasıyla ilgilenen İngiliz Kültürel Çalışmaları ve Stuart Hall'ün çalışmalarından yararlanılacak; ancak bazı konularda farklı kuramsal kaynaklara -örneğin reality show'ların ortaya çıkışı yani televizyonda program türlerinin çeşitlenmesi ve program türlerinde yaşanan dönüşüm konusunda ekonomi politik unsurların etkisi- başvurulacaktır. Çalışmada bahsedilen bu kuramsal çerçeveden yararlanırken sosyal çevre, kültürün anlam üretimindeki rolü, ideoloji ve egemen ideolojinin bir taşıyıcısı olarak kodlanmış mesaj kavramları üzerinde durulurken, Kültürel Çalışmalar Geleneği içinde yer alan alımlama çalışmalarının bu çalışmanın sınırları dışında kaldığının belirtmek gerekmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde televizyon, ayrıca bir araç olarak da ele alındığı için televizyona ait kuramsal yaklaşımlardan olan "araç kuramları"ndan da yararlanılacaktır. Yoksullukla ilgili ikinci bölüm ise, hem "yapısal yoksulluk" hem de "kültürel yoksulluk" kuramsal bakış açılarını içermektedir. Çünkü burada yoksullukla ilgili ekonomik nedenler üzerinde durulurken ve ekonomi ile ilgili kavramlar açıklanırken "yapısal yoksulluk" yaklaşımından; yoksulluğun tanımlanmasında ve yoksullukla ilgili kültürel faktörler üzerinde durularken de "kültürel yoksulluk" yaklaşımından yararlanılacaktır. Yoksulluk ve İslam ile ilgili üçüncü bölümde ise, İslam'ın temel kavramlarını açıklarken "Ortodoks İslam"; İslam'ın mistik konularını açıklarken de "Heterodoks İslam"ın bakış açılarından faydalanılacaktır.

Bu çalışmada veri kaynakları olarak; konuyla ilgili kitaplar, ansiklopedik kaynaklar, internet kaynakları, yayınlanmış ve yayınlanmamış tezler, basılı medyada çıkmış

köşe yazıları ve haberler, adı geçen derneğe ait kurumsal yayınlar, dergiler ve yayınlarda çıkmış haberler, söyleşiler ve makaleler, yine derneğe ait tanıtım CD'leri ve Samanyolu Televizyonunda haftalık yayınlanan *Kimse Yok Mu* programına ait farklı tarihli program kayıtları kullanılacaktır.

Çalışmanın ampirik bölümünde analiz edilecek *Kimse Yok Mu* programına ait metinlerden 2003–2004 yıllarına ait altı bölüm (69, 99,100, 109, 132,133) İkbal Gürpınar'ın sunuculuğunda, 2006 yılına ait iki bölüm (224, 226) Ceren Abdullah'ın sunuculuğunda, 2007 yılına ait dört bölüm (232, 237, 238, 242) Şükriye Tutkun'un sunuculuğunda; 2008 yılına ait sekiz bölüm (275, 276, 277, 279, 283, 284, 287, "Uzlaşma Köprüsü") de Reha ve Özlem Yeprem'in sunuculuğunda gerçekleşmiştir. Analizde kullanılacak program bölümlerin seçilmesinde programın farklı tarihlerde ve farklı sunucular tarafından çekilmiş yayınları dikkate alınmıştır. Her bir sunucu döneminde yayınlanan program formatları çok farklılık göstermediği ve aşağı yukarı birbirinin tekrarı olduğu için yukarıda yılları ve bölüm sayıları belirtilen rastgele seçilmiş örnekler üzerinde çalışılacaktır. Ceren Abdullah ve Şükriye Tutkun'un sunuculuğunu yaptığı dönemler format olarak kendilerinden önceki yayınlanan programlara göre farklı olmayıp yalnızca sunum açısından küçük farklılıklar gösterdiği için bu dönemlere ait az sayıda bölüm incelenecektir.

1.TELEVİZYON, TÜR, TEMSİL

Bu çalışmada *Kimse Yok Mu* programı örneği üzerinden televizyon programlarında yoksulluğun temsili ele alınacaktır. Bu nedenle, çalışmanın ilk bölümünde; ortak yaşam dünyasını görselleştirme, öyküleme ve yorumlama özelliği ile toplumsal ilişkiler ağını ve gündelik yaşam pratiklerini etkileyen, toplumsal alana dair bir tahayyül oluşturan kültürel yeniden üretim aracı olarak televizyonun toplumsalı inşa ederken bu inşa sürecini nasıl gerçekleştirdiğini anlayabilmek için televizyonun anlatım araçlarına, anlatı yapısına, türsel yapılanmasına, televizyon temsili ve bu temsilin özelliklerine değinilecektir.

1.1.Televizyonun Teknik Özellikleri (Televizyonun Anlatım Araçları)

Çalışmamızda amaç edindiğimiz yoksulluğun televizyon aracılığıyla temsil edilişini ele alırken öncelikle televizyonun temsil yeteneğine ve bu yeteneği oluşturan arka plandaki anlatım araçlarına dikkatlice eğilmemiz gerekmektedir. Çünkü televizyonda hedefine ulaşmış iyi bir programın arkasında sadece iyi bir öyküleme sanatı değil aynı zamanda televizyonun teknik özelliklerinin de etkili bir şekilde kullanılması yatar. Televizyonun bu teknik özellikleri kurgulanan bir öykünün hedef kitleye daha net ve etkileyici ulaşmasını sağlar. Bir programın iyi bir kompozisyonunu oluşturmak için çekim teknikleri, kurgu teknikleri, kamera açıları, kamera hareketleri, objektifler, aydınlatma teknikleri, ışık cihazları, stüdyo, dekor vb. unsurlar büyük önem taşır (Mutlu, 1995: 3). Ancak bu bölümde, konumuz açısından önem taşıyan, çalışmanın analiz bölümünde program incelemesinde kullanılacak olan

televizyona ait bu anlatım araçlarından çekim ölçek planları, kurgu teknikleri, kamera açıları, kamera hareketleri, aydınlatma teknikleri üzerinde durulacaktır.

1.1.1.Çekim Ölçek Planları, Kurgu Teknikleri, Kamera Açıları, Kamera Hareketleri, Aydınlatma

Çekim Ölçek Planları

Çekim ölçek planlarından uzak (plan) çekim, genel (plan) çekim, boy (plan) çekim ölçeklerinden hangisi kullanılarak nasıl bir etki oluşturulmak istendiği hakkında bilgi edinilebilir. Örneğin; bir programda, olayın geçtiği mekânın, öncelikli olarak vurgulanmak istenen konunun dışarıdan genel hatlarıyla gösterimi, çevre hakkında bilgi vermeyi hedefliyorsa uzak çekim; mekânın önemini kaybederek kişi, obje ve kişilerin tamamen bir kare içinde görüntülenmesi olan boy çekim ölçeklerinden hangisinin kullanıldığı o programda hangi öğelere vurgu yapılmak istendiği hakkında bilgi verir (Demircan ve Kurt, 2001: 39–40).

Kurgu Teknikleri

Çekim ölçeklerinden bahsettikten sonra bu konuyla bağlantılı olarak ve *Kimse Yok Mu* programının analizinde de önemli olan diğer bir konu da kurgu teknikleridir. Kurgu teknikleri yavaş kurgu, dramatik kurgu ve çarpıcı kurgu olarak ele alınmaktadır. Yavaş kurgu tekniğinde, çekimler olması gerekenden daha uzun bir

sürede gösterilmektedir. Bu kurgu çeşidi üzüntülü, duygu yüklü sahneler çekilirken etkin olarak kullanılmaktadır. Dramatik kurguda, görüntü, müzik, çekim teknikleri vb. kullanılırken kullanılan bütün materyalde dramatik öğelerin yoğun kullanımı söz konusudur (Poyraz, 2002: 152). Çarpıcı kurgu tekniği, karşılaştırma, benzetme yöntemlerinden faydalanarak, semboller ve bu sembollerin uyandırdığı çağrışımlara dayanarak kısa ve çarpıcı çekimlerin peş peşe sıralanmasına dayanır. Bundan amaç, izleyicide belli tepkiler oluşturup onları belli bir sonuca yönlendirmektir (Nihat Özön'den akt. Poyraz, 2002: 152).

Kamera Açıları

Televizyonun yararlandığı bir başka anlatım aracı da kamera açılarıdır. Kamera açıları izleyicinin görüş açısını, çekimin mekânını belirlemeye ve uygun olan açının seçimiyle de konunun daha dramatik etki yaratmasına ve kolay anlaşılmasına katkıda bulunur. Bunlardan öznel kamera açısı, seyircide olayı kendisi yaşıyormuş gibi bir etki uyandırarak, onun aktif katılımını sağlar. Üst açı tekniğinde, yapılacak çekimlerde kamera, çekilecek nesne veya kişiden daha yüksekte tutularak o kişi ya da nesnenin küçük görülmesine sağlanır. Ayrıca çekimi yapılan bir kişi ise o kişi hakkında küçültme ve aşağılama hissi uyandırılır. Bununla birlikte üst açı, otoriter, iktidar sahibi kimselerde heyecan ve şaşkınlık oluşturmak için de kullanılır. Alt açı ile de çekilen nesnenin yüksekliğinin kameradan yüksek olması yoluyla izleyicide heyecan ve şaşkınlık oluşturulabilir (Demircan ve Kurt, 2001: 42).

Kamera Hareketleri

Senaryo gereği amaca uygun olarak kamera gövdesi hareketi olan *zoom* (optik kaydırma hareketi) ile kamera merceğinin odak mesafesinin değiştirilerek görüntü uzaklaştırılıp yakınlaştırılır; bu hareketin fazla kullanılması izleyicide olumsuz etkiler uyandırılabilir (Demircan ve Kurt, 2001: 44).

Aydınlatma

Kompozisyon oluşturmak açısından aydınlatma da televizyonun bir başka önemli teknik özelliğidir. Mutluluk, keder, heyecan vs. duyguları anlatmak, psikolojik bir ortamın, sahnenin veya olayın gösterimi için uygun bir aydınlatma kullanılır (Demircan ve Kurt, 2001: 60).

Yukarıda değindiğimiz televizyonun bu anlatım araçları herhangi bir olay ya da olgu hakkında hedef kitleye verilmek istenen mesaj hakkında göz önünde bulundurulması gereken unsurlardandır. Televizyon programlarında konuyu çözümlerken televizyonun bu anlatım araçları ve teknik özellikleri yanında anlatı yapısını bilmek de bize konu hakkında sinyaller verecektir.

1.2. Televizyonun Anlatı Yapısı

David Thorburn'un "oydaşmalı öykü" olarak tanımladığı televizyon anlatıları, içinde bulunduğumuz kültürün mitolojilerini dillendirmektedir. Dolayısıyla, bu

anlatılar hem kendimizi hem geçmişimizi hem de geleceği anlamakta geçmişle bağlantı kurmak adına kurmaca ve bazen de dramatikleştirmeye dayanan önemli bir çıktı olarak rol oynarlar (Mutlu, 1991: 25).

Televizyon programları, yani televizyon metinleri bir hikâye anlatma biçimi olarak görsel göstergeleri kullansa da anlamın kurulması sürecinde söze dayanır. Bourdieu'nun da dediği gibi "aslında görüntü dünyası, tuhaf bir şekilde, sözcüklerin egemenliği altındadır" (1996: 24). Yani, televizyon metinleri anlatısaldır ve televizyonun bu anlatısallığı sözel ve görsel unsurların bileşimi olarak kavranmalıdır. Geleneksel anlatı yapısı; başı, ortası ve sonu olan bir anlatısallığı içerir. Geleneksel anlatıyı tamamlamak üzere Sarah Kozloff hikâye ve anlatıya anlam düzeyinde etki eden yapısal bir unsur olarak "yayın akışı" kavramını ele alır. Kısaca, Kozloff televizyonun kendine özgü bir niteliğini yayın akışı kavramından hikâye ve o hikâyenin anlatı yapısını tamamlamak üzere yeni bir içeren olarak bahseder. Ona göre televizyondaki her anlatı, kanalın akışıyla oluşturduğu üst söylemin içinde ve onun tarafından şekillenir (1987: 45). John Ellis de bu yayın akışının kendi başına bir anlatı oluşturduğuna dikkati çeker ve bir televizyon programının paradigmatik ve sentagmatik boyutlar aracılığı ile tanımlanarak bu boyutlarda ilerleyip yayılarak anlatısallığı oluşturduğunu söyler. Yani geleneksel anlatı başı, ortası ve sonu olan bir anlatı olup dengeli bir durumu içeren bir girişle başlar; bu dengenin bozulmasıyla gelişir ve bozulan dengenin yeni ve değişik bir şekilde kurulmasıyla biter. Ancak geleneksel anlatıdan farklılaşan yeni metinler ise geleneksel metinlerde olduğu gibi bir giriş, gelişme ve son ile bitmeyen çoklu okumaya açık, sabit anlamlar üretmeyen anlatılardır (İnal, 2001: 258).

Televizyon programlarının anlatı özelliklerinden bahsederken tek tek televizyon metinlerinin bir bütünün parçalarını oluşturduğu ve her metnin ya da programın kendi içinde de bütünlük taşıyan bir yapıya sahip olduğu düşünülürse her programın tanıtım, gövde ve kapanıştan oluşan bir yapısı olduğu konusunda da belirtilmesi gereken özellikler vardır. Çalışma konumuz olan *Kimse Yok Mu* programını analiz ederken de bu yapının nitelikleri hakkında özellikle de başlangıç ve gövde bölümleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Örneğin; izleyicinin dikkatini çekmek için program türüne göre program doğrudan içeriği oluşturan malzeme ile başlayarak soğuk bir açılışla mı; yoksa izleyiciyi kolayca programa bağlayan, tanımasını kolaylaştıracak malzemeyle giriş yapan tanıtıcı bir açılışla mı başladığı; konuya nasıl odaklandığı konusunda ipuçları vermek açısından önem taşır. Program gövdesinde seyircinin ilgisini devamlı kılmak açısından önemli olan çeşitlilik unsurunun kişiler veya sunum yöntemlerinde uygulanarak (mesela, stüdyoda gerçekleştirilen bir programı stüdyo dışından yapılacak görüntüler ile desteklemek) kullanılması da dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur (Mutlu, 1995: 73–79).

Televizyonun anlatı yapısı içinde odaklanılması gereken bir başka nokta da bu anlatı yapısının bir tamamlayıcısı olarak ön plana çıkan televizyonda gerçeklik konusudur. Bordieu televizyonun bir şeyleri göstererek, gerçekle hiçbir şekilde uyuşmayacak bir anlam kazanacak bir biçimde yeniden kurguladığı üzerinde durur (1996: 23). Medya dolayısıyla da televizyon gerçekliği, yansıttığı olay ya da olgunun gerçekliğinden daha farklı şekilde oluşur. Televizyonda gerçeklik temsil edilirken ideolojik kodlar devreye girer. Bu kodların devreye girmesinde, televizyon ekranında görülen nesne ve hareketlerin gerçek bir imgesinin yaratılmasında kamera açıları, aydınlatma, ses

vb. araçların belli kurallara göre kullanılması etkin rol oynar (Fiske, 1992: 5). Abercrombie televizyonda temsil konusunu ve bu temsilin ürünü olan televizyon programlarını değerlendirirken televizyon gerçekliğinin özeliklerini şöyle sıralar: "Televizyon dünyasında gerçeklik, seyirci ve izlenilen program arasında herhangi bir dolayımın olmaması anlamını taşır. Yani izleyici ve izlenilen program arasında direkt etkileşim ve iç içelik söz konusudur. İkinci olarak da bu gerçekliğin olaylar ve karakterler arasındaki ilişkileri mantıksal bir çerçevede düzenleyen bir anlatı olup; bu anlatı başı, ortası ve sonu olan klasik bir anlatı olup ve olayların neden-sonuç ilişkisi noktasında sıkı bir belirlenim ilişkisi vardır. Son olarak da televizyon gerçekliği, üretim sürecini gizleyip ürünü ön plana çıkarır (Abercrombie, 1996: 27)." Televizyon kendine has teknik özellikleri ve anlatım araçlarıyla olayları aslında yeniden kurgulayarak yeni bir gerçeklik yaratır. Televizyon anlatı yapısı içinde gerçeklik; dramatik öğeler kullanılarak, mit üreterek, canlı yayınların canlılık özelliğinden faydalanılarak, yanılsama oluşturma yoluyla ve eğlence faktörünü vurgulayarak dönüştürülür (Poyraz, 2002: 25–26). Ayıklama ilkesi temelinde ayıklananların yeni bir tarzda kurgulanması televizyon için de geçerlidir. Ayıklama prensibi, sansasyonel olanın aranmasıdır. Bir olayı sahneye koymak, görüntülemek, sonra da bu olayın önemini, dramatik ve trajik niteliğini abartmak amacıyla televizyonda, iki anlamıyla dramatikleştirmeye yani canlandırmaya başvurulur (Bourdieu, 1996: 24). Sıralanan bu öğeler ile beraber televizyonun teknik özelliklerini de göz önünde tutarak televizyon programlarının oluşturduğu söylemi analiz etmek ve televizyon temsilini inceleyip anlamak mümkün olabilir. Buradan çıkartılacak bir sonuç da, televizyon temsilinin gerçeği bire bir yansıtmadığıdır. Televizyonda gösterilen bir olayın, olgunun aslında gerçek hayatta var olan ve

yaşanandan farklı olabileceğidir. Televizyon temsilinin bu özelliği, yoksulluk konusunun da televizyon programlarında nasıl temsil edildiğiyle bağlantılı olarak düşünülmelidir. Bu çalışmada, analiz edilecek olan *Kimse Yok Mu* programı da, televizyonda temsillerin oluşumunda televizyon gerçekliğinin nasıl kurgulandığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Televizyon anlatıları çoğunlukla *türsel saymacalara* dayanmaktadır. Televizyon temsilini, televizyon gerçekliğini kavramak için teker teker program bölümlerini çözümlemek yerine, televizyon anlatılarının dayandığı türsel saymacaları çözümlemeye çalışmak daha doğru bir hareket noktası olacaktır (Mutlu, 1991: 71). Erol Mutlu'nun da dediği gibi türleri anlamaya çalışmak daha yerinde bir çıkış noktası olacağından bir sonraki bölümde, program türlerinin özellikleri üzerinde durulacaktır.

1.3. Televizyonda Program Türleri ve Program Türü Olarak *Reality-Show*

Televizyonda program türlerine değinmeden tür kavramının kısaca tanımına değindikten sonra medya endüstrisinde yaşanan hangi gelişmelerin program türlerinde dönüşüm ve çeşitliliği meydana getirdiğinden bahsetmek gerekir. Türkiye'de iletişim sektöründe ve dolayısıyla televizyon yayıncılığında yaşanan bu dönüşüm ve çeşitliliği dünyada yaşanan ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik, sosyal ve politik gelişmeler ışığında değerlendirmek gerekir.

Tür kavramını açıklarken Erol Mutlu, Nejat Özön'ün tür ile ilgili tanımından bahsedip bu kavramın Özön'ün tanımlamasıyla sınırlı olmayıp daha geniş bir anlam ifade ettiğine değinmektedir. Özön, televizyon türlerini programların herhangi bir konuyu ele alırken ele alma biçimlerine, yani bakış açılarına, kullandıkları araçların kullanılış şekillerine göre ortak özelliklere sahip öğeleri gruplandırma sonucunda oluşan bölümler olarak tanımlar. Bu sebeple de haber, belgesel, açık oturum, yuvarlak masa, spor, eğlence, yarışma, hava durumu tanıtım programlarını da televizyon türlerine örnek olarak verir. Ancak Mutlu, bu tanımın kavramsal bir çerçeve sunabileceğini fakat türlerin sosyo-kültürel boyutlarını araştırmak için uygun olmadığını söyler. Çünkü ona göre tür, toplumların kültürüyle, mitleriyle, ikonografisiyle ilgilidir (1991: 36). Dolayısıyla tür kavramını dar bir terimsel anlamla değil, geniş bir bakış açısıyla daha kapsamlı olarak toplumu oluşturan pek çok faktöründe etkisiyle ve o faktörler içinde oluştuğunu göz önünde bulundurarak ele almak gerektiğini vurgular.

Tür kavramı üzerine durduktan sonra türlerin çeşitlenmesi ve bu çeşitlenmenin sebeplerini inceleyelim. 1980 itibariyle ekonomik faaliyetlerde serbestleştirme ve neoliberalizm ön plana çıkmaya başladı. Bu dönemde serbest rekabet koşullarında gerçekleşen radyo televizyon yayıncılığıyla çok sesli bir anlayışın oluşacağı düşüncesiyle TRT'nin tekeline son verilerek özel kanallar için yayın dönemi başlatıldı. Bu durum, ekranda birçok özel kanalın ortaya çıkmasına yol açtı. Dolayısıyla, bu kanallar kendilerine izleyici kitlesi kazanmak, reytinglerini artırmak ve kendi aralarında yarışabilmek için hem TRT'de denenmiş olan programlara yeni varyasyonlar eklediler hem de o program türlerinin dışına çıkılarak yeni türler ortaya

koydular (İnal, 2001: 273). Televizyonda görülen bu tür değişiklerinin vasıflarını anlayabilmek için medya endüstrilerindeki yön değişikliklerini incelemek gerekir. John B. Thompson, medya endüstrilerinin, diğer sektörlerde olduğu gibi rekabetçi bir ortamda finansal ve siyasal baskılar tarafından şekillenen ticari veya yarı ticari kurumlar olduğunu; teknolojik gelişmelerinde bu değişimde etkisi olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu anlamdaki değişikliklerde ekonomi politik açıdan dört temel unsur ön plana çıkmaktadır: Bunlar, medya endüstrilerindeki çeşitlenmeler *(diversification),* yoğunlaşmalar *(concentration),* yayıncılıkta benimsenen deregülasyon *(deregulation)* politikaları ve medya endüstrilerinin hızla küreselleşmesidir *(globalisation)* (Thompson, 1996: 195). Medya endüstrisindeki artan *çeşitlilik* bir medya kuruluşunun değişik alanlarda ekonomik girişimlerde bulunma sürecine işaret eder. *Yoğunlaşma* ise iletişim şirketlerinin bu alanda güç oluşturmak için hizmetlerini birleştirmeleridir. Diğer bir temel unsur olan *deregülasyon*dan kasıt da, özel radyo televizyon yayıncılığı alanında devlet tekelinin kırılarak kuralların kaldırılmasıdır. İletişim endüstrilerindeki kuralsızlaştırma eğilimi devleti, gelişme ve demokratikleşmenin önünde bir engel olarak görmekte; bireylerin enformasyona eşit ulaşabileceği teknolojik bir devrimin karşı devrimci gücü olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla devletler ya da hükümetler, var olan kural ve düzenlemelerin kaldırılması ve serbest piyasanın sorunsuz işleyişinden yana tavır takınmalı ve bu yönde adımlar atmalıdır. Ama bu düşüncenin arkasında yatan gerçek düşünce ise, neo-liberal politikaların devlet müdahalesini ortadan kaldırmaktan ziyade, ona yeni bir işlev atfetmesidir. Devletin küçültülmesi ve kuralların kaldırılması tartışmaları, kapitalizmin bu yeni aşamasında piyasa sisteminin varlığını kabul ettirebilmesinin ana unsuru olarak görev yapmış ve kuralların kaldırılmasından

çok, yeni döneme uyumlu kuralların yeniden konulmasını ifade etmektedir. (Adaklı, 2006: 39–40) Son olarak medya endüstrilerinin artan *küreselleşmesi* ise enformasyon, sermaye, mal, hizmet ve emeğin dünya genelinde aynı tür düzenlemeler altında dolaşımı ve giderek son hıza ulaşmasıdır (Adaklı, 2001: 232). Küreselleşmeyi kuşatan uzamsallaşma *(spatialization)* süreci iletişim endüstrisindeki birleşmiş şirketlerin gücünün etkisini artırması *(corporate power)*, medya firmalarının büyümesi ile de ilişkili olarak düşünülebilir (Mosco ve Reddick, 1997: 23).

Ayrıca televizyon türlerindeki çeşitlenme büyük ölçekli ekonomilerin doğasından kaynaklanmaktadır. Bu ekonomilerin bir sonucu olan üretimde standartlaşma, popüler türlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir program için kullanılan modern set, kostüm tasarımları, dekor, olaylar, programda rol alan oyuncular, kullanılan kalıplar vs. yapılan ince değişikliklerle farklı programlarda da kullanılabilmektedir (Gledhill, 1997: 353).

Başka bir açıdan bakıldığında da televizyon programcılığı alanında özel televizyon kuruluşları arasındaki rekabet atmosferinde yaşanan krizler sebebiyle kısa dönemli çözümler geliştirmek ve yapısal değişikliklere yönelmek medya endüstrisi alanında program türlerindeki çeşitliliğe yol açmıştır (Çelenk, 1999: 331). Medya endüstrisi ve rekabetçi ortamda yeni türlerin ortaya çıkması süreci medya ekonomisinde yaşanan gelişmeler yanında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yapı içinde ortaya çıkan iktidar ilişkileri ile bağlantılı olarak düşünülmelidir. Üretime katılan

seçkinlerin yapacağı tercihler, bu seçkinlerin iktidar mücadelesi içinde konumlanışları, toplumsal iktidar mücadelesinde alacakları tavır program türlerindeki dönüşüm ve çeşitlenmelerde etkili olmuştur (İnal, 2001: 284–285).

Televizyon türlerindeki bu dönüşüm ve çeşitlenme neticesinde özel televizyon kanalları yukarıda da değindiğimiz gibi TRT yayıcılığının program formatları dışına çıkmıştır. Yeni yayıncılık döneminde hareketli, kahkahalı, eğlenceli bir televizyon dünyası; yarışma, *talk show* ve *reality show* gibi yeni türler ortaya çıkmıştır. Belli bir süre sonra da *reality show*'lar yerlerini "televole" adı verilen programlara bıraktı. Ayrıca haber, yarışma, tartışma programlarında içerik, şekil, sayı ve değerlerde değişiklikler oldu. Televizyon dizilerine karşı aşırı bir rağbet oluşmuştur (İnal, 2001: 273). Ticari yayıncılıkla çeşitlenen televizyon içerikleri farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Televizyon endüstrisindeki bu içerik çeşitliliğini Çelenk şu şekilde kategorize etmiştir:

- Yerli Televizyon Draması: Diziler, Seriyaller, Komedi ve Güldürü Dizileri, Durum Komedileri.
- Show Programları: *Talk-Show*'lar, Müzik Eğlence Programları, Yarışma Programları (*Quiz Show* ya da *Contests* olarak adlandırılan yarışmalar ve *Game Show* olarak adlandırılan oyunlar), Televole Grubu Programlar.
- Forum Programları: Haber-Tartışma Programları ve Haber-Dosyaları, Spor-Kritikler.

- Yaşam Öyküleri Programcılığı: *Reality-Show'lar* (2005: 206).

Televizyon endüstrisinde programlar yapılırken ve hangi program türlerinin yayınlanacağı konusunda karar verilirken yukarıda bahsettiğimiz etkenler dışında ekonomik kaygıların, yani reyting faktörünün etkisi oldukça önemlidir. Yayın kuruluşlarının ticari bir işletme oldukları düşünüldüğünde yayın kuruluşlarına bir program türü için öneri geldiği zaman veya o programın geleceği söz konusu olduğunda yayıncıların kararlarını alırken ekonomik kaygılar göz önünde bulundurulmaktadır. Yayınlanacak programdan elde edilecek gelirlerin artması doğrudan programın reytinginin yüksekliğiyle doğru orantılı olması nedeniyle yayıncıların kararlarını alırken reytingler etkin bir araç olarak ortaya çıkar. Bir program önerisi geldiği zaman ya da o programın yayınlanması düşünüldüğü zaman yayınlanacak programın reyting sonucu, o programın hedef seyirci profilinin yapısı, alacağı reklâm sayısı, sponsorlardan elde edilecek gelirler vb. etkenler göz önünde bulundurulur (Çaplı, 2002: 115–116).

İzleyicilerin beklenti ve gereksinimlerini karşılamak ve daha fazla seyirciyi ekrana kilitlemek için televizyonda hangi türlerin yayınlanacağı konusunda bir başka kriter de, programın izleyicilerin dini veya ahlaki değer yargılarına hitap etmesidir (Çaplı, 2002: 151). Buradan, yayına gelecek herhangi bir televizyon program türünde hedef kitlenin duygu, düşünce, inanç ve değer yargılarını koruyup, rencide etmemek gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Genel olarak program türleri ve televizyon dünyasında özellikle 90'lı yıllarla birlikte gündeme gelen program türlerindeki dönüşüm ve çeşitlenmenin arka planında yatan etkenleri inceledikten sonra bir program türü olarak yaşam öyküsü formatında ekranlarda gösterilen *relity-show*'ları inceleyelim. Türkiye'de ekonomik kaygılar özel televizyonculuğu harekete geçirerek dünya televizyonculuğunda denenmiş türlerin yeni sürümlerinin Türkiye'de de denenmesine yol açmış ve dönemin önemli bir türü olarak hemen hemen bütün kanallarda yerlerini almaya başlamış olan *reality show* türünün genel bir tanımını yaptıktan sonra bu türün örneklerine ve özelliklerine değinelim.

Reality show'lar, haber ve eğlence programlarının tematik ve biçimsel özelliklerini içinde barındıran; gazetelerin üçüncü sayfa haberlerinde yer alan polisiye olaylarını ve kişilerin özel hayatlarını konu alan öykülerin sansasyonel bir üslupla sunulduğu ve ticari açıdan izleyici kaygısının hakim olduğu televizyon program türüdür (Aksop-Adaklı, 2000: 112). Bu türün ilk örneği 5 Mayıs 1993'te yayınlanmaya başlanan Show TV'de *Sıcağı Sıcağına* adlı programdır. Ayrıca *Olay Olay, Söz Fato*'da, *Gerçek Kesit, Böyle Gitmez* adlı diğer programlar da *Sıcağı Sıcağına*'yı izleyen ve bu televizyon türünü temsil eden ilk örnekler olarak karşımıza çıkar. Hemen hemen tüm kanallarda hızla yaygınlaşan ve sayıları giderek çoğalan *reality show*'ların polisiye biçimleri zamanla değerini kaybetmiş ve yaşam öyküsü olarak adlandırdığımız yeni biçimleri ekranlara gelmeye başlamıştır. Sinan Çetin'in sunduğu *Film Gibi, Reha Muhtar'a İtiraf, Karar Anı* gibi programlar da bu yeni biçimin örnekleri arasında sayılabilir. Bundan sonraki dönemde de *reality show*'lar daha yeni bir biçim alarak dünya televizyonlarıyla aynı zamanda Türkiye'de de

izleyici tarafından yoğun ilgiyle karşılanan yarışma formatında ekranlarda yaygınlık göstermeye başladı. Show TV'de *Biri Bizi Gözetliyor* olarak başlayıp daha sonra diğer kanallarda ekrana gelen bu program türleri ve bunları takip eden *Dokun Bana, Kaçak, 101 Milyon* gibi farklı programlarla bu yeni biçimin örnekleri ekranlarda izleyiciye sunulmuştur. Türkiye'ye özgü olarak gelişen yaşam öyküsü programlarının bir başka örneği de yoksulluk konusunun işlendiği *reality show* programlarıdır. *Reality show*'ların bu biçimlerine, Seda Sayan'ın sunduğu *Yetiş Bacım*, Uğur Arslan'ın sunduğu *Deniz Feneri*, Metin Akpınar'ın sunduğu *Yarınlar Umut Olsun* adlı programlar örnek olarak verilebilir. (Çelenk, 2005: 211–215)

Reality show türünün ortaya çıkma nedenlerini, çıktığı dönemdeki konjonktürü, 1993–2000 arası yıllardaki gelişme seyrini ve örneklerini aktardıktan sonra bu bölümde bu türün taşıdığı genel özellikler üzerinde durulacaktır.

Adaklı, *reality-show*'ların kapsamını, Kilborn'un fertler ya da grupların içinde bulundukları olayların hafif video cihazları yardımıyla çekimi, gerçek yaşamdaki olayların çeşitli formlarda dramatik öğelerin kullanımıyla yapılan canlandırmalar yoluyla taklit edilmesi, malzemenin gerçeklik etkisini artıracak şekilde cazibeli bir şekilde paket bir televizyon program türüne çevrilmesi şeklindeki ifadesiyle açıklar (2001: 244).

Reality-show'lar hakkında belirtilmesi gereken bir nokta da, son yıllarda çeşitli türler içinde yaşanan dönüşümün haber programlarında da yaşanmış olduğu ve *reality-show*'ların haber başlığı altında incelenen programlar olarak da karşımıza çıkabileceğidir (İnal, 2001: 275). Habercilikte yeni arayışlar içinde *reality-show*'ların habercilik tarzları da farklı niteliklere sahiptir. Bu tarz programlarda haberciliğin bir özelliği olarak gerçeğin doğrudan yansıtılmasına vurgu yapılarak gerçek ve kurmaca arasındaki ayrım tamamen ortadan kalmış ve haber serial biçimine ve seyirlik bir anlatıya dönüşmüştür. Ele alınan konuların birçoğu olumsuzlukları ve polisiye haberleri ekrana taşımakta ve gazetelerin üçüncü sayfa haberlerinin özgün anlatısının televizyonda sunumu şeklindedir. Şiddet içeren haberlerin göze çarptığı bu tarzda haberin kurmaca olmayan anlatısını yeniden ön plana çıkarmıştır. Geleneksel anlatının sentagmatik yapısını bozan bu habercilik türünde haber drama ile kuruluyor ve seyirci ana olayın beklentisi içinde olayın sonunu heyecanla bekliyordu. Haber anlatılarının ortak bir sorunu olan olayları arkasında yatan faktörlerle bağlantı kurmaksızın verme, olayları bağlamından ayrıştırma, işlenen suçu kişiselleştirme ve suçluyu tipleştirme durumu *reality-show* türünün habercilik anlayışı ile zirveye ulaşmıştır. Bu tarzda olaylar canlandırılarak seyirciye sunulmaktaydı. Olayların öncesinde ve sonrasında programın sunucusu canlandırılan olayı yorum ekleyerek sunuyor fakat her seferinde olayda olumsuzluk değeri taşıyan unsur tekrar tekrar vurgulanıyordu. Suç olgusunun yaşadığımız toplumsal çevrenin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel koşulları içinde şekillendiği ve ortaya çıktığına vurgu yapılmaksızın olumsuzluk öğesi sürekli olarak vurgulanıyor, suçlu kınanıyor ve suç olgusu kişiselleştiriliyordu (İnal, 2001: 281–283).

Reality-show türü ile haberin yalnızca siyasal, ekonomik ve askeri seçkinlere ait söylemlerin temsil edildiği bir anlatı olduğu fikri değişmeye başlamış ve artık haberlere "ötekilerin" yaşamı da konu olmaya başlamıştır. Toplumun farklı kesimlerine ait yaşamlar ekranlara taşınmaya başlamıştır. Bu yeni anlayışta ötekilerin hayatını izlerken yalnızca duygusal tepkiler vermekle kalmayıp haberlere konu olan ötekilerin yaşantısına ait toplumsal sorunlar üzerinde düşünerek duyarlı, sorunun çözümü için harekete geçebilen özneler konumuna yönlendiren bir anlayışın da beraberinde gelmesi önemlidir.

Aksop-Adaklı *reality-show*'ların anlatı yapısının taşıdığı özellikleri *sansasyonellik*, *gizemleştirme*, *geciktirim* (çözümün ertelenmesi), *kurbanlaştırma*, *kişiselleştirme* ve *duygusallaştırma* olarak beş ana madde altında toplar. Televizyondaki bir programı cazip kılmanın yollarından biri sansasyonelliktir. *Reality-show*'larda sansasyonelleştirme; kullanılan kelime oyunları, cümle kalıpları, film ve televizyon etkileme ve hileleriyle sağlanır. Bunun yanında, izleyicide merak uyandıracak ifadelere yer verme ve olayın düğüm bölümünün sonucunun geciktirilmesi gibi unsurlar da kullanılır. Ayrıca, haber anlatısının vazgeçilmez bir niteliği olan "AZ SONRA!" şeklinde sloganlaştırılan anons bölümleriyle ve bu bölümlerin çekimlerinin ilgi uyandıracak çekim teknikleri ve görsel unsurların etkili bir şekilde kullanımı ile de sansasyonelleştirme yapılır (2001: 244–246; 1998: 77–80). Sansasyonellik konusunda Erol Mutlu, sansasyonelleştirme sürecinin bireylerin özel yaşantılarına dair ilişkileri, durumları deşifre etmek, gerçekte yaşanmayanı yaşanmış ya da yaşanacak gibi gösterme, toplumda şöhretli insanların ilginç yönlerini ortaya koymak olduğuna vurgu yapar. Gerçek yaşam öykülerinin televizyonda

sansasyonelliği en fazla kullanan türlerden biri olduğunu söyler (1999: 152). *Reality show*'ların diğer bir anlatı özelliği ise gizemleştirme ve çözümün ertelenmesidir. Olayın düğüm bölümünün sonuca ulaşması "az sonra!" duyurusunun yapıldığı anons bölümleriyle ertelenmekte, kullanılan ifade ve görsel efektler ile hikâyeye esrar katılmaktadır. *Reality show*'ların bir diğer karakteristik özelliği de abartı ve basmakalıp unsurların fazlaca kullanılmasıyla yapılan kurbanlaştırmadır. Kurbanlaştırma da ele alınan konularda kurban/suçlu ikiliği kurulur. Kadınlar, çocuklar, sakatlar, yaşlılar, eşcinseller, yoksullar vs. reality show söylemi içindeki kurbanlardır. Toplumda güçsüz, zayıf, muhtaç grupların içinde bulundukları olumsuz şartlar, sosyal bağlamından soyutlanarak kişiselleştirilir. *Reality show*'ların bir başka anlatı özelliği de kişiselleştirmedir. Kişilerin özel yaşantılarında olumsuz olay ve durumlar ile karşılaşmaları ya da olumsuz koşullara sürüklenmeleri kişisel hayat deneyimleri ve kişisel nitelikler ile bağlantılı olarak açıklanır. Örnek vermek gerekirse açgözlülük, hırs, kıskançlık gibi huylar bireyi olumsuz sonuçlara yönlendirir. Görsel teknikler ve sözlü ifadeler kullanılarak yapılan duygusallaştırma *reality show*'larda sıklıkla karşılaşılan bir özelliktir. Gerçek hayatta da karşılaştığımız zaman bizde duygusal hisler uyandıracak olayların ya da olguların arka arkaya sıralanmasıdır. Mesela yavaş çekim tekniği ile hastalık, ölüm, cenaze, ağlama gibi sahnelerin peşpeşe gösterilmesi duygusallaştırmaya örnek olarak verilebilir (İnal, 2001: 281–282). Duygusallaştırma yanında televizyon dünyasını daha cazip seyirlik bir dünya getirmek için bu unsurlardan faydalanılır. *Reality show*'ların seyirlik dünyayı daha da cazip kılmak için kullandığı tekniklerden biri de insanların yaşadığı kan, gözyaşı, acı, vahşeti sergileyen trafik kazaları, cinayetler,

hırsızlık, gasp, dayak vs. şiddet içeren olay, durum ve ilişkilerin dramatize edilerek alenen ekranlara getirilmesidir (Mutlu, 1999: 148).

Olayların, durumların, hayat hikâyelerinin ya da haberlerin gerçekliklerini vurgulamak, onlara geçerlik kazandırmak ve nesnellik katmak için devlet aygıtlarının temsilcileri olan akredite kaynaklardan (ordu, polis, jandarma, medya vs.) yararlanmak da *reality show*'ların genel özellikleri arasında sıralanabilir. Kanun ve düzen söylemlerini yeniden üretmek adına bu kaynaklar hizmet eder (Adaklı, 2001: 246–247).

Reality show'ların türsel özelliklerinden bahsederken anlatının unsurları olan öykü ve söylemden bahsettikten sonra bu türün anlatı yapısını çözümlerken kilit önemde olan anlatıcı unsuruna da bakmak gerekir. Sunucular genelde *homodiegetic*'tir.[1] Yani sunucu anlattığı öyküye bir karakter olarak bizzat katılmakta ve olayların seyrini etkileyebilmektedir. Bu anlatıcı tipi, bazı *reality show* programlarında kahraman/kurtarıcı, mağdurların sorunlarına bir anne, bir ağabey şefkati ile yaklaşan mistik bir karakter ya da suçluları adalete teslim eden bir polis ya da dedektif olarak kurgulanmaktadır. Genelde bu tür programların sunucuları sinema ve tiyatro oyuncuları arasında seçilen ünlü kişilerdir. *Reality show*'larda izleyiciye öykü dünyasının dışından seslenen, ekranda ne gördüğümüzü ya da gördüklerimiz

[1] Anlatı kuramı içinde çeşitli kriterlere dayanılarak anlatıcı tipolojileri geliştirilmiştir. Bunlardan birisi, anlatıcının öykü karakteri olup olmadığıyla ilişkilidir. Eğer anlatıcı öykü dünyasının içinde yer alan bir karakter ise homodiegetic, dışında ise heterodiegetic (örneğin haber bültenlerini sunan spikerler, ya da bulunduğu yerden haber bildiren muhabir) olarak adlandırılır (Aksop-Adaklı, 2000: 115).

hakkında ne düşünmemiz gerektiğini söyleyen *kameranın sesi* olan bir diğer üst-anlatıcıya (*voice-over, narrator*) rastlanır. Üst anlatıcı bu tür programlarda röportaj yapılan kişilerin söyledikleri sözlerin ardından araya girerek söylenilenlerin ne anlama geldiğini belirtir; o kişilerin söylediklerini ya onaylar ya da tamamen reddeder. Genellikle olayın mağdurunun ya da saldırganın sözlü ifadelerine programda çok sık yer verilmez; asıl söylenmesi gereken sözleri sunucu ve olayla ilgili yorumları da üst anlatıcı dile getirir. Bu ifadeler de anlatıcının otoritesini meşrulaştıran, verili iktidar ilişkilerini –dini, cinsel, etnik, siyasi- pekiştiren bir söylemin içerisinden kurulmaktadır (Aksop-Adaklı, 2000: 115–116).

Genel olarak televizyonda program türleri, program türlerindeki dönüşüm ve program türü olarak *reality show*'ların gelişme nedenlerini, bu türün taşıdığı karakteristik özelliklere değinildi.

1.4. Temsil Kavramsallaştırması ve Televizyonda Temsillerin Oluşumu

Televizyon anlamı inşa eden, anlamlandırma sürecine katkıda bulunan bir araç olduğu için bir temsil aracı ve bir temsil sistemidir. Bu bölümde, televizyon ve temsil ilişkisine baktıktan sonra temsillerin inşa süreci incelenecektir. Ayrıca, televizyona ilişkin kuramsal yaklaşımlara, temsil kuramlarına, özellikle de Stuart Hall'ün işaret ettiği temsil anlayışından bahsettikten sonra da temsillerin oluşum sürecine değinilecektir.

Televizyona dair genel-geçer, kapsamlı, bütünleyici bir kuramsal yaklaşım geliştirmek aracın çok yönlü nitelikleri hesaba katıldığında mümkün olmayabilir. Bu nedenle televizyonu anlamak için tek bir kuramsal açıklamadan yararlanarak açıklama yapmak yerine, bu konudaki farklı yaklaşımlara başvurmak daha uygun olacaktır. Eklektik bir bakış açısı sergilemek daha yerinde bir tutumdur. Yine de, yol gösterici olması ve açıklama imkânı sağlamış olması nedeniyle televizyon-temsil ilişkisini anlamak; televizyonda temsillerin oluşumunu ve anlamlandırma siyasetini anlamak için televizyonla ilgili kuramsal yaklaşımlar ve temsil kuramlarından bahsetmek gerekir. Televizyona ilişkin kuramsal yaklaşımlar Corner (1997) tarafından *araç, kurum, süreç, temsil kuramları* olarak dört başlık altında toplanmıştır. *Araç kuramları* televizyonun sosyal etkisinin teknoloji olarak genel özellikleri ile ilgili konulara; *kurum kuramları* televizyonun örgütsel yapısı ve bu örgütsel yapının politik, ekonomik sistemler içindeki yerini sorgulayan bir probleme; *süreç kuramları* ise izlerkitle-televizyon ilişkisine odaklanmaktadır. Bizim konumuzla bağlantılı olan, esas üzerinde duracağımız kuram ise *temsil kuramları*dır. Bu kuramlar televizyon programlarının metinsel ve sembolik karmaşıklığını göz ardı eden geleneksel kitle iletişim araştırmalarının eğilimlerine karşı 1970'lerin başından itibaren hız kazanan çalışmaları içeren bir kapsam sunmaktadır. Yapısalcı/göstergebilimsel çalışmaların yönelimleri temsil kuramlarının çerçevesini oluşturmada etkin rol oynamıştır. Yine bu kuramsal yaklaşımda Birmingham Üniversitesi'ndeki Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmaları da önemlidir. Temsil kuramlarının gelişmesi için bir diğer teorik kaynak ise Louis Althusser'in 'ideoloji ve ideolojik yeniden üretim' konusundaki çalışmalarıdır. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi bu kuramlar televizyona dair genel-geçer bir çerçeve sunmakta tek

başına yeterli olmayabilir. Her bir kuramın kendi içinde sınırlı noktaları bulunmaktadır. Temsil Kuramları televizyonla ilgili temel konularda açıklayıcı çıkarımlar, genellemeler yapmak ve televizyonun metinsel biçimlerinin etkileri konusundaki açıklamalarda bulunmak konusunda iki önemli noktada sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır (Corner, 1997: 247–262; Mutlu, 2005: 80–83; Mutlu, 1999:165–166). Konumuz açısından eğilmemiz gereken temsil kuramları her ne kadar sınırlamalar taşısa da televizyonda temsil meselesini anlamak için başvurmamız gereken bir yaklaşımdır.

Genel olarak televizyona ilişkin kuramsal yaklaşımlardan bahsedildi. Şimdi de yoksulluğa dair yapılan tanımlamalar ve bu tanımlamaların nasıl yapıldığı; yoksullukla ilgili televizyonda oluşturulan temsiller ve bu temsillerin nasıl oluşturulduğu üzerinde duran bu çalışma için açıklık kazandırılması gereken bir nokta da temsil kavramsallaştırmasıdır. Bu konuda Stuart Hall'ün temsil anlayışı üzerinde durulacaktır.

Hall, temsilin anlam ve dili kültüre bağladığını söyler. Temsil; dili, işaretleri ve imgeleri kullanarak belli bir kültür içinde ve o kültürün üyeleri arasında anlam üretmenin, karşılıklı etkileşimin ve anlamların değişim sürecinin önemli bir parçasıdır (1997: 15). Temsil; dil aracılığıyla 'sözlü, yazılı, görsel (*ikonik)*' göstergeler kullanarak, maddi dünyada var olan nesneleri kodlayan ve yansıtan bir süreç olarak değil; anlamları inşa eden ve anlamların değişim sürecine katkıda bulunan bir süreçtir. Temsil anlamlandırma pratiği olarak da tanımlanabilir. Anlamın

inşa edilmesine dikkat çeken bu yaklaşım, inşacı temsil yaklaşımı (*constructionist approach*) olarak adlandırılır (Hall, 1997: 25). Marshall da temsilin; imge ve metinlerin, temsil ettikleri orijinal kaynakları doğrudan yansıtmalarından ziyade onları yeniden kurmalarını anlatan bir terim olduğunu vurgular (1999: 725). Temsil maddi gerçeğin doğrudan yansıtılmasına eşdeğer bir süreç olmaktan ziyade, anlamlar haritasının televizyondaki temsiller tarafından üretilmesidir. Yani temsil kültürel anlam, değer ve kimliklerin dil aracılığı ile üretilmesini, inşa edilmesini, tanımlanmasını, tarif edilmesini ve sınıflandırılmasını ifade eder (Çamur, 2004: 38).

Çelenk, Hall'ün temsil konusundaki görüşleri ışığında televizyonun da kültürle iletişim kurmak konusunda dil gibi işlev gören bir araç olduğunu belirtir. Bu doğrultuda yine Hall'ün deyimiyle televizyon, elektronik kodlama ve iletim rolüyle dilin araçlarından biridir (2005a: 82). Dolayısıyla televizyonda temsillerin oluşumunu ve televizyonun temsil sisteminin özelliklerini incelemek gerekmektedir.

Televizyonda temsillerin oluşumu *görsel-ikonik göstergeler*le bağlantılıdır. Televizyon, *ikonik göstergeler*i kullanması bakımından harf gibi sembolleri kullanan sözlü ve semiyotik sistemlerden farklıdır. Gönderme yaptıkları kişi, obje ya da olayla bariz bir şekilde benzerlik taşıdıkları için görsel göstergeler *ikonik göstergeler*'dir (Hall, 1997: 20). Oysa ki sözlü ve semiyotik sistemlerin sembol olarak kullandığı gösterenin gösterdiği şeyle arasında nedensel bir ilişki yoktur. Sembollerin seçilmesinde kültürel ve tarihsel olarak bir uzlaşı söz konusudur ve bu uzlaşı gelişigüzel seçilmiş bir *göstereni* zihindeki bir *gösterilen*le ilişkilendirerek bir

gösterge birliği oluşturur. Yani, televizyon temsilinde elektronik olarak kodlanan imge zihnimizde oluşan *gösteren* ile aynı şey gibidir. Televizyonun *ikonik gösterge sistemi* içinde fonksiyonu herhangi bir imgenin temsil edilişi maddi dünyadaki *göndergesini* ispatlaması şeklinde gerçekleşir. Yani *gösterilen* aradan çekiliyor; *gösteren* ve *gönderge* de dolayım olmadan algılanıyor hissi uyandırılır. Televizyonda temsillerin oluşumu, yani televizyonun dil ve anlamı kültüre bağlaması, onun bu ikonlaştırma işlemi ile gerçekleşir. Televizyon, kültürün yansıtıldığı bir araç değil; kültür olarak isimlendirilen ortak yaşam pratiklerinin üretilip, dolaşıma sokulduğu ve yeniden üretildiği bir ortamdır.

Televizyon temsilinin bir karakteristik özelliği de yoğun biçimde kültürle etkileşim halinin bir sonucu olarak temsillerde coğrafi, kültürel, siyasal bir topluluğu, kısacası halkın içinden bireylerin yaşam tarzlarını, pratiklerini, hayat görüşlerini ve hikâyelerini ele almasıdır. Bunu yaparken de seyircisinin yaşam deneyimlerini yine kendi eliyle kendisine temsil ettirmesini sağlamış olmasıdır. Bu durum da dolaysız gibi algılanan bir temsil sürecine işaret etmektedir (Çelenk, 2005: 82–83). İzlerkitle üzerinde olayın etkisini artırmak için temsil edilenin gerçekliği konusuna vurgu yapılmaktadır.

Gerçeklik konusunda belirtilmesi gereken bir nokta da, öznellik motifli ideoloji anlayışıyla işleyen medya çalışmalarında, ideolojik anlam üretim sürecinde gerçeklik ve gerçek hayatta deneyimlenmişlik hissinin yaratılması, tüm gerçekliği bütün çıplaklığı ile çarpıtmadan, müdahale etmeden gözler önüne serme iddiası için yapılan

vurgudur (Çam, 2008: 219). Medya temsilinin bu özelliği, yoksulluk konusunun televizyon programlarında temsilinin irdelenmesi konusunda önemli bir yeri vardır. Sonuçta habercilik anlayışına yeni soluk kazandırmak için haberciliğin farklı bir versiyonu olarak *reality show* türünün bir örneği olarak gerçek yaşam öyküleri formatında ekranda gösterilen yoksulluk programlarında gerçeklik ve yaşanmışlık, hiçbir çarpıtma ve müdahale olmadan izleyiciye gösterme anlayışı ile sunulur. Bu anlayış sadece 'izleyiciyi ekrana kilitleyip 'kanalın reytingini' artırmakla kalmayacak aynı zamanda izleyiciyi de 'yoksula yardım eli uzatma' konusunda harekete geçirecektir.

Yani medya çalışmalarında sözü edilen temsil kavramı gerçekliğin inşa edilmesine dayalı olup belli bir olayın, olgunun, durumun tanımının yapılmasına işaret eder. Medyanın gerçekliği yeniden üretmesi ve tanımlaması, bu gerçekliğin dilsel pratikler arcılığıyla temsil edilmesidir. Bu temsil süreci de yalnızca anlamı aktarma değil; anlamı inşa etme sürecidir. Yani, medyanın bir "anlamlandırma faili" olduğu Hall tarafından ifade edilmektedir (2005a: 84). Medyanın bu anlamlandırma pratiği seçme, birleştirme ve kurgulama süreçlerini içeren bir eylem planıdır. Medyanın, şeyleri anlamlı kılmak için kullandığı tanımlama gücü de *adlandırma, sınıflandırma, sapkın olanı işaretleme, inşa ettiği gerçekliği bütünlük içinde ve tutarlı bir şekilde sunma*k gibi süreçleri içermektedir. Anlamlandırma ve tanımlama pratikleri ile medyanın bir olay veya durumu nasıl temsil ettiğini anlamak daha kolay olacaktır (Hall, 2005b: 224–226).

Medyanın gerçekliği tanımlama gücüne ilişkin farklı üç konumdan daha bahsedilebilir. Birincisi, medyanın gerçekliği olduğu gibi dolaysızmış gibi aktardığının tersine seyirciye yorumlamak için sınırlandırılmış bir alan ayırdığı konumdur. İkincisi, var olan düzenin korunması için kuralların uygulanması gerektiği düşüncesi ile toplumda sapkın davranışlara sahip kişilerin etiketlenmesi konumu. Son olarak da, mevcut durumun korunmasına yönelik olarak medyada gösterilen olay ve durumlarda bilinçdışı bir şekilde işleyen anlam üretim sürecinin varlığındaki konumudur (Bennett, 1982a: 288–295).

Bennett'in medyanın tanımlama rolüne dair altını çizdiği konumlardan özellikle üçüncü konumun, yani var olan durumun korunmasına yönelik medyanın bilinçdışı bir anlam üretim sürecine katkıda bulunması, yoksulluğun televizyonda temsil edilişinin yorumlanması açısından önemlidir. Örnek olarak bu çalışmada incelenecek yoksulluk konulu programda da genel olarak programlarda yoksulluğu temsil eden kişilerin ağzından düzenin işleyişine karşı çıkan ifadelere neredeyse hiç rastlanmamaktadır. *Reality show* söyleminde yalnızca yoksulların ifadelerinde değil, programın sunucularının ifadelerinde de hâlihazırdaki sosyal, siyasal ve ekonomik düzeni eleştiren, yoksulluğun nedenlerini devletin ya da iktidarın politikalarında arayan bir tutum sergilenmemektedir.

Televizyon temsilinin elektronik olarak kodlanan imgelerden oluştuğuna daha önce değinmiştik. Televizyon temsili bir tür elektronik kodlama olduğuna göre Stuart Hall'ün *Kodlama ve Kodaçım* modeline değinmek gerekmektedir. Öncelikli olarak "kod" sözcüğünün anlamına ve özelliklerine değinmek gerekir. Kod ya da şifre,

genel olarak medya içerikleri için kullanılan metinler içinde yer alan işaretlerin belli geleneklere göre anlamlı sistemler içinde örgütlenmesidir. Kodlar sayesinde herhangi bir medya metninin ya da bir televizyon programının içeriğinin nasıl olacağı belirlenir. Bu kodlar metnin içeriğinde gösterilen olayların, durumların, diyalogların ve benzerlerinin anlamlandırılmasında kullanılan ideolojik ve kültürel kalıplardır. Kodlar durağan değillerdir; zamanla değişebilirler (Erdoğan ve Alemdar, 2002: 362–363).

"Kod" sözcüğünün genel olarak ne anlam ifade ettiğine baktıktan sonra da Hall'ün modelini inceleyelim. Hall, kitle iletişimini geleneksel iletişim araştırmalarındaki gibi *gönderen-mesaj-alıcı* arasındaki ilişkiyi çizgisel olarak ele alıp kavramsallaştırmamıştır. Hall'e göre, kitle iletişimi (özelde de televizyon söylemi) *üretim, dolaşım, dağıtım, tüketim* ve *yeniden üretim süreci* içinde incelenmelidir. Hall bu süreçte üretimin farklı şekillerde olduğunu söyleyerek Marx'ın terimlerini ödünç alarak açıklamıştır. Hall, meta üretim şemasını kitle iletişimine uygulayarak dolaşım ve izleyici tarafından algılanma sürecinin televizyondaki üretim sürecinin anları olduğunu ve geri-dönüt sayesinde üretim sürecinde yeniden birleştikleri düşüncesindedir. Yani televizyon mesajının tüketimi, alımlanması televizyon üretim sürecinin bir anıdır. Bu iki an ikisi de birbiriyle ilişkilidir. Fakat izleyici tarafından alımlanma süreci dikkate alındığında televizyon mesajının üretimi ve alımlanması her zaman için eşdeğerli olmayabilir (2003: 309–310). Bilgi çerçevesi, üretim ilişkileri, teknik altyapı kodlama sırasında birinci anlam yapısı tarafından belirlenirken; kodaçımlama sırasında bilgi çerçevesi, üretim ilişkileri, teknik altyapıda ortaya çıkan ikinci anlam yapısı tarafından şekillenir. Anlamlı bir söylem

olan televizyon metninin oluşumunda kodlama ve kodaçımlama sırasında önemli olan bu birinci ve ikince anlam yapıları arasında kesin bir eşitlik olmadığı unutulmamalıdır (Türkoğlu, 2007: 91). Kodlama ve kodaçım arasında zorunlu bir benzerlik yoktur. Kodlama süreci kodaçım sürecini belirler; ancak, tanımlamaz ve garanti etmez. Yani, televizyon metnindeki iletiyi kodlayanların bu iletileri kodlamaktaki niyetleri ile metindeki iletileri kodaçımlayacak seyircilerin yorumları arasında zorunlu bir benzerlik olmadığını varsayımsal kodaçım konumları pekiştirmektedir.

Televizyon programının yoksulluk söylemi içinde inşa edilen anlamların nasıl kurulduğu konusunda o programı yayınlayan medya kuruluşunun ideolojik tutumlarının etkisi olduğu da unutulmamalıdır. Ancak iletilmek istenen mesajlar tamamen ideolojik içerik olarak da anlaşılmamalıdır. Örneğin, yoksulluk konusunda medyanın yoksulluğa dair oluşturduğu imgelerin gerçek yaşamdaki yoksullukla tamamen benzeşmese de toplum içindeki değer yargılarına paralel olarak üretildiği açıktır.

Televizyonun anlatı yapısı içinde, onun çeşitli anlatım araçlarından yararlanarak yoksulluğun televizyonda hangi program türü içinde nasıl temsil edildiğini anlamak için televizyon, tür ve temsil bölümünü bitirirken çalışmanın ikinci bölümünde; yoksulluk tanımlarını, türlerini, ölçüm ve mücadele yöntemlerini ele alarak çalışmanın odak noktasını oluşturan televizyon dünyası içinde temsil edilen yoksulluk konusu incelenecektir.

2. YOKSULLUK, TÜRLERİ, YOKSULLUĞUN NEDENLERİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ

2.1.Yoksul ve Yoksulluk Kavramı

Yoksul ve yoksulluğun farklı tanımlamalara geçmeden önce belirtilmesi gereken bir nokta vardır. Bu kavramlar, doğaları gereği içerdiği dinamik ve göreli karakterden dolayı üzerinde herkesin ortak bir tanımlama yapabildiği kavramlar değildir. Bu kavramlarla ilgili farklı bakış açılarına ve farklı değer sistemlerine sahip toplumsal formasyonlara göre zaman içinde değişen çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Tanımlama konusundaki zorluk yoksulluğun farklı boyutlarının tespit edilip birbirinden ayrıştırılmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bu demek değildir ki yoksulluk tanımlanırken bütün zamanlar ve dünyada var olan bütün toplumlar için ortak bir tarif yapılacaktır. Böyle bir girişim farklı toplumların geçirdiği ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal değişimleri göz ardı etmek olur ki bu da zaten yanılgıya düşmekten başka bir işe yaramaz.

Türk Dil Kurumu'nun internet adresinde Genel Türkçe Sözlük'te arama yaptığımızda *Yoksul*, kelime anlamı olarak, geçinmekte çok sıkıntı çeken (kimse, toplum, ülke), yoksun, fakir, fukara, zengin-varsıl karşıtı gibi anlamları ifade etmektedir. *Yoksulluk* ise geçinmek için yeterli kaynaklara sahip olmama durumudur. *Fakir* de geçimini güçlükle sağlayan, yoksul, fukara, zengin karşıtı olarak sözlükte kullanılmaktadır. *Mağdur* ise kelime anlamı olarak, zarara uğramış, haksızlığa uğramış kimse, kıygın

gibi bir anlama gelmektedir. *Muhtaç* da bir şeye gereksinim duyan, ihtiyaç sahibi olarak kullanılmaktadır.

Toplumsal bir bakış açısı ile yoksulluğu ele alan George Simmel, fertlerin toplumsal yaşamın bir parçası olmaları nedeniyle yoksul ve yoksulluk durumunun toplumun diğer bireylerine de etik sorumluluklar getirdiğini ifade eder. Bu nedenle yazar, bu durumun sosyal hayattaki dengeyi etkilemesi yönüyle tanınan hak ve isteklerden daha fazlasını meşru kıldığını vurgular. Yani ona göre yoksulluk, sonuçları itibariyle sosyolojik bir anlam ifade eder. Bu durum yoksulların yalnızca toplumun ekonomik kaynaklarından değil; kültürel ve sosyal birikiminden de mahrum olma durumudur ki bu sonuç onlarda kimlik problemini artırarak yoksulluk koşullarını daha da sorunlu bir hale getirmektedir (akt. Çiğdem, 2002: 135). Simmel'in söylediklerinden şu çıkarımlar da yapılabilir. Toplumun yoksula karşı sergilediği kolektif tavır yoksulu yoksul olarak tanımlamaktadır. Bu kolektif tavır içinde yoksulluk probleminin çözülmesine yönelik olarak toplumun diğer bireyleri tarafından yoksullara yardım edilmesi onların yoksulluk durumun içinde yer aldıklarını göstermektedir. Ama buradan toplumsal bir durum olarak yoksulluk durumunun sadece birileri tarafından onlara müdahale edilmesiyle oluştuğu sonucu da çıkartılmamalıdır.

Simmel'in bu tanımlamasından televizyon programlarında yoksulluğun ele alınmış biçimiyle de ilgili bir sonuç çıkartmak mümkündür. Yoksulluk konusu televizyonda bu tanımda belirtildiği üzere bir yardım nesnesi olarak ele alınıyor. Bu yalnızca televizyonun yoksul ve yoksulluk durumunu tanımlamasında değil yoksulluk

probleminin çözülmesinde önerdiği strateji olarak da ortaya çıkıyor. Bütün bu çıkarımlar programın değerlendirilmesi bölümünde daha net ve ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Eric Hobsbawm (1969), *toplumsal yoksulluk, sefalet* ve *moral yoksulluk* olmak üzere yoksulluğun üç farklı anlamı üzerinde durur. *Toplumsal yoksulluk*, yoksulluk durumunun ekonomik kıstaslar dışında bağımlılık, sömürü ve aşağılık hissiyle ilgili olarak da ortaya çıkabileceği durumdur. Ekonomik girdiye rağmen yoksulluk durumu oluşacağından göreli olarak tanımlanabilir. *Sefalet*, yaşam standartlarının altında olma durumundan dolayı başkalarının yardımına bağlı olarak hayatta kalabilmeyi ifade eder. *Moral yoksulluk* ise, sefalet ve toplumsal yoksulluğun bir sonucu olarak topluma, o toplumun alt kültürlerine ve kurumlarının sahip olduğu değer sistemlerindeki kriterlere göre bir tanımlamaya işaret eder (akt. Çiğdem, 2002: 136).

Hobsbawm'ın yoksulluk tanımına dair söyledikleri hakkında belirtilmesi ve eklenmesi gereken noktalar şunlardır: Toplumsal yoksulluk tanımında bahsedilen bağımlılık, sömürü ve aşağılık hissi ekonomik kıstaslardan bağımsız olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu bağımlılık, sömürü ve aşağılık hissi ekonomik şartlarla ilgili olarak ortaya çıkan sonuçlardır. Bağımlılık, hem ülkeler arasındaki bir durum olarak hem de aynı toplum içindeki yoksulların kendileri dışındaki toplumun diğer bireylerine madden bağımlılığı şeklinde, ekonomik ölçütlerin bir sonucu ortaya çıkan bir vakadır. Sömürü de aynı şekilde güçlü olanların güçsüzler üzerinde uyguladığı

ekonomik olarak geri kalmışlık ya da belirlenen standartların altında olmakla beraber, siyasi ilişkilerin bir sonucu olarak, bağımlılık problemiyle birlikte oluşan bir durumdur. Bağımlılık ve sömürü, bireysel ve toplumsal tabanda aşağılık hissine neden olmaktadır. Sefalet yoksulluğunun tanımında yer alan yetersizlikten dolayı yardımlara bağlı olma durumu da yine ekonomi ile ilgili olup sosyolojik çıktı olarak değerlendirilecek bir açıklamayı içerir.

Ayşe Buğra (2008c), Sol Platform adlı internet sitesindeki Mehmet Ali Gökaçtı ile yaptığı "Emek Meta Olmamalı" başlıklı söyleşide ise "Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika" adlı kitabında kullandığı *modern yoksulluk* kavramını açıklar. Kapitalist topluma özgü bir yoksulluğu tanımlayan bu kavram; Avrupa'da tarımın ticarileştiği ve insanların topraktan ve üretim araçlarından koptuğu bir süreçte, insanın yaşamak için emeğini satmak zorunda olduğu, yani emeğin metalaştığı bir yoksulluğa işaret etmektedir. Buğra, bu durumun Türkiye'de yeni yeni ortaya çıktığını belirtmektedir.

Ömer Laçiner de "Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksulluğu Sorgulamak" (2002) adlı yazısında iktisat tarihi ile bağlantılı olarak yoksulluk konusunu daha anlaşılır kılmak için kapitalizm ve endüstriyel toplumla birlikte, yoksulluğun ciddi anlamda bir dönüşüm geçirdiğinin incelenmesi gerektiğine dikkat çekiyor. Kapitalizm öncesinde maddi üretimin bütün gerekliliklerini yerine getiren ve bunu gerçekleştirecek bilgiye sahip olan üretici sınıf, yoksul olarak adlandırılan sınıfın tamamını oluşturmaktadır. Ancak kapitalizm ve sonrasındaki süreçte ise yoksul kategorisi radikal bir biçimde

değişikliğe uğramıştır. Bundan sonra oluşan endüstriyel toplumda, üretim işlevi el emeğinden çıkarak teknolojiyle birlikte gelişen makineler ile gerçekleşmekte; bu durum da, giderek vasıfsızlaşan işçilerin ortaya çıkmasını ya da vasıflı elemanların yerlerini otomatizasyonun alması süreçlerini tetiklemektedir. Bunun sonucu olarak da işsiz ve işsizlik tehdidi altında yaşayan bireyler yoksulluk kategorisi altına gidiler. Kapitalizm öncesinde üretim faaliyetleri devam ettiği için yoksulluk, 'sınırına gelinen yoksulluk' olarak var iken; fakat kapitalizm sonrasında üretim işlevi yoğun olarak terk edildiği için yoksulluk, 'içine düşülen yoksulluk' olarak bir dönüşüm geçirmektedir (Laçiner, 2002: 206-207).

Yoksulluk türlerine geçmeden önce Siddiquar Rahman Osmanî'nin "Evolving Views of Poverty: Concept, Assesment and Strategy" (2003) adlı yazısında yoksulluğun kavramlaştırılmasında *yetenek ve kapasite*, *dış etkenlere karşı zayıflık ve kırılganlık* ve *sosyal dışlanmışlık* olarak ele aldığı üç yaklaşımdan bahsetmek yerinde olacaktır. *Yetenek ve kapasite* yaklaşımında, belli bir refah seviyesine ve yaşam standartlarına ulaşmak için bireylerin sahip olduğu fırsat ve özgürlüklere vurgu yapılır. Buna göre yoksulluk, asgari bir yaşam düzeyine ulaşmak için yetenek ve kapasitenin yeterince kullanılmaması sonucu oluşan bir durumdur. *Dış etkenlere karşı zayıflık ve kırılganlık* yaklaşımında, herhangi bir zaman diliminde yoksul olmayan bir kişinin ekonomik bir kriz ile karşılaştığında yoksullaşması olayıdır. Böyle bir krizle karşılaşıp tamamıyla yoksul olmasa da kırılganlık durumu oluşmaktadır. Yoksul olarak adlandırılanlar ise bu krizlerle karşılaştığında daha da yoksullaşmakta, hem yoksul hem de kırılgan olarak adlandırılmaktadır. *Sosyal dışlanmışlık* ise toplumda tek tek bireylerin ya da toplulukların sosyal hayattan tecrit edilmelerini ifade eden bir

kavramdır. Sosyal dışlanmışlık *eğitim sisteminden, siyasi arenadan, kamusal alandan, ekonomik sistemden dışlanmışlık* olarak deneyimlenebilir. Sosyal dışlanmışlık ve yoksulluk ayrı ayrı kavramlar olarak ele alınmış olsa da birbiriyle ilişkili kavramlardır (Osmanî, 2003: 1–9).

Yoksul ve yoksulluk görüldüğü üzere iktisat, iktisat tarihi, sosyoloji, siyaset vb. farklı disiplinler içinden açıklama bulmuş ve kavramlaştırılmasında farklı yaklaşım ve boyutları içeren kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2 Yoksulluk Türleri

Yoksulluk türleri aslında yoksulluğun tanımlanmasıyla ilişkili olarak açıklanmaktadır. Yoksulluk kavramının ortak, genel-geçer bir tanımının yapılmasındaki güçlüğü gidermek, yoksulluğun hangi mahrumiyetleri içerdiğini açıklamak, yoksulluğun tanımlanması bölümünde uzun uzadıya yapılan açıklamaları daha özellikli tanımlar ve başlıklar altında toplamak ve kategorik bir tablo sunmak niyetiyle yoksulluğun türlerine değinilecektir. Ayrıca yoksulluk konulu *Kimse Yok Mu* programını incelerken de programda hangi yoksulluk türlerinin ele alındığını vurgulayabilmek için yoksulluk türlerine değinilmesi gerekmektedir.

2.2.1. Mutlak-Göreli Yoksulluk

Gelir ve tüketim harcamaları temel alınarak mutlak yoksulluk sınırı tespit edilmektedir. Tüketim harcamaları hesaplanırken bir kişinin hayatta kalabilmesi için ihtiyaç duyacağı kaloriyi sağlayacak en düşük maliyetli temel gıdaların harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk sınırı oluşturmaktadır. Gelir yetersizliği sebebiyle bu sınırın atında kalanlar mutlak yoksul olarak adlandırılmaktadır. 1990'da Dünya Bankası'nın yaptığı çalışmalar sonucunda yapılan mutlak yoksulluk tanımına göre günlük minimum '2400 kalori' değerindeki besini almaya gücü yetmeyen insanlar 'mutlak yoksul' olarak tanımlanmaktadır. Dünya Bankası'nın bu yaklaşımına göre günde 'bir dolar'lık harcama seviyesi mutlak yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. 'Bir dolar' olarak belirlenen bu sınır ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Doğu Avrupa ülkeleri ve Türkiye için bu sınır 'dört dolar'dır (Seyyar, 2003: 39; DPT, 2001: 104). Mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımı bazı sorunları içermiş olmakla beraber yine de az gelişmiş ülkelerin yoksulluk durumunu tanımlamak için önemli bir yaklaşımdır (Şenses, 2001: 63).

Mutlak yoksulluk yaklaşımına göre 'günlük bir dolar' harcama düzeyini yoksulluğun sınırını belirlemek üzere bir ölçüt olarak ele aldığımız zaman gelişmiş ülkelerdeki yoksul ve yoksulluk konusunu saptamak oldukça zordur. Günlük bir dolar kıstasına göre hareket ettiğimizde gelişmiş ülkelerde hemen hemen hiç yoksul kalmamaktadır. Bu nedenle mutlak yoksulluk yaklaşımının belli noktalardaki eksikliklerini tamamlamak üzere yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk konusunu saptamak üzere geliştirilen bu yeni yaklaşım göreli yoksulluk olarak adlandırılmıştır. Göreli (nispi) yoksulluk, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı

veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade etmektedir (Dumanlı, 1996: 8). Göreli yoksulluk yaklaşımı gelir dağılımıyla ilgili olup, ülke içindeki ortalama gelir düzeyinin belli bir oranı altında olanları kapsar (İnsel, 2001: 64-66). Göreli yoksulluk yaklaşımı ülke içindeki gelir dağılımı ile ilişkili olduğu için her zaman söz konusu olacaktır. Çünkü daima bir ülke içinde ortalama gelirin belli bir düzeyi altında gelire sahip olan insanlar var olacaktır.

Sonuç itibarıyla, her iki yaklaşım da kendi içinde eksiklikleri barındırması nedeniyle yoksulluk araştırmalarının yönü maddi kıstaslardan sosyal kıstaslara kaymıştır. Sosyal kıstaslar esasında yoksunluklardan bahsederken sosyal dışlanma kavramı ön plana çıkmış ve sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki ilişki incelenmeye başlanmıştır. Mutlak-göreli yoksulluk yaklaşımlarından bahsettikten sonra şimdi de *kırsal-kentsel* ve *sistem içi* ve *sistem dışı* yoksulluk türlerini açıklayalım. Kırsal-kentsel ve sistem içi ve sistem dışı yoksulluğu açıklamaya başlamadan önce, aslında kırsal-kentsel yoksulluk ile sistem içi ve sistem dışı yoksulluk yaklaşımlarının özünde benzer olduklarını belirtmek gerekmektedir.

2.2.2. Kırsal-Kentsel Yoksulluk

Kent özelinde yaşanan yoksulluk kentsel yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Kentsel yerlerdeki tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları, tüketim eğilimleri, maliyetleri artıran faktörler kırsal yoksulluktan farklılık arz etmektedir (Dumanlı, 1996: 19). Oğul Zengingönül de "Yoksulluk, Gelişmişlik ve İş Gücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme" adlı eserinde kırsal yoksulluğun özgürlük, güven duygusu,

özsaygı, sosyal kimlik, grup ve topluluklar içinde sıklıkla yer alma ve sağlam ilişkiler kurabilme, hukuki haklar ve siyasi haklar gibi konularda birtakım niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerinde yoğunlaştığına dikkat çeker. Bundan dolayı da kentsel yoksunluğun gelir ve tüketim gibi niceliksel beklenti ve yoksunlukları anlatan bir kavram olarak karşımıza çıkabileceğini söyler (2004: 110).

Ancak kentsel yoksunluk, Zengingönül'ün belirttiği niceliksel beklenti ve yoksunlukların dışında daha birçok odak noktasını içermektedir. Kentsel yoksulluk kavramı, küreselleşme süreçleriyle bağlantılı olarak da düşünülmesi gerekmektedir. Kürselleşme süreçlerinin etkisi, teknolojik gelişmeler ve yeni medya alanındaki gelişmelerin de hızla artmasıyla birlikte işsizlik sorunu gündeme gelmektedir. Hizmet üretimine yoğunlaşan yeni dönemde manifaktür işler ortadan kalkmakta ve yerlerine eskiye oranla yüksek gelirli, uzmanlık isteyen az miktarda insan çalıştırmaya ihtiyaç duyan otomasyon sistemlerinin birçok alanda yoğunlaşmasıyla yeni iş imkânları ortaya çıkmaktadır. Bu durum da sonuç itibarıyla uzmanlık gerektirmeyen iş sahalarında istihdam olunan kitlelerin yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Ayrıca küresel süreçlerin etkisiyle ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen değişimler ve siyasal alandaki dönüşümlerin kentsel mekâna yansımasıyla önceden yoksullukla karşı karşıya kalmayan insan toplulukları zamanla sosyal ve mekânsal süreçlerden tecrit edilmektedir. Yani, kentsel mekândaki yoksulluk küreselleşme faktörünün etkisi ile belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgesel yoğunlaşma da kentsel yoksulluğun mekân olarak karşılığı olan 'gecekondu' olgusuna denk gelmektedir. Mekânı gecekondu gibi fiziksel olmaktan çok sosyal ve kültürel olarak kuran bir diğer kavram ise 'varoş' kavramıdır. Gecekondu bölgesel

bir alanı tarif ettiği için haritada işaretlenebilir bir kavram iken, varoş toplumun zihinsel haritasında ortaya çıkan bir kavramı tarif eder (Ocak, 2002: 90-91).

Kentsel yoksulluk bazen *de* "sınıf-altı (*underclass*) yoksulluğu" kavramıyla da ifade edilmektedir. *Sınıf-altı yoksulluğu* düzenli bir işi olan ya da hiçbir işi olmayan, suç işleme potansiyeline sahip, uyuşturucu müptelası, çalışmak istemeyen sefil proleteryayı içermekle beraber işsizlik girdabına giren bir sınıfı da tanımlar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 69).

Sınıf-altı yoksulluğu kavramıyla ilişkili bir diğer kavram da *getto yoksulluğu*dur. Mekânsal olarak kentte belli yerlerde yoğunlaşan yüksek işsizlik ve kötü geçinme şartlarını içeren mekânsal ve yapısal faktörlerin vurgulandığı yoksulluk *getto yoksulluğu* olarak adlandırılırken; yoksulluğu davranış şekline göre tanımlayan iş hayatına katılım ve moral konular da *sınıf-altı yoksulluğu* kavramını ifade eder (Jargowsky ve Bane, 1991: 236).

Kırsal-kentsel yoksulluk, sınıf-altı ve getto yoksulluğunu tanımladıktan sonra Işık ve Pınarcıoğlu'nun *sistem içi* ve *sistem dışı yoksulluk* olarak adlandırdıkları yoksulluk türünü açıklayalım. Aslında kentsel yoksulluk ve kentsel yoksulluğun sınıf-altı yoksulluğu olarak ele alınan biçimi sistem içi ve sistem dışı yoksulluğa karşılık gelmektedir.

2.2.3. Sistem İçi- Sistem Dışı Yoksulluk

Sistemin içinde kabul edilen, içinde bulundukları bu sistemin kendini yeniden üretebilmesi için düşük ücretlerle çalışan bir grup sistem içi yoksulları oluşturmaktadır. Reel ücretlerin düşmesi nedeniyle giderek yoksullaşan kesimin içinde yer aldığı yoksulluk durumu da *sistem içi yoksulluk* olarak tanımlanır. Bu yoksulluk türü konusunda sınıfsal bir çerçevede kuramsal açıklama getiren ve yoksulluğu sömürü kavramıyla açıklayan Marksizm'e göre de sistem kendini yeniden üretebilmek için üretim gücü olan ve düşük ücretlerle çalıştırabileceği bir işçi sınıfına ihtiyaç duyar ki bu sınıf, sistemin içinde yer alır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 67).

Sistem dışı yoksullukta ise, sistemden siyasal, ekonomik ve toplumsal olarak dışlanan; sistemin içinde tutunabilmek için mücadele gücü olmayan bir yoksulluk durumu söz konusudur. Bu konuya da Marksizm'in izinden giderek açıklama getirilecek olursa, sistemin kendini yeniden üretebilmesi için düşük ücretlerle çalıştırdığı işçi sınıfının dışında kalan, üretim gücü olmayan, sistemin devamı için hiçbir hayati rolü olmayan ve bu nedenle de marjinal olarak değerlendirilen *lümpen proletarya*, sistem dışında yer alır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 68).

Sistemin kendini üretebilmesi için üretim gücü olmayan ve sistem için tehlikeli olan ve gittikçe de işsizlik çukuruna düşen sınıf-altı yoksulları gelişmiş ülkelerde 1970'li yıllara kadar önemli bir boyuta ulaşmamıştır. İstihdam ve tüketimi artırmak amacıyla

ortaya çıkan refah devleti, sistem içi yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedeflemekle beraber sistem dışında kalan, çalışmayan ve çalışamayacak olanlara da çare olmayı hedeflemiştir. Ancak krizle birlikte refah devletinin son bulması; üretimin, sanayisi gelişmekte olan ülkelere kayışı, endüstri sonrası gelişmeler ve uzun süreli işsizlik sistem dışı yoksullara yönelik hal çarelerine ket vurmuş ve neticede sınıf-altı yoksulların giderek artmasına neden olmuştur. Yeni dönem yoksullar yalnızca işsizlik çukuruna düştükleri için ekonomik dışlanma ile karşı karşıya kalmamakta; sosyal ve siyasal süreçlerden de dışlanır hale gelen 'sınıf bile olamayan' sınıf-altı yoksulları, yani 'yeni yoksulları' oluşturmaktadır. *Risk yoksulluğu* bu yeni yoksulluk döneminin karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Bu yeni dönemde, gelişmiş ülkelerde artık temel ihtiyaçların yeterli derecede olmaması nedeniyle yaşanan *kıtlık yoksulluğundan* refah devletinin çöküşü hissedilmiştir. Buna paralel olarak enformasyon toplumuna geçişle büyük bir kesimin işsizlik sorunu ile karşılaşması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Yani işini kaybetme riski ve sistemin dışına atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan kesimlerde *risk yoksulluğuna* geçişin izleri görülmektedir. Yeni yoksulluk döneminin göze çarpan diğer bir özelliği de yoksulluğu aşmak için dinamik bir boyut olan '*yapabilirlik*'in yani 'bireyin yetenek ve kapasitesi'nin ortadan kalkması durumudur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 69–72).

Yoksulluğun türlerine göre yoksulluğun nedenlerinden bahsetmek ve yoksulluk nedenlerini tespit ettikten sonra ona göre de yoksulluk sorununa çözüm yolları aramak gerekmektedir. *Kimse Yok Mu* programını incelerken de bu programda yoksulluğun nedenlerinden hangisi üzerinde durulduğu ve bu nedenlerin literatürdeki

yoksulluk nedenleriyle ne kadar örtüştüğünü incelenmek açısından da yoksulluk nedenlerine değinmek önemlidir.

2.3. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerini belirlemek oldukça zor bir uğraştır. Çünkü yoksulluğun nedenleri zamana, mekâna, sosyo-ekonomik ve siyasal politikalara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenler ülkeden ülkeye, aynı ülke içinde yerleşim birimlerine, bireylerin kişisel özelliklerine göre değişmektedir; yani kapasite, eğitim durumu, yaş, cinsiyet, inanç, menşe ve dünyaya bakış açısı gibi birçok faktöre göre çeşitlilik göstermektedir. Yoksulluk nedenleri bu saydığımız etkenler dışında yoksulluk sürelerine ve yoksulluğun değişik türlerine göre de farklılık arz etmektedir.

2.3.1.Yoksulluğun süresi

Yoksulluğu zamana göre tanımlarken kalıcı yoksulluk ve geçici yoksulluktan bahsedilmektedir. Eğer uzun süreli yoksulluk durumu içinde kalınıyorsa bu yoksulluk sürekli ya da kalıcı yoksulluk olarak adlandırılmaktadır. Kalıcı yoksulluk çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Örneğin, eğitim seviyesinin düşük olması, toprak ve krediye erişim şartlarının kısıtlı olması bu nedenler arasında yer alır. Kısa süreli, geçici yoksulluk durumu ise bir ailenin ya da bireyin o yoksulluk durumu içinde kısa dönem kalmasını ifade eder ki, kısa süreli yoksulluk da kısa süren işsizlik ve boşanma gibi durumlardan kaynaklanabilir (Jargowsky ve Bane, 1991: 235).

Yoksulluğun süresinin neden olduğu yoksulluk nedenleri dışında, neoliberal yapısal uyum politikalarının etkileri, kamu harcamaları, kısa süreli ekonomik dalgalanmalar, işgücü piyasalarındaki ücret ve işsizlik gibi değişkenler, büyüme, gelir dağılımı, nüfus yoğunluğu, göç, hane halkı özellikleri, doğal afetler, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ayrımı, yerleşim yerinin taşıdığı özellikler gibi yoksulluğa neden olan birçok faktörden daha bahsedebiliriz.

2.3.2. Neoliberal Yapısal Uyum Politikaları

Yoksulluk nedeni olarak neoliberal politikaların etkisine geçmeden önce ehlileştirilmiş ve daha iyimser bir hale bürünmüş olan bu sürecin (neoliberal dönemin) uzantısı olduğu kapitalizm ve yoksulluk ilişkisine değinmek gerekir.

Kemal Yakut "Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması" adlı kitabında kapitalizmi şöyle tanımlar: Kapitalizm, çeşitli şekilleriyle sermayenin, temel üretim aracını oluşturduğu üretim biçimidir. Sermaye; emek gücü ve üretim maddeleri almaya yönelik para veya kredi; fiziksel anlamda makine (dar anlamda sermaye) ya da tamamlanmış veya işlenme sürecindeki mal stokları biçimlerini alabilir. Sermayenin aldığı biçim ne olursa olsun bir üretim biçimi olarak kapitalizmin temel özelliği, sermayenin özel mülkiyetinin bir sınıfın -nüfusun büyük kitlesinin dışındaki kapitalistler sınıfının elinde olmasıdır. Fikret Başkaya "Kapitalizm ve Yoksulluk" adlı yazısında, kapitalist üretimin ücretli emeği varsaydığını ve ücretli emek tabanını sürekli olarak genişlettiğini vurgular. Kapitalist üretim tarzının geçerli olduğu koşullarda, üretimle insan ihtiyaçları arasındaki 'bağ', pazar aracılığıyla kurulur. Üretimin birincil amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak

değil, bir *değişim değeri* üretmektir. Değişim değeri üretmekteki amaçta, kâr etmek ve her defasında kârı maksimize etmektir. Başka türlü ifade etmek istersek, üretimin amacı, her seferinde ücretli proleterya tarafından üretilen daha büyük artı-değer kütlesine el koymaktır. Kapitalist sınıfın zenginliği, ücretli emeğin sömürüsüne dayanır. Fakat üretilen artı-değerin daha büyük kütlesi, her seferinde rekabet gereği yeniden yatırılmak durumunda olduğu için sonuç itibariyle kapitalist üretim, *sermaye üretimi ve yeniden üretimi* biçimini alır. Kapitalistler arasındaki rekabet, onları sürekli olarak *ileriye doğru koşmaya* zorlar; zamanla kapitalistler de sermaye birikiminin birer *aracı* haline geliyorlar... Kapitalist üretim tarzını geçmiş dönemlerin (pre-kapitalist) üretim tarzlarından ayıran temel özelliklerden biri, üretimin asıl amacının doğrudan insan ihtiyaçlarını karşılamak değil, pazar için, kâr için, dolayısıyla da sermaye üretimi ve yeniden üretimi için oluşudur. İşçi (proleter), yaşam karşısında *çıplak, korumasız* durumdadır; hem üretmek, hem de yaşamak için gerekli araçlardan yoksundur. Üretmek için gerekli üretim araçlarına sahip olmadığı gibi, hayatını idame ettirecek asgarî araçlardan da yoksundur.

Kısacası, insan emeğinin bir meta haline gelmiş olması, kapitalizme içkin bir özelliktir ve bu durum sayısız problemlere yol açmaktadır. Başkaya kaleme aldığı aynı yazısında, kapitalizmin aynı anda hem yoksulluk, hem de zenginlik üretmeye mahkûm olduğunu belirtiyor ve sözlerine şunları ekliyor: "Zira bir *sömürü metabolizması* gibi işliyor. Böylesi bir dünya'da, yoksullukla mücadele etmek isteyenler, gerçekten samimi bir niyet taşıyorlarsa, sorunların kökenine inmek ve mülkiyet ilişkilerini, üretim ilişkilerini tartışmak durumundadırlar. Aksi halde,

hayırseverlik, ‘iyilikçilik’, pek de insani olmayan *insani yardım* türü söylemler ve araçlarla seyirciyi oyalamak ‘şimdilik’ mümkün olabilir, ama sorunları daha da büyütmek pahasına... Aslında genel bir çerçevede ‘iyilikçilik’, ‘yardımseverlik’, son tahlilde kötülükleri üreten sosyal ilişkiler bütününü meşrulaştırmaya, dolayısıyla ‘yeniden üretmeye’, yarar... İnsanlığın yoksulluk ayıbından kurtulması için nesnel koşullar çoktan oluşmuş sayılır, öyleyse geriye bilinçli müdahaleye cüret etmek kalıyor... Sorun, zenginlik ve yoksulluk kavramlarının sözlüklerden çıktığı bir dünya kurmakla ilgilidir ve bu mümkündür...”

Küresel süreçteki ekonomik politikalar bağlamında, az gelişmiş ülkelerde ekonomi politikalarında çok yönlü değişikliklere sebep olan yapısal uyum politikaları da yoksulluk nedeni olarak ele alınabilir. 1980’lerde itibaren dış borçların yeniden masaya yatırılmasının şartı olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılan makro-ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları, ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve bu ülkelerin ekonomisinde büyük zararlara sebep olmuştur. Bu da ekonomik, sosyal ve siyasal hayatta önemli değişiklere sebep olarak birçok insanın yoksullaşmasına neden olmuştur. Ekonomide serbest piyasa ve dışa açık politika koşullarının uygulanmasıyla ihracat artışları, büyüme, üretim yapısı, işgücü piyasaları, ithalat kotalarının kaldırılması vb. programların uygulanması bu ülkelerdeki yoksulluk durumunda oldukça yıkıcı etkiler oluşturmuştur.

Neoliberal politikaların yoksulluk üzerindeki yıkıcı etkisiyle ilgili olarak da Başkaya yine aynı yazısında şu sözleri dile getiriyor: "Şimdilerde, sadece büyük sermayenin 'dar sınıfsal çıkarlarını' gözeten neo-liberal ekonomik ve sosyal politikalar, küresel planda 'vahşi kapitalizmi' restore etmek üzere yeniden işbaşında... Kapitalizmin dizginlerinden boşanmış 'kör dinamiği' her bir ülke düzeyinde ve dünya ölçeğinde gelir dağılımını dar bir *küresel elit* lehine olarak daha da bozarken, açlık, işsizlik ve yoksulluk artar, sefalet derinleşirken, bir taraftan da *yoksullukla mücadele* söyleminin dillendirilmesi ne anlama geliyor? Özellikle yoksulluğun ve sefaletin başlıca *mimarları* olan, Dünya Bankası gibi örgütlerin, bir taraftan neo-liberal politikaları dayatırken, diğer yandan da yoksullukla mücadeleyi sanki *öncelikli bir amaçmış gibi* sunmaları, rahatsız edici değil mi?"

Neoliberalizm döneminin yoksullukla ilgili bir başka sonucu da İslam'la yol arkadaşlığı etmesi ve bu yeni dönemde sosyal devlet çökertilirken yerini cemaat ağları, dinsel motivasyonlu yardım ve sadaka derneklerinin alması oldu. 1980 sonrasında kentleşme ile birlikte gecekondu mahallelerindeki yeni göçmenler, çıkarlarını koruyacak bir güvenlik duygusu sağlayacak sendika desteğinden yoksun işçiler oldular. Bu durum yeni gelenleri hemşerilik ve dinsel motivasyonlu yardım derneklerinin etrafında oluşmuş geleneksel ağlara dayanmaya götürdü. Bu ağlar neoliberalizmle İslam'ın yol arkadaşlığını sembolize ediyordu. Prof. Dr. Ayşe Buğra, Birgün Gazetesi'nin internet sitesinde yayınlanan Barış İnce ve Önder İşleyen ile yaptığı "Küreselleşme ve Siyasal İslam" başlıklı söyleşide konuyu şöyle açıklıyor: "Şimdi burada neoliberalizm dediğimiz şeyle muhafazakârlık çok güzel uyuşuyor. Sadece Türkiye'de değil bütün dünyada, muhafazakâr liberallerin benimsediği görüş,

ekonomiyi piyasaya bırakmak, sosyal risk durumlarında kendini koruyamayan bireylerin sorunlarını da aileye, dini kurumlara, hayırseverlik, yardımseverlik duygularına havale etmek yönündedir." Gerçekten de çarpık olan sosyal devletin tamamen lağvedilme sürecinde cemaat ağları ve sadaka dernekleri önemli rol oynamaktadır.

Küresel süreçte uygulanan politikaların işgücü piyasalarındaki etkisi, gelir dağılımındaki eşitsizlik süreci ve işgücü piyasalarında istihdam biçimlerinin marjinalleştirmeye itilmesiyle ilişkili olduğu da önemli bir noktadır (Chossudovsky, 1998: 37). Küreselleşmeyi karakterize eden *belirsizlik* ve *risk* durumu ekonomik hayatta sonuçları olmakla beraber, toplumsal yaşantıda da belirsizlik ve riske sebep olmakta, Dünya Bankası ve IMF yayınlarında bile sözü edilen hem ülkeler arasında hem ülkelerin kendi içinde yaşanan dışlanmışlık kavramını ortaya çıkarmaktadır (Üşür, 2002: 51). Küresel süreçteki yapısal uyum programları, yani *yeni kalkınma vizyonu* ve bu kalkınma vizyonunun güncel adı olan 'yoksullukla mücadele stratejileri' yoksulluğu ortadan kaldırmaktan ziyade uluslararası bağımlılık ve sömürü ilişkilerini derinleştirmektedir. Bu politikalar merkezde yer alan gelişmiş ülkelerle çevrede yer alan gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında yeni bir yapılandırma programının uygulanmasına uygun ortam hazırlamak adına merkez sermayenin birikimine katkıda bulunmak gibi bir gerçeği gizlemektedir. Kısacası 1980'lerde gündeme gelen neoliberal politikaların ilk yirmi yıllık uygula dönemini sonucunda, gelir bölüşümündeki dengesizlik ve uçurumlar dünya çapında artmış, sınıflar arasındaki uçurumlar ve uluslar arası alandaki bağımlılık ve sömürü ilişkileri derinleşmiştir (Özdek, 2002: 18–39).

Özetle, küreselleşmenin gelişmeye olumlu katkılarının olduğunu, yani olumlu etkilerinin olduğunu varsayanlar olsa da, küreselleşmenin az gelişmiş ülkelerde uygulanan politikalar yoluyla yoksulluğa etkisi düşünüldüğü zaman eşitsizlik ve yoksulluğu artırarak gelişme dinamiklerinin önünü tıkadığı bir gerçektir.

2.3.3. Nüfus Artışı, Göç, Hane Halkı Özellikleri

Nüfus artışı, göç ve hane halkı özellikleri de yoksulluğa sebep olan etkenler arsında yer alır. Nüfus artışının yoksullukla ilişkisi, hızlı nüfus artışının az gelişmiş ülkelerde insanların maddi kaynaklara erişimi ve refah düzeyi ile bağlantılı olarak düşünülmelidir. Hızla artan nüfus, toprak ve diğer doğal kaynaklar üzerinde baskı oluşturmakta ve gıda ihtiyacının artışına neden olmaktadır. Bu durum da yoksullaşmaya neden olmaktadır. Yoksulluğu etkileyen diğer bir faktör de kırdan kente ya da farklı yerleşim alanları arasında mevsimlik iş faktörü ve çeşitli sebeplerden dolayı yapılan göçlerdir. Düşük gelir düzeyleri, iş imkânları ve diğer olanakların kısıtlı olmasından dolayı kırdan kente göçler yaşanmaktadır. Yaşanan bu hızlı göçler sonucunda kentteki istihdam olanakları daralmakta ve nüfus yoğunluğunun ihtiyacını karşılayamamakta ve yoksullaşma sürecine girilmesine sebep olmaktadır. Hane halkı özellikleri de yoksullukla ilişkilendirilen bir başka etkendir. Zaman içinde aile yapısındaki değişimler ve sosyo-ekonomik değişiklikler sonucunda az gelişmiş ülkelerde çocuk sayısının artması, boşanmalar sonucu ortaya çıkan durumlar, çekirdek aile yapısına yönelme, aileden ayrı yaşayan özellikle üniversite öğrencileri gibi faktörler ‘yeni hane halkı türleri’nin oluşmasına yol açmaktadır. Hane halkının sahip olduğu özelliklerden aile reisinin yaşı ve eğitim

durumu gibi unsurlar da yoksullukla ilişkili etkenler olarak düşünülmelidir (Şenses, 2001: 157–163).

2.3.4. İşgücü Piyasaları Değişkenleri

Üretimdeki yeniden yapılanmaya bağlı olarak istihdam politikası vasıflı ve yüksek ücretli iş gücünden düşük ücret yapısına sahip hizmet sektörüne doğru bir yönelim gösterdi. Uluslararası rekabet ortamının da etkisiyle istihdam politikalarındaki dönemsel değişiklikler istihdam olanaklarını daraltıp birçok işçinin özellikle de vasıfsız olan işçilerin işlerini kaybetmesine yol açtı. Bu durum da yoksulluğun artışına sebep oldu. Bir başka açıdan işsizlik, düşük ücretli iş alanları, düzensiz istihdam da az gelişmiş ülkelerde yoksulluğa neden olmaktadır. Kısacası, üretim ve işgücü piyasalarındaki yeniden yapılanma, düzensiz istihdam, işsizlik, düşük ücretli istihdam durumu gibi işgücü piyasalarındaki değişkenlerde yoksulluğun nedenleri arasında yer almaktadır (Şenses, 2001: 164–170).

Televizyonda yoksulluk konusunu işleyen programların, yukarıda saydığımız yoksulluk nedenleri üzerinde durmaları, bu konuyu basitçe bir televizyon anlatısı olarak değil, toplumsal bir sorun olarak ele almalarına ve bu toplumsal sorunun çözümü için katkı sağlamalarına yardımcı olacaktır. Aksi takdirde programlar yoksulluğu insanların duygularını sömürmek için kullanan bir temsili sergilemenin ötesine gitmeyecektir. Bu konu son bölümde detaylı olarak tartışılacaktır.

Yoksulluğun nedenlerini sıraladıktan sonra yoksulluk problemini aşmak için alınması gereken önlemler yoksullukla mücadele yöntemleri başlığı altında açıklanacaktır.

2.4. Yoksullukla Mücadele Yöntemleri

Gerek yoksullukla mücadele için bir perspektif geliştirilebilmesi gerekse *Kimse Yok Mu* programının değerlendirilmesi için yoksulluğun tanımı, nedenleri ve ölçüm yöntemlerine daha önce değinildi. Şimdi de yoksullukla mücadele konusundaki yaklaşımlara değinilecektir.

Her ülkede yaşanan yoksulluk düzeyi, boyutları, yoksulluğun nedenleri ve türleri aynı olmadığı için yoksullukla mücadele yöntemleri de her ülkenin deneyimine ve sosyo-ekonomik durumuna göre değişiklik gösterir. Bu noktayı da göz önünde bulundurmak suretiyle bu başlıkta öncelikle yoksullukla mücadelede farklı yaklaşımlara değinip, sırasıyla yoksulluk soruna dair geliştirilmesi gereken stratejiler ele alınacaktır.

Yoksullukla mücadelede mevcut yaklaşımlar genel olarak şu şekilde sınıflandırılmıştır: İlk yaklaşım, bu konuda var olan politikaları gözden geçirilerek değiştirme, bu politikaları mevcut sosyo-ekonomik yapı içinde yeniden şekillendirme ve radikal sosyal reform olmak üzere üç başlıktan oluşur. İkinci yaklaşımdaki yoksullukla mücadele politikaları, yoksullar ve yoksulluk çizgisinin hemen üstünde

yer alanlar için koruyucu önlemler (kredi, nakit, gıda yardımı) alınması; hane halkının güç ve imkânlarını daha uzun dönemde muhafaza edecek geliştirici önlemlerin kısa, orta ve uzun dönem olarak yapılan süre sınıflandırmasıyla uyumlu olarak geliştirilmesi olarak iki maddeden oluşur. Yoksullukla mücadelede üçüncü yaklaşım da, *dolaylı*, *doğrudan yaklaşım* ve *radikal reform* olmak üzere üç başlıktan oluşur. *Dolaylı yaklaşım*, yoksulluğun derinliğinin azaltılmasında ekonomik büyümenin önemli olduğunu ve bu büyümenin gerçekleşmesi için de kaynakların bu amaçla kullanılmasını vurgular. Netice itibarıyla da büyüme sayesinde yoksulların gelirlerinin ve yaşam standartlarının yükselmesini hedefler. *Doğrudan yaklaşım*, yoksulların yaşam standartlarıyla ilgili temel ihtiyaçları içeren (gıda, eğitim, konut vs.) konularla alakalı devletin uyguladığı program ve politikaları ve bu program ve politikalar aracılığıyla yoksullara sunduğu imkânları içermektedir. *Radikal reform* ise üretim ilişkilerinin ve araçlarının mülkiyetinin yeniden yapılandırılarak bu araçların tasarrufunun eşitlikçi bir şekilde olmasını amaçlamaktadır (akt. Şenses, 2001: 219).

Bu yaklaşımlar dışında yoksullukla mücadele için hane halklarının, akrabalık bağları etrafında örgütlenen geleneksel dayanışma ilişkilerinin, dini organizasyon ve cemaatlerin, sivil toplum kuruluşlarının, belediyelerin, partilerin, hükümetlerin, küresel bir sorun olan yoksulluk problemine çözüm önerilerinin küresel boyutta olması gerektiğinden ülkelerin ve uluslararası kuruluşların geliştirdikleri yöntemler vardır.

Hanehalklarının yoksullukla mücadele için geliştirdikleri stratejileri Delarrocha, hanehalkının gelir düzeylerini ve yaşam standartlarını yükseltmek için hane içinde daha fazla kişinin işgücüne katılımı; gıda, yakacak vb. temel ihtiyaçların üretimi için özellikle de göç etmeden önce yaşadıkları kırsal bölgelerle ilişkilerin artması, harcamaların kısılması ve daha ucuz maliyetli ürünlerin satın alınması olarak gruplandırır (Delarrocha, 1995: 15–27). Hanehalklarının geçinme stratejileri arasında akraba, hemşerilik ilişkileri ve cemaat örgütlenmelerine dayalı yardımlaşma ağlarının oluşturulması gibi kökene dayalı ilişkiler de yer alır. Kökene dayalı ilişkilerin kentsel yoksulluğun aşılmasında önemli rolü olduğunu Işık ve Pınarcıoğlu *nöbetleşe yoksulluk* kavramıyla açıklar. Bu yoksulluk kavramı daha önce kente gelerek yerleşen yoksulların kendilerinden sonra gelenlere yoksulluğu devretmelerini ifade eder. Yoksulluk kültürünün kendisini etkili bir şekilde hissettirdiği dinsel alanda dini cemaat örgütlenmelerinin geliştirdiği stratejiler (Ramazan ayında iftar, aş evi kampanyaları, yardım kuruluşları) de yoksulluğun aşılmasında rol oynar (Can, 2002: 200; Şen, 2002: 164; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 49).

Yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika ve özellikle yoksullukla mücadele alanında çok önemli bir rol oynayabileceği fikri de mevcuttur. Özellikle devletle sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği yoluyla sosyal hizmet sağlamak, yoksullukla mücadele etmek gibi yaklaşımlar çok ciddi bir biçimde gündeme gelmektedir. Ancak, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini Avrupa'da faaliyet gösteren kuruluşların sahip olduğu standartlarda gerçekleştirmesi halinde bu oluşabilir. Örneğin bir Avrupa ağı olarak ortaya çıkan "Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı", Avrupa ülkelerinde yoksullukla mücadele alanında çalışan sivil

toplum kuruluşlarını bir araya getirmekte, yoksullukla mücadele politikalarını yakından izlemekte ve Avrupa Komisyonu nezdinde lobi faaliyetleri yürütmektedir. Avrupa Komisyonu ve Birleşmiş Milletler nezdinde faaliyet yürüten başka bir sivil toplum kuruluşu "FEANTSA" ise evsizlere yönelik çalışmalar yapmaktadır. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının Avrupa standartlarına uygun faaliyet göstermemesi durumunda bir çeşit eski yöntem yardımseverlik gündeme gelmekte ve bu durum da sorunlu bir durum yaratmaktadır; çünkü yoksullukla mücadeleden kastedilen, insanın diğerleriyle eşit koşullarda topluma katılmasıdır. Eğer yoksullar yardımları eğitim, sağlık, emeklilik, asgari gelir desteği gibi haklar üzerinden değil de bir gönüllülük girişimi üzerinden alırsa, bir hayırseverlik nesnesi ve hayırseverlerin belirlediği bir nesne haline gelmekte ve tamamıyla eşit vatandaş olmanın dışında bir konuma itilmiş olmaktadır. Türkiye'de Osmanlı vakıf geleneğinin ve İslam'ın zekât düşüncesinin bir uzantısı olarak hayırseverlik ahlakı ve tek parti döneminden başlayan devletle işbirliği içinde çalışarak yoksullukla mücadele eden gönüllü kuruluş anlayışı çok güçlü olduğu ve bunlar birbirleriyle eklemlendiği için çok ciddi bir hayırseverlik furyası yaşanmaktadır. Bu hayırseverlik furyası da *sosyal hak* bilincinin yayılmasına ve *sosyal içerme*ye yönelik politikaların gündeme gelmesine engel olabilmektedir (Buğra, 2008b: 7–9).[2] Ayşe Buğra sosyal hak kavramı ile çok yakından ilişkili olan *sosyal dışlanma*[3] ve *sosyal içerme*[4]

[2] Ayşe Buğra'nın Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi için 7 Mayıs 2008 tarihinde "Yoksullukla Mücadeleden Ne Anlıyoruz?" adlı konuşma metninden alınmıştır.

[3] Sosyal dışlanma, gelirleri ortalamanın çok altında olan, etnik ve dini kimlikleri yüzünden, toplumsal cinsiyetle ilgili faktörlere bağlı olarak ya da bedensel veya zihinsel özürlerinden ötürü topluma herkesle eşit bireyler olarak katılamayanların durumunu tanımlıyor (Buğra, 2005a: 2).

[4] Sosyal içerme, hem gelir düzeyleri toplum ortalamasının çok altında olduğu için, hem de etnik veya dini kökenleri, toplumsal cinsiyetleri, eğitim durumları, fiziksel veya zihinsel engelleri dolayısıyla topluma eşit vatandaşlar olarak katılmakta zorluk çeken insanların durumunu kurumsal düzenlemeler yoluyla çözmeye yönelik bir amaç olup onların topluma eşit bireyler olarak katılabilme durumunu tanımlıyor. Olanak ve fırsatlardan herkes gibi yararlanamayanların durumunda, eşit vatandaşlık

kavramlarının sosyal politika ve yoksullukla mücadele konusunda kullanılan temel kavramlar olduğuna vurgu yapmaktadır. Sosyal dışlanma, sosyal içerme kavramlarının sosyal haklarla ilişkisi dikkate alınırsa dikkat edilmesi gereken bir noktanın da STK'larda ve sivil inisiyatifler içinde rol alanların her zaman ilk amaçlarının devleti göreve çağırmak yani, siyasi otoriteyi sorumluluklarını yerine getirmeye ve bunu kamu kaynaklarını sosyal dışlanmayı önleyecek şekilde sosyal içermeye yardım edecek şekilde kullanmaya çağırmak olduğuna dikkat çekmektedir (Buğra, 2005a: 3). Buğra STK'ların devleti yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlama noktasında önemli bir sorumluluğu olduğunu belirtmekte ve Türkiye'de sorumluluklarla yükümlülüklerin birbirine karışmasından doğan ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu belirtir. STK'ların devlete yükümlülüklerini hatırlatmaktan çok, bu yükümlülükleri yerine getirmeye çalıştıklarına -kampanyalar düzenleme, banka hesapları açma, para toplayıp dağıtma gibi projeler üretme- değinmektedir. Bu durum da tanımı gereği bu sorunu, haklar ve yükümlülüklerin alanı dışına taşımaktadır.[5]

Yoksullukla mücadele için uluslararası yardım kuruluşları da faaliyet göstermektedir. Bretton Woods Kuruluşları'nın yardım kaynakları, Dünya Bankası'nın önerileri, OXFAM, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde devam eden UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu),

kavramının içini doldurmaya yönelik, siyasi iradeyle alınmış bir kurumsal önlemler bütünü (Buğra, 2005b: 10).

[5] Ayşe Buğra, "Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil", **Radikal İki** (10.12.2006).

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı)'nin kapsamında DAC (Kalkınma Yardımları Komisyonu) vb. kuruluşlar bu kuruluşlara örnek verilebilir. Ancak bu vb. uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele için geliştirdikleri yöntemlerin ne kadar samimi olduğu da tartışma konusudur. Çünkü bu kuruluşların yoksulluğun ortadan kaldırılmasına hizmet etmeleri yanında bu yolla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikaları üzerinde de etki alanlarını artırdıkları bilinen bir gerçektir.

Thomas Pogge, yoksullukla mücadelede hem toplu halde hem de bireysel olarak eylemsiz olmamak gerektiği konusuna dikkatleri çekmektedir. Ona göre kişiler, bireysel olarak yoksulluk sorunun çözümüne OXFAM gibi bir sivil toplum kuruluşuna para vererek katkıda bulunabilirler. Toplu olarak da hem ülke içindeki hükümetlere baskı yaparak hem de küresel yoksulluğa ve güçlü ülkelerin ezici politikalarına karşı doğrudan siyasetle ilişkili olmayan normal vatandaş olarak bir araya gelip tepkilerini ortaya koyabilirler. Yoksulluk sorununu aşmak için protesto ve eylemler yanında insanları çalışmak konusunda teşvik etmeli, onları akıllı harcamalar yapmaya ve geleceği kurtaracak adımlar atmaya özendirmek gerekir (Pogge, 2004: 159–170).

Çeşitli dernekler ve federasyonlarca da yoksullukla mücadele için çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bunlardan biri de Doğu ve Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu'dur (DOGÜNSİFED). DOGÜNSİFED tarafından yoksulluğun azaltılmasına katkı sunmak ve soruna çözüm önerileri geliştirmek

amacıyla Başbakanlık ve ilgili bakanlıklara sunulmak üzere hazırlanan "Yoksulluk Raporu"nda, yoksullukla mücadele konusunda neler yapılması gerektiğiyle ilgili olarak dikkat çekilen noktalar şunlardır:

> Sağlık ve eğitimden yararlanan yoksul insanların ekonomik fırsatlara katıldıkları ve fırsatları değerlendirdikleri takdirde katılımcı kalkınma modelinin oluşabileceği ifade edildi. Eşit dağılan ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, yoksulların piyasaya girişinin ve sosyal hizmetlerden faydalanması sağlanmalıdır. Güvenlik probleminin çözülmesi adına ister ekonomik kriz, ister hastalık, ister doğal felaket veya terör olsun, insanların karşılaştıkları riskler azaltılmalıdır. Toplumu kalkınma hamleleri ve planları içine dâhil etmek, aktif görev ve sorumluluklar vermek başarıyı getirir. Ekonomik kalkınmanın tek başına yoksulluğu azaltmadığı açıktır. Gelişme sağlanması birden fazla sektörde eşzamanlı çalışmaya bağlıdır. Bu nedenle sadece bir alanda gelişme çözümden uzaktır. Yoksullukla mücadelede hibe şeklinde geleneksel yardım anlayışından ziyade, insanları üretim sürecine katan, onları iş ve meslek sahibi kılmayı amaçlayan yeni ve çağdaş modellerin uygulamaya konulması gerekmektedir. Yoksullukla mücadelede bölgelerarası adaletsizlikle mücadelede bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesine ilişkin yapılabilecek her türlü girişim desteklenmelidir. [6]

[6] http://www.milligazete.com.tr (23 Eylül 2005).

Davut Dursun da "Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu" başlıklı yazısında yoksullukla mücadele konusunda; 'yoksullukla mücadelenin devlet tarafından mı yoksa sivil toplum kuruluşları tarafından mı yahut hem devlet hem de sivil toplum kuruluşlarınca koordinasyon içerisinde mi yürütüleceği' sorusunun önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Ülkemizde bu temel sorunla hem devletin merkezi yönetim birimleri hem yerel yönetimler hem de sivil toplum örgütleri çeşitli şekillerde mücadeleyi sürdürmektedir. Ancak merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen yoksullukla mücadele faaliyetleri arasında ciddi bir koordinasyon noksanlığı, planlama eksikliği ve ciddi strateji yoksunluğu bulunmaktadır. Bu konuda ciddi bir makro ulusal planın hazırlanması, bu plana göre sorunla mücadele stratejilerinin belirlenmesi ve mücadeleyi yürütecek aktörlerin bu plana göre hareket etmeleri yerinde olacaktır. Genellikle yoksullara yardım şeklinde yürüyen çalışmaların yoksulluk sorununu çözebilecek ve yoksulları üreten unsurlar haline getirecek bir yapıya kavuşturulması benimsenmelidir.[7]

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) ile Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi'nin ortak çalışmasıyla İstanbul'da düzenlenen "Yerel Yönetişim ve Yoksulluğun Giderilmesi Toplantısı"nda da yoksullukla mücadelede yapılması gerekenlerle ilgili olarak odaklanılan noktalar şu şekildedir: İşbirliğinin sağlanması, mutlak yoksullara yönelik yardımların ulaşılabilirliğinin ve kalitesinin artırılması, yoksulluğun hafifletilmesine ve engellenmesine yönelik çalışmalar yapılması, kurumlar arası bilgi paylaşımının olması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, merkezi ve yerel yönetimler arasında eşgüdüm sağlanması, yaklaşım

[7]Davut Dursun, **Yeni Şafak** (5 Şubat 2008).

değişikliği ihtiyacı, katılımcılığın desteklenmesi, projelerin planlanması ve sürdürülebilirliği, ulusal bir stratejinin oluşturulması ve şemsiye bir örgüt kurulması (2005: 7–8 Ocak).

Türkiye'de hak temelli yoksullukla mücadele politikasının gerçekleşmesi için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bünyesi içinde yer alması da yapılması gerekli önemli adımlardan biridir. Böylece sosyal yardım, sosyal güvenlik haklarını düzenleyen kurumsal çatı altında ele alınacak ve sosyal yardım bir hak olarak gündeme gelebilecektir. Yani yoksulluk, sosyal politika ve sosyal yardımlara ayrılan ya da ayrılmayan kamu kaynakları bağlamında tartışılması gereklidir.[8] Ancak sosyal güvenlik reformu ile ilgili bu girişim ve yasa tasarısının 2006 yılının Haziran aylarında gündeme geldiği günlerde bile yeterince tartışılmamıştır.

Yukarıda yoksullukla mücadele ile ilgili çeşitli yöntem ve çözüm önerilerine değinildi. Kuşkusuz bu çözüm önerilerinin hepsi çok önemlidir. Ancak yoksullukla mücadelede uzun vadeli çözüm için devletin rolü çok büyüktür. Sonuç olarak diyebiliriz ki, yoksulluk sorunu ile mücadelede, sorunun azaltılmasında ya da tamamen ortadan kaldırılmasında elbette ve tartışmasız olarak devlete önemli görevler düşmektedir. Fakat yoksullara doğrudan maddi yardımlar yaparak bu soruna çare arayan anlayış sorunun ortadan kaldırılması ya da azaltılmasında bir çözüm niteliği taşımamaktadır. Böylesi çözümler kısa vadeli olmakla beraber insanları tembelliğe iterek onların kendi hayatlarını üreten özneler olmalarını engellemektedir.

[8] Ayşe Buğra, "Yoksulluğu Tartışmak", **Radikal İki** (02.07.2006).

Yoksulluk, kısa vadeli çözüm önerileri ile değil uzun vadeli olarak çözümlenmesi gereken bir toplumsal sorundur. Kısacası, sorunun çözümü için Ayşe Buğra'nın da 10.12.2006 tarihli "Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil" adlı *Radikal İki*'deki yazısında belirttiği gibi devletin öncelikle yoksulluğun sadece bir gelir düşüklüğü sorunu değil, insanların topluma, toplumun eşit bireyleri olarak katılabilmelerini engelleyen unsurların tamamıyla ilgili bir sorun olduğu fikrini kabul etmesi gerekir. Bu bağlamda yoksulluğun ortadan kaldırılması için eğitim, sağlık, barınma, ekonomik ve siyasi hayata katılım gibi birtakım hakların hayata geçirilebilmesi yükümlülüğü bilinciyle hareket eden bir siyasi iradenin ve bu yükümlülüğü hatırlatacak STK'ların varlığı gereklidir.

Bu bölümde yoksullukla mücadele için geliştirilen stratejilerden bahsettik. Bir sonraki bölümde, yoksullukla mücadele için alternatif oluşturan yoksulluk programlarında hem söylemsel hem de eylemsel olarak dini öğelerin ön planda olması nedeniyle yoksulluğun İslam ile ilişkisi ele alınacaktır.

3. YOKSULLUK VE İSLAM

İslam dininin özelliklerinden biri de kendi içinde sosyal bir din olması ve hayatın her alanını kapsaması iddiasında bulunmasıdır. İnsanın yaşantısına konu olan her şey, yani insanın çevresiyle ilişkileri ve davranışları İslam'ın konusudur. Kısacası bir din olarak İslam ahiret hayatıyla ilgilendiği kadar dünyevi yaşantı ile de alakadardır. Bu nedenle İslam'ın siyasi ve ekonomik hayata bakışı olduğu gibi sosyal yaşamın bir gerçeği olan yoksulluk konusuna da bir bakışı mevcuttur. Bir din olarak İslam'ın yoksulluğa bakışını kavrayabilmek yani yoksulluk ve İslam arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için öncelikli olarak İslam'da zenginlik ve yoksulluk kavramlarını ele almak gerekir. Kavramları tanımladıktan sonra İslam'ın yoksulluk durumunun aşılması için geliştirdiği stratejilere (zekât, vakıf müesseseleri, sadaka ve infak anlayışı) değinilecektir. Son olarak da, İslam'ın yoksullukla mücadele anlayışı değerlendirilecektir.

3.1. İslam'da Zenginlik ve Yoksulluk Kavramları

Bu bölümde, İslam'ın zenginlik kavramı açıklanmakla birlikte, bu çalışmanın konusunun yoksulluk üzerine odaklanmış olmasından dolayı yoksulluk üzerinde detaylı olarak durulacaktır.

İslam terminolojisinde, ihtiyacını giderecek kadar mala sahip olan, maddi imkânı yerinde olan, yani 'nisab miktarı'[9] veya daha fazla mala sahip olan, almakla değil

[9] Nisab, zekâta tabi malın, zekât verilebilmesi için ulaşması gerekli olan miktarın en alt sınırıdır ve her bir meta için bizzat İslam Peygamberi Hz. Muhammed tarafından bizzat tespit edilmiştir. Buna göre

vermekle yükümlü olan kimseler zengin olarak adlandırılır (Tirmizi, Zekât: 22). İslam'da *yoksulluk*, *fakir* ve *miskin* kavramları -bu kavramların tarifi konusunda fıkıh bilginleri arasında ihtilaf olmasına rağmen- çerçevesinde ele alınmaktadır. *Fakir,* ihtiyaç sahibi olmasına rağmen durumunu açıklayamayacak kadar edepli; *miskin* de ihtiyaç sahibi olduklarını çevresindekilere duyurmaktan çekinmeyen, zaruret hallerini gizlemeyen insanlar olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk durumu, bir günlük yiyeceğini bulamayacak kadar ihtiyaç sahibi olanlardan, biraz daha iyi durumda olan kimselere kadar, nisab miktarı mala sahip olmayan yani zekât vermekle yükümlü olmayan kişileri içerir (Erkal, 2005: 478–479). Kuran'ın ifadesiyle de fakir, *"iffetlerinden dolayı bilinmeyen ve zengin zannedilenler…"* (Bakara, 2/273)[10] olarak tanımlanmaktadır. Tevbe suresinde de şu şekilde geçmektedir:

> Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur. Allah tarafından kesin olarak böyle farz buyruldu… (Tevbe, 9/60)

Ayrıca, Kur'an'da "fakr" (yoksulluk) kelimesi ve türevleri on üç ayette geçer.

---

ticaret eşyası, altın, gümüş, zirai ürünler, yeraltı kaynakları, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara ait nisab miktarları birbirinden farklılık göstermektedir. Genel olarak nisab miktarı mal, 85 gram altın ve ya 595 gram gümüş kıymetine denk gelen mala sahip olmaktır (Çapan, 2005: 489).

[10] Sure ve ayetleri belirtmek için kullanılan "2/273", 2. Sure 273. Ayet şeklinde okunur.

“Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimriliği telkin eder. Allah ise, size kendinden bir yarlığama ve bir bolluk vaat ediyor. Allah ihsanı geniş olan, her şeyi bilendir” (Bakara, 2/268). “Şüphesiz, 'Allah fakirdir, biz zenginleriz' diyenlerin sözünü Allah işitmiştir” (Âl-i İmrân, 3/181). “Bayramda kesilen kurbanların etlerinden yiyin; yoksulu, fakiri de doyurun” (Hacc, 22/28). “Musa, Firâvun'un ülkesi Mısır'dan çıkınca yolda yedi gün kadar aç kalmış ve şöyle demişti: ‘Rabbim, şüphesiz ben, bana indireceğin hayra muhtacım’ ” (Kasas, 28/24). “Velilerden kim zengin ise, yetimin malını yemekten kaçınsın. Kim de fakir ise, örfe göre yesin” (Nisâ, 4/6) . “Ey iman edenler, Zengin olsun fakir olsun, adaleti titizlikle ayakta tutanlar (hâkim) ve Allah için şahitlik eden insanlar olun” (Nisâ, 4/135). "Eğer sadakaları açık olarak verirseniz o, ne güzel. Eğer onları gizler ve bu şekilde fakirlere verirseniz, işte bu, sizin için daha hayırlıdır” (Bakara, 2/271). “(Sadakalar) Allah yolunda kendilerini vakfetmiş fakirler için olup, onlar yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremezler. Tanımayanlar, iffet ve müstağni görünüşlerinden dolayı onları zengin sanır. Sen (Habibim) o gibileri simalarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de bir şey istemezler” (Bakara, 2/273). “İçinizden bekârları, köle ve cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah onları evlilik sayesinde zengin kılar”(Nûr, 24/32). “Ganimetin (fey’) verileceği yerler zikredilirken, bunlarda özellikle Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin hakkı bulunduğu vurgulanmıştır” (Haşr, 59/7,8). “Seni bir fakir olarak bulup da zengin yapmadı mı?” (Duhâ,93/8) (Eskicioğlu, 1995: 129).

Bu ayetlerden ve İslami kaynakların tanım ve açıklamalarından da anlaşılacağı üzere fakir, düşkün ve miskinler yoksul olarak adlandırılmakta ve ihtiyaç sahibi, yardım edilmesi gereken kimseler olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmanın araştırma konusu olan *Kimse Yok Mu* programında da yardım yapılırken kimlerin yoksul olarak adlandırıldığını ve yardım edilmesi gereken kesimler olarak görüldüğünü tespit etmek, öte yandan da İslami düşünceye ve yaşam tarzına gönderme yapan bir kanalda yayınlanan bu programda yoksullukla mücadele için böyle bir yöntem seçilmesinin arkasında yatan mantığı anlamak için İslami literatürün yoksullukla ilgili kavramlarını açıklamak, yoksulluk ve İslam ilişkisini açıklığa kavuşturmak önemlidir.

İslami kaynakların sonuçlarına göre fakir ve miskinler ihtiyaç sahibi ve yardım yapılması gereken kesimler olarak ortaya çıksa da, bu düşünce yoksulu zenginin yardım edeceği nesne haline getirip de onların kendi hayatlarını üretebilmesini engellemek anlamında düşünülmemelidir. Öyle düşünüldüğü takdirde zengin *belirleyen özne*; fakir de *belirlenen pasif bir nesne* konumunu üstlenmiş olur. Yani zenginler, belli bir belirlenimi üstlenip yoksulları kendi yaşamlarını üretecek güç ve kaynaklardan yararlanmalarına engel olacak şekilde tembelliğe sevk etmemelidir. Çünkü yardımların böyle bir sonuç doğurması yoksulluk problemini ortadan kaldırmaktan ziyade onları tembelliğe alıştıracaktır. Bu durum yoksulluk konulu programlar için tartışılması gereken önemli bir noktadır.

Ayrıca, ağırlıklı olarak heterodoks İslam anlayışı içerisinde gelişmiş olan tasavvuf düşüncesinin ve İslam'ın iman esaslarından olan kadere imanın gereklerinden olan tevekkül anlayışı da yine yoksullar tarafından farklı algılanabilecek, farklı yorumlara meydan verecek kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam'ın tasavvuf anlayışı güzel ahlak, kalp temizliği ve ruhi olgunluk üzerinde temellenir. *Takva*[11], *vera*[12], *ihsan*[13], *tevekkül*[14], *sabır*[15], *tövbe*[16] tasavvufun temel kavramlarından bazılarıdır. Tasavvuf, manevi olgunluğa ermek için nefsi disiplin altına almak, manevi değerlere daha fazla önem göstererek dünya zevklerine ve değerlerine bağlanmamak gerektiği anlayışını savunan bir terimdir. Bu terim Kuran'da ve hadislerde yer almaz (Uludağ, 2005: 48). Ancak içeriği açısından kutsal kitapta dünya hayatının geçici olduğuna vurgu yapan ayetler vardır. Bu konu ile ilgili olan ayetlerden bazıları şöyledir:

> "Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir" (Muhammed, 47/36),
>
> "Allah'ın vaadi haktır, sakın dünya hayatı sizi kandırmasın…" (Lokman, 31/33),

[11] Takva, Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma gayreti şeklinde tarif edilir (Çapan, 2005: 710).

[12] Vera, uygunsuz şeylerden sakınma ve haramlara ve yasaklara karşı titiz olma şeklinde tanımlanır (Çapan, 2005: 709).

[13] İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına ona kulluk görevlerini yerine getirmek demektir (Uludağ, 2005: 55).

[14] Tevekkül, bir işte elinden geleni yaptıktan sonra sonucunu Allah'a bırakmak olarak tarif edilir (Çapan, 2005: 691).

[15] Sabır, tahammülü güç ve katlanması zor olay ve durumlar karşısında dayanma halini ifade eder (Çapan, 2005: 699).

[16] Tövbe, hata ve kusurlarının anlayarak pişman olup bir daha yapmamaya gayret göstermektir (Apaydın, 2005: 319).

"Allah'ın huzuruna temiz bir kalple çıkmaktan başka hiçbir şeyin faydası yoktur" (Şuara 26/89),

"İhsan üzerine olunuz, Allah ihsan üzere olanları sever" (Bakara, 2/195).

Fakirlerin İslam toplumunda bir yük değil, aksine bereket kaynağı olarak yerini gösteren hadisler ise şu şekildedir:

"Bana zayıfları çağırınız! Çünkü siz ancak zayıflarınız ile rızıklandırılır ve yardım edilirsiniz".

"Allah bu ümmete zayıfların duası, namazları ve ihlâsları sebebiyle yardım eder" (Topbaş, 2002: 54).

Kadere imanın esası olan tevekkül ise terim olarak, hedefe ulaşmak için gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmaktır (Kılavuz, 2005: 137). Ayette de " … Kararını verdiğin zaman artık Allah' a dayanıp güven…" (Al-i İmran, 3/159) şeklinde geçer. Bu ayetten 'kaderde ne varsa o yaşanır' tarzında çıkarımda bulunulabilir. Ancak, bu tarz bir çıkarım insanları tembelliğe yönlendirme riski taşımaktadır. Kayıtsız şartsız, gerekeni yapmak için hiçbir mücadele vermeden kaderine teslim olup tevekkül etmek, tembellik ve geriliğe sebep olur. Bu yüzden tevekkülden kasıt esas olarak, çalışıp çabalayıp elinden geleni yaptıktan sonra takdiri Allah' a bırakmak manası anlaşılmalıdır. Herkesin dini bir inanışa ya da İslam dinine inandığı varsayılamaz. *Tevekkül* kavram olarak gündelik

hayatta yaygın olarak kullanılmayabilir. Ama insan, bir işi başarmak için gücünün yettiği kadar çaba gösterir ve elinden geleni yapar. Sonuç olarak o iş için eğer gereken çaba gösterilmiş ise insanlar istedikleri sonucu elde etmeseler bile üstlerine düşeni yapmış olmaktan dolayı bir *iç barış hali* yaşayabilir. Ancak dindar olup da maddi durumu yetersiz olanlar, yani yoksul olanlar arasında tevekkül ve tasavvuf anlayışını kolaya kaçan bir şekilde yorumlayanlar olabilir.

Kısacası, İslami terminolojide bulunan yukarıda da bahsettiğimiz tasavvuf, tevekkül vb. kavramlar yoksullar tarafından yanlış anlaşılmaya açık kavramlar olduğu için onlar tarafından basite kaçan bir tarzda yorumlanabilmektedir. Diğer bir deyişle yoksulluk ve din arasındaki ilişki, din ve dinin bazı kavramları yoksulluğun yeniden üretilmesi ve içselleştirmesi şeklinde de kurulabilmektedir. Yine bu bağlamda yoksulluk hali, insanın ruhunun özgürleşmesi, gerçek anlamda olgun bir insan olabilmesi için insanoğlunun önüne serilmiş bir imkân olarak değerlendirilmektedir.

Din faktörü yoksulluk halinin kabullenilmesinde ve bu durumdan şikâyet etmeden isyan haline sürüklenmeden sabırla yaşanmasında önemli rol oynar. Yani din yoksulluğun ağır şartlarının yaşanırken hazmedilmesinde sakinleştirici bir rol oynar. Necdet Subaşı da bu konu ile ilgili olarak, dinsellikten ödünç alınan sabır, kader kavramlarının yoksulluğa karşı direnç oluşturmakta etkili güce sahip kavramlar olmalarının yoksulluğun dinsellik düzeyinde muğlâklık ortaya çıkarsa da; yoksulluk ve dinsellik arasındaki ilişkiyi, dinin yoksulluk durumunu özendirip, pekiştirdiği gibi

bir sonucu, yani yoksullukla dinselliğin aynileştiği sonucunu çıkarmanın bire bir mümkün olmadığını söyler (Subaşı, 2004). Bu konu Kuran'da da şu şekilde yer alır:

"Umulur ki, hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırdır. Ve yine umulur ki, sevdiğiniz bir şey de sizin için şerdir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir" (Bakara, 2/216)

"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir…" (Hud, 11/6)

"O dilediğine bol rızık verip, dilediğinin rızkını daraltır…" (Şura, 42/12)

Yoksullukla din arasında ilişki yoksulluğun yeniden üretilmesi ve içselleştirilmesine etki eden bağlamda kurulacağı gibi dinin yoksulluğu üreten bir etken olmadığı şeklinde kurulabilir. Daha önce de belirtildiği gibi dinin bazı kavramlarının ödünç alınarak yoksulluğu üreten ya da yoksulluk durumunun kabullenilip bu durumdan şikâyet etmeyi önleyen bir vazifesi olabileceği gibi dindeki bu kavramlardan böyle sonuçların çıkarılmayacağına dair bir çıkarım da yapılabilmektedir. Şöyle ki İslam yoksulluk durumunu teşvik eden zengin olmayı reddeden bir din değildir. Yukarıdaki ayetlerden yoksula yardım eden, infak eden bir pozisyonda bile yoksula yardım edecek bir zengin kesimin varlığı söz konusudur. Bunun dışında, İslam peygamberinin sözleri de "Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış" prensibini öngörmekte, dünya ve ahiret hayatı dengesinin iyi bir şekilde kurulmasını tavsiye etmektedir. İslam'a göre fakirlik, istenmeyen bir durumdur. Fakirliğin, çaresizlikten kaynaklanan bir içgüdüyle, sosyal hayatta yol açacağı tehlikelerden dolayı Hz. Muhammed, fakirlikten dolayı Allah'a sığınmayı

tavsiye etmiştir. Bu konuda ona ait sözler şöyledir: "Allah'ım! Fakirlikten, yoksulluktan, düşkünlükten, haksızlık etmekten ve haksızlığa uğramaktan sana sığınırım" (Topbaş, 2002: 65). Sebeplere sarılmadan tevekkül, İslam'ın ruhuna aykırıdır. Sebeplere sarılmaktan maksat yoksul olma durumuna düşmemek ya da yoksul olmamak için gerekli bütün çalışmaları yapmaktır. Yani İslam'da fakirlik övünülecek bir durum değildir. Necip Yolcu da "Sosyal Bir Yara: 'YOKSULLUK'" adlı yazısında geleneksel din anlayışının fakirliği teşvik edici birçok argümana sahip olduğunu ve bunların gerek hadis olarak ve gerekse İslam büyüklerinin sözleri olarak tedavülde dolaşmakta olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumun da, sanki İslam'ın fakirliği teşvik ediyormuş gibi yanlış sonuçların doğmasına sebebiyet vermekte olduğunu, çalışmayı ve bir saatlik tefekkürü bin yıllık ibadete denk gören bir dinin fakirliği özendirici motivasyon işlevi görüyor gibi yorumlanmasının sorunlu olduğuna dikkat çekmektedir.

Dinlerin zengin olmak için çalışmayı teşvik eden anlayışı yalnızca İslam dini için değil, diğer dinler için de geçerlidir. Örneğin Yahudilik de bir ilahi din olarak çalışmayı telkin etmekte ve hatta ilahi dinlerde var olan cennet ve cehennem anlayışının bu dünyada yaşanacak bir durum olduğu inancını savunmaktadır. Protestan etiğine göre de dini hayat dünyevi hayata uyum sağlayacak şekilde yaşanmaktadır. Yani, dinin de rasyonel olarak sosyal yaşantıya uyarlanıp yaşanabileceğine vurgu yapılmaktadır (Weber'den akt. Çiğdem, 2002: 143). Kısacası bu bakış açısıyla da din, yoksulluk durumuna sebep olabilecek bir toplumsal yaşam formülü sunmamaktadır.

3.2. İslam'ın Yoksullukla Mücadele Stratejileri

Daha önce de belirtilen "O, dilediğine bol rızık verip, dilediğinin rızkını daraltır…" (Şura, 42/12) ayetinden anlaşılacağı üzere rızkın Allah'ın elinde olduğu anlayışını benimseyen İslam düşüncesinde, yoksulluk bir problem olarak görülmediği için yoksulluk probleminin ortadan kaldırılmasına yönelik mücadele yöntemleri geliştirmek yerine yoksullara yardım ön plana çıkmaktadır. Hem varlıklı insanlar yoksullara yardım ederek Allah'ın rızasını kazanacak hem de kendi ahiret hayatlarını kazanarak kurtuluşa ermiş olacaklardır. Yine İslam düşüncesine göre yoksullara yardım ederek kurtuluşa ermek de niyete göredir. İslam düşüncesinde toplumdaki fakirlerin gözetilip korunması için muhacir-ensar[17] arasında kardeşlik kurulması; kölelerin azat edilmesi; kamu yararına vakıf ve yatırımların teşvik edilmesi; zekât, sadaka, fıtır sadakası, infak gibi dini mükellefiyetler ve gerekirse borçlu ve fakirlere devlet bütçesinden destek sağlanması gibi önlemler alınmıştır (Eskicioğlu, 1995: 130). Yoksullara yardım konulu *Kimse Yok Mu* programının yoksullukla mücadele yöntemlerini değerlendirebilmek için İslam'daki mücadele yöntemlerinden bahsetmek gerektiğinden bu başlıkta İslam'ın yoksullukla mücadele yöntemleri ele alınacaktır.

3.2.1. İslam'da Zekât, Sadaka, İnfak Anlayışı ve Vakıf Müessesesi

[17] İslam'ın ilk dönemindeki Mekke'den Medine'ye göç yani hicret eden Mekkeli Müslümanlara 'muhacir'; Medine'de yaşayan Medineli Müslümanlara da 'ensar' denir. Buradaki kardeşlikten kasıt muhacirlerin Mekke'den göç ederken yanlarında maddi olarak bir şey getirememeleri neticesinde yoksulluk ve yoksunluk çekmemeleri için Medineli olan ensarın onlara maddi ve insani yardımda bulunmaları; sahip çıkmaları gerekliliği. Burada İslam, bu temsili kardeşlik tablosunu gelecekteki toplumlar için örnek bir uygulama olarak sunmak istediğini anlıyoruz.

Dini anlayışa göre, dinler sosyal hayat için bir model oluşturduklarından sosyal hayattaki dengenin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için bireylerin içinde yaşadıkları topluma karşı sorumlulukları vardır. Bir toplum içinde ilahi düzene göre rızıklar farklı şekillerde taksim edildiği için fakir ve zenginlerin bulunması doğaldır. Ancak varlıklı ve yoksul olanlar arasında ekonomik durum farkının uçurum haline dönüşüp yoksulun daha yoksul, zenginin daha zengin olup aralarında bir gerginlik oluşmaması için birbirlerinin haklarını gözetmeleri gerekir. Bu gerilimin oluşmasının engellemek için de İslam zekât anlayışını geliştirmiştir. Bu anlamda İslam'da zenginin malını kazanıp bu malı nerede harcadığı konusunda, zekât, sadaka, hayır ve hasenatından dolayı Allah'a karşı hesap verme inancı vardır. Çünkü İslam'daki anlayışa göre kişi ister doğarken sahip olduğu kazanımlar olsun ister de sonraki gayretleri neticesinde sahip olduğu kazanımları olsun her şey Allah (Tanrı)'ındır. Bu nedenle varlık sahibi kimse kazandığı maldan bir kısmını ihtiyaç sahibine vermekle vazifeli kılınarak zoraki bir imtihana tabi olur. Tabiatıyla bu imtihanı başarı ile vermesi neticesinde de ilahi lütfu, rızayı ve cenneti kazanacaktır. Diğer taraftan da fakir ise, yoksulluk haline sabır göstererek, şikâyet etmeden, insanlara yük olmadan, isyan, kin, nefrete düşmeden ahlak ve namusunu koruyarak hesaba çekilip bunun sonucunda Yaratıcısının/Tanrısının/İlahının rızasına uygun yaşayarak ebedi bir mutluluk kazanacaktır. Tabi kendi için 'dünyalık' olarak 'nimetler' isteyecektir. Fakat elde edilememesi neticesinde de bahsettiğimiz isyankâr duruşlar sergilememesi istenmektedir. Çünkü İslam'da Tanrı/Allah zengine, malındaki fakirin/yoksulun hakkını fakire/yoksula teslim etmesini emretmiştir inancı ve hükmü vardır. İşte bu mantık çerçevesinde düşünüldüğünde İslam'daki zekât, sadaka ve infak anlayışını kavramak kolaylaşabilir. Bu açıklamalar ışığında zekât, sadaka, infak kavramlarını

ve bu kavramların bir neticesi olarak vakıf anlayışını açıklamak gerekmektedir. Çünkü *Kimse Yok Mu* programının yoksullukla mücadele anlayışını kavramak, programın mantığını anlayabilmek ve programda kullanılan ifadeleri/söylemleri çözümleyebilmek için bu kavramlar yol gösterici olacaktır.

Zekât, 'nisab' miktarından fazla bir mala sahip olanların, her yıl belli bir miktarını verilmesi gereken ihtiyaç sahibi kimselere vererek geride kalan mallarını helal hale getirmeleridir. İslam'ın beş esasından biri olan 'zekât', belirtilen miktardan fazlasına sahip olanların vermesi gereken zorunlu (farz) bir vazifedir. (Topbaş, 2002: 52) Zekât Kuran'da şu şekilde geçer:

Muhtacın ve mahrumun zenginlerin mallarında muayyen bir hakkı vardır (Zariyat,51/ 9).

Muhakkak ki müminler, mutluluk ve başarıya erdiler, Onlar namazlarında tam bir saygı ve tevazu içindedirler… Onlar zekâtı ifa ederler… (Mü'minun, 23/2-4)[18]

Yani zekât İslam düşüncesinde adalet ve dengeyi sağlayan kamu yararına hizmet edebilme bilincini taşıyan bir kurum olarak algılanmaktadır (Erkal, 2005: 422). M. Hikmet Şentürk de zekâtın zengin (veren kişi), yoksul (alan kişi) ve topluma kazandırdıklarını şöyle özetler: Zekât, veren kişiyi Allah'a yaklaştırır, duaya yönlendirir, cimrilikten, maddenin esiri olmaktan kurtarır, kişinin malını artırır,

[18] 23/2–4: 23. Sure/2, 3 ve 4. Ayetler şeklinde okunur.

bitmek bilmeyen isteklerini sınırlar, günahlarına kefarettir. Zekât, alan kişiyi ise ihtiyaçların esiri olmaktan kurtarır, çalışmaya teşvik eder, kıskançlıktan, kin ve nefretten kurtarır. Zekât, toplumsal yaşantıda 'sınıf kavgaları'nın önüne geçer, orta sınıfın kuvvetlenmesini sağlar, toplumsal hastalıkları giderir, toplumu faizden kurtarır (Şentürk, 2006: 49–91). İslam'ın zekât anlayışı çerçevesinde insanlarda toplumun ortak faydası için geliştirmek istediği bu bilinç ve anlayışı bahsetmemize neden olan amil, bahsedilen bu anlayışın İslami söyleme sıkça vurgu yapan *Kimse Yok Mu* programında da göze çarpmasıdır.

Dini terminolojide *sadaka* ise, karşılığı Allah'tan beklenilerek verilen her türlü şeye denilmesiyle zekâta göre daha kapsamlı bir manayı içeren bir kavram olmayı öne çıkarır. Her zekât bir sadaka olmakla beraber, her sadaka zekât olmayabilir; çünkü zekât her Müslüman kişinin vermesi gerekli olan zorunlu miktar iken sadaka daha geniş bir manaya sahip olup gönüllü verilenleri, başkasına yapılan iyilikleri ve başkalarına zarar vermemeyi de kapsar (Şentürk, 2006: 16-18). Zekât ve sadaka dışında dini terminolojide vermeyi ifade eden *nevaib*[19], *fıtır sadakası*[20], *öşür*[21] gibi daha birçok farklı terim vardır. Ancak bu çalışmanın konusu gereği daha genel terimlerin açıklanması gerekmektedir.

[19] Nevaib, farz olanın dışında, güvenliğin temini için olağanüstü durumlarda alınan mal anlamına gelir (Tehanevi, 1984: 3).

[20] Fıtır Sadakası, Ramazan Bayramına kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında nisab miktarı mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velayetleri altındaki kimseler için yerine getirmekle yükümlü oldukları mali bir ibadettir (Çapan, 2005: 501).

[21] Öşür, toprak ürünlerinden alınan zekât anlamına gelmektedir. Zirai mahsuller 1/10 yahut 1/20 oranlarında zekâta tabidir (Erkal, 2005: 446).

İnfak kavramı da ihtiyaç olması haline gereken yerlere malın Allah yolunda sarf edilmesi anlamında kullanılmıştır. Toplumda sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı güçlendirmek adına helal yollarla kazanılan malı ihtiyaç sahiplerine ve dinin tavsiye ettiği yerlere harcamaya infak denir ki, sahip olunan insanlığa faydalı olduğu düşünülen bilgiyi yayıp öğretme anlamını da kapsar. İnfakın farz[22], vacip[23] ve mendup[24] olarak üç şekli vardır. Farz olanı zekâttır. Vacip olanı, kendine ve kendi ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan nafakaları içerir. Mendup olanı her tür sadakayı içeren dinin hoş gördüğü yerlere harcamayı kapsar (Beşer, 1990: 246–247).

Vakıf müesseseleri de İslam toplumunda ihtiyaç sahipleri için önemli bir yere sahip olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çizakça, vakıfların kurulmasındaki çıkış noktasını ve nedenleri tartışırken, dindarlığın ve inancın belirgin rolünün olduğunu ve her vakfın üç ana unsurdan oluştuğunu belirtmektedir. Bu unsurlar; genelde zengin bir kişi tarafından yapılan, bağış, bu bağışın ürettiği düzenli ve devamlı uzun süreli gelir ve bu bağış ve gelirlerin belli bir amaç –sağlık, eğitim ve belediye hizmetleri gibi- için kullanılmasını içermektedir. Dolayısıyla her vakıf, bir bireyin kamusal bir amaca yönelik 'gönüllü zenginlik' transferini içermektedir (2006: 21–22). *Vakıf*, infak etmenin süreklilik arz ederek kurumlaşmasıdır. Burada da amaç, serveti Allah yolunda harcamak ve ebedi manevi bir amaca ulaşmaktır.

[22] Farz fıkıh ilmine göre, Allah ve Resulü'nün mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir (Bardakoğlu, 2005: 165).

[23] Vacip fıkıh ilminde, zanni delille sabit olan hüküm olarak tanımlanır, farzla eş anlamlı olmakla birlikte farz, sabit olan hüküm anlamını taşır (Bardakoğlu, 2005: 166).

[24] Teşvik edilen, yapılması kesin olmayan farz ve vacip dışındaki davranışların genel adıdır (Bardakoğlu, 2005: 167).

Sadaka-i cariye olarak da kullanılan bir terim olup Allah rızası için daimi olarak hizmet veren bir eser bırakmayı ifade eder. Osmanlı devletinde vakıf hizmeti oldukça önemli olup o dönemden günümüze cami, mescit, imarethane, kervansaray, han, hamam, kütüphane, misafirhane, kuyu, suyolları, su kemerleri, çeşme, sebil vb. birçok vakıf eseri kalmıştır. (Topbaş, 2002: 26-27) Yaacov Lev'in de belirttiği gibi özellikle orta çağ insanın inanışına göre insanların ölümlü olmaları sebebiyle öldükten sonra adlarını ölümsüzleştirmek ve bu yolla da kurtuluşa ermek amacıyla yoksulların kullanımlarına yönelik olarak vakıf kurumları Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam dinlerinde yaygın olarak görülmüştür. Örneğin Ortaçağda Yahudilikte hayır işleri dini bir sorumluluk (*mitzva*) olarak manevi yaşamın önkoşulu olarak varsayılmıştır. Bununla birlikte hayır işleri dini yasalar (*halakha*) ile belirlenmiş olup, yoksulların yiyecek, giyecek, öğrenim gibi ihtiyaçlarını karşılamayı amaç edinmiştir. Yine Hıristiyan Bizans'ta da kilise, devlet ve hayır işlerinden sorumlu vatandaşlar tarafından hastane, kimsesizler yurdu, konukevleri, fakirler için barınaklar vb. hayır kurumları yapılmıştır (2005: 144–147). Görüldüğü gibi dini inanışın bir sonucu olarak hem ölümden sonra kendi kurtuluşlarını sağlamak hem de toplumdaki yoksulları gözetmek amacıyla farklı dinler ve toplumlar hayır/yardım işlerine önem vermiş, çeşitli hizmetler için hayır/yardım kurumları yaptırmış ve yoksulları korumaya yönelik yasalar düzenleyip birçok kavram geliştirmiştir. Gerek İslam gerekse diğer dinler veya inanışlar çalışmayı ve mal mülk edinmeyi teşvik etmektedir. İslami açıdan bakıldığı zaman, çalışıp mal mülk edinmek ayrıca yine Allah yolunda infak etmek için önemli olduğu için zengin olmak tavsiye edilen bir durumdur.

3.3 İslam'ın Yoksullukla Mücadele Anlayışının Değerlendirilmesi

Heterodoks İslam, yoksulluğu insanın özgürleşmesi, kâmil manada insan olabilmesi için insanın önüne sunulmuş bir olanak olarak görmektedir. Yoksulluk konusuna İslam'ın bakışını değerlendiren Sadık Yalsızuçanlar, kaleme aldığı yazısında konuyu değerlendirirken yoksulluğun insanların hakiki bir insanlık kimliğine sahip olabilmeleri için önlerine serilmiş bir imkân olduğunu söyler.[25] Bu konuda yukarıdaki bölümde de belirtildiği gibi İslam'a göre insan tasadduk ile yani infak ederek gerek zekât gerekse sadaka yoluyla kendi mülkü üzerindeki ihtiyaç sahiplerinin haklarını vererek 'kendisini ve malını temizler' ve bu yolla arınarak Allah rızasını kazanarak kurtuluşunu gerçekleştirmiş olur. Öte yandan yoksul ile zengin arasındaki uçurumların büyümesini engelleyen bir vazife üstlenir. Yani bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İslami açıdan tasadduk, hem yoksul için hem veren için önemli hale gelir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var ki bu da tasadduk ile bu uçurumun ne kadar kapatılacağı sorunudur. Başkalarını düşünmek, başkalarının sıkıntılarına çare bulup yardımcı olmak güzel bir davranıştır. Ancak bu infakların gün geçtikçe ülkemizde ve dünyada giderek büyüyen ve derinleşen bir sorun olan yoksulluk probleminin kökten ve dönüşümcü bir şekilde ortadan kaldırılmasına yönelik bir hal alabileceği tartışma konusudur. Murat Belge'nin de dikkat çekmek istediği nokta budur. Yalsızuçanlar'ın değerlendirmesi karşısında Belge'nin yoksulluk konusundaki değerlendirmesi ise, yoksulluğun sosyo-ekonomik bir hastalık olduğu ve bu hastalığın tasaddduk ile yok edilemeyeceği hatta tasadduğun bu hastalığı tersinden beslediğidir. Belge, yoksulluk sorununun bir "ahlak" sorunu olarak ele alınmasına, ahlak derken de, "yoksullara acıyalım, onlara

[25] Sadık Yalsızuçanlar, **Zaman** (23 Kasım 2008).

yardımcı olalım" içeriğinde özetlenebilecek bir yaklaşıma karşıdır. Bir "yaşama tarzı"nın, bir "hayat sistemi"nin kendi içinde, kendi genel mantığının zorunlu bir sonucu olarak 'yoksulluk' gibi bir keyfiyeti içermesi durumunda bu sistemin kusurlu ve ciddi anlamda ahlaki sorunları içeren bir sistem olduğuna vurgu yapar. Bireysel durum ve seçimler dışında, eğer bir sosyo-ekonomik sistem bir kurum olarak yoksulluk üretiyorsa, bu sistem bozukluk durumu içeriyordur. Verili düzendeki bu bozukluk durumunun, yani toplumun temel özelliği haline gelmiş adaletsizlik durumunun hem varlıklı kesimi hem de yoksul kesimi etkileyeceğini; ayrıca bu etkinin de istenmeyen bir durum olduğuna dikkat çeker.[26] Kısacası Belge, yoksulluğa ahlaki bir sorun (yoksullara acıyıp yardım etmek) olarak bakmanın yani hayırseverlik ahlakının etik olmadığını düşünmektedir.

Bir diğer nokta da, iktidar ve muhalefet partilerinin ve yerel yönetimlerin politik düşüncelerle hareket ederek İslam'ın tasadduk anlayışı ışığında yoksullar için oluşturdukları yardım fonlarıdır. Örneğin; 29 Mart Yerel Seçimleri sürecinde seçim kampanyası çerçevesinde yoksul kesimlerin oylarını kazanmak amacıyla Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin direkt olarak veya aracı bir rol üstlenerek yoksullara dağıttığı kömür, erzak, ihtiyaç çekleri vb. tasadduk anlayışının bir parçası olan sadaka kültürünün örneği olarak lanse edilmeye çalışıldığı karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, acaba bu uygulamayı, AKP'nin hem seçim yatırımı olarak hem de yoksulluk konusuna yaklaşımının bir alamet-i farikası olarak yorumlamak mümkün olabilir mi? Ya da, Recep Tayyip Erdoğan'ın kendi deyimiyle, dağıtılan bu yardımlar "sosyal devletin bir yükümlülüğü" olarak mı yorumlanmalıdır? Tabii ki bu yorumlar

[26] Murat Belge, **Radikal** (11 Ağustos 2006).

sosyal devlet anlayışı üzerine yeniden düşünmeyi gerektirir. Sosyal yardım/seçim rüşveti konularıyla ilgili Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Ayşe Buğra AKP'nin yaptığı yardımların hayırseverliğe çok büyük vurgu yaptığını, çoğu zaman hak temelli olmayan sadaka niteliğinde, düzensiz, keyfi, ölçütleri şeffaf olmayan ve dolayısıyla hak haline gelemeyen yardımlar olduğunu vurgulamaktadır. Neoliberal ekonomik sistemi -daha çok Hayek'in muhafazakâr-liberalizmi gibi, "piyasa bütün sorunları çözer" demeyen, piyasanın çalışabilmesi için başka kurumlarla desteklenmesi gerektiğine inanan; ancak bu kurumların kamu harcamalarını düzenleyen kurallar çerçevesinde işleyen kurumlar olarak değil, geleneksel aile bağlarını ve hayırseverlik anlayışını ön plana çıkaran muhafazakâr bir yaklaşım- benimsemiş AKP iktidarı döneminde sosyal politika anlayışını değerlendiren Buğra, Birgün Gazetesi'nin internet sitesindeki "AKP'nin Yardımları Şeffaf Değil" başlıklı söyleşide, bu dönemde sosyal politikanın gerekliliğini ancak piyasa dışı ilişkilere özellikle hayırseverlik ilişkisine vurgu yapılarak sosyal politika önlemi alma konusunda bir boşluğun varlığından bahsetmektedir. Yerel yönetimlerin yoksullara yardım faaliyetleri yalnızca 29 Mart seçimleriyle sınırlı olmayıp daha önceki seçimlerde işbaşına gelen muhafazakâr yönetimlere de mahsus bir özellik değil. Bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve daha önceki dönemlerde seçime hazırlanan sol partilerinde -1989 yerel seçimlerinde yönetime gelen SHP belediyelerinin uygulamaları- buna benzer uygulamaları olduğu görülmektedir. Örneğin; 29 Mart yerel seçimlerinde CHP'nin Ankara Büyükşehir Belediye Başkan adayı Murat Karayalçın'ın yoksullar için acil yardım planı doğrudan gıda, yakacak, beyaz eşya vs. dağıtmak şeklinde değil yoksul ailelerin belli bir miktar kredili bir "alışveriş kartı"na sahip olarak, canları ne almak isterse onu alacağı bir uygulamayı

içermektedir. "Hemşerilik geliri" uygulaması yapılacak, yardımlar rastgele ve keyfi yöntemlerle değil gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılacaktır. Yoksul ailelerin "aylık geliri 600 TL'ye" tamamlanacaktır. Bunun için de su, yakacak ihtiyaçları, öğrencilerin ulaşımı ücretsiz olacak, ayrıca eğitim, gıda ve nakit yardımlar yapılacaktır. Onlara göre yapılacak olan bu yardımlar lütuf değil görev anlayışının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.[27] Hemşerilik geliri her insanın vatandaş olduğu için hak sahibi olduğu, asgari seviyede hayatını idame ettirebilmesi için bir gelire bağlanmasını ifade eden *vatandaşlık geliri*[28] uygulamasının yerel düzeyde uyarlanması olarak görülmektedir. Hemşerilik geliri, vatandaşlık geliri gibi uygulamaların kriz ortamında asgari gelir desteği politikasının uygulanması için uygun bir ortam olmasıyla birlikte bu tasarıyı soldan sorgulayanlar bu tasarının dini düşünce temelli olmasa da başka politik bir düşüncenin ürünü olabileceği fikrindedirler (Bora, 2009: 21). Görüldüğü gibi bu tarz uygulamaların da yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm vaat edip etmeyeceği tartışmalıdır. Elbette toplumsal bir sorun olan ve boyutları giderek büyüyen böylesi bir soruna partilerin ya da yerel yönetimlerin geçici gıda ya da yakacak yardımı yapmalarından ziyade büyüme ve istihdamın sağlanması için çalışma yapmaları önemli. Bunun için, sosyal politikaya ilişkin unsurlar yoksullukla mücadele stratejilerini destekleyecek nitelikte belirlenip soruna köktenci çözüm yolları sunulmalıdır. Ayrıca yoksullar için, kendi öznelerini gerçekleştirebildikleri çeşitli örgütlenme ve girişimler konusunda faaliyetler gerçekleştirmeliler. Çünkü yoksulluk sorunu sadece büyümenin artması ve

[27] Detaylı bilgi için "www.karayalcin.com" adresine bakılabilir.

[28] Ayşe Buğra 18.05.2005 tarihli Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'le Sosyal Politika Forumu'nda "Vatandaşlık geliri"ni ihtiyaç tespitinden geçmeden, insanlar yoksul mu değil mi bakmadan herkese verilen bir gelir, dolayısıyla bir yoksulluk damgasını ortadan kaldıracak, ihtiyaç tespit süreçlerinin getirdiği aşağılanmayı ortadan kaldıracak ve insanlara bir vatandaşlık duygusu, aidiyet duygusu verecek bir uygulama olarak tanımlıyor.

istihdamın sağlanması yani yoksulların bir işe sahip olup çalışmaları ile de çözülmüyor. Diğer bir ifadeyle, yoksulluk büyümenin az olmasına ya da istihdamın yeterli olmamasına bağlı değildir. Dolayısıyla ekonomik büyüme gerçekleşir, istihdam yaratılırsa yoksulluk kendiliğinden ortadan kalkmaz. Çalışan ama kazandığıyla geçimini sağlayamayan insanlara karşı toplumun sorumluluğu vardır. Yani bu insanların toplumda yaşamasını ve topluma katılmasını sağlayacak önlemler gereklidir. İnsanın toplumdaki yeriyle ilgili insanı işgücü olarak gören bir yaklaşımla, insanı içinde yaşadığı toplumun o topluma katılmaya hakkı olan bir ferdi, "hak sahibi vatandaş" olarak gören iki yaklaşım arasındaki fark sosyal politika düşüncesi içinde her zaman bulunur. Hak temelli yaklaşımın güçlendiği, siyasi alanda etkili olmaya başladığı, sosyal politika önlemlerinin alınmasında etkili olmaya başladığı durumda kapitalist sistem dönüşmeye başlar. Bu noktada sosyal politikaların insanın toplumsal var oluşunu değiştirmeye-dönüştürmeye yönelik bir etki yapabildiği söylenebilir. Böylece insanın sadece işgücü olarak görülmediği bir toplumsal varoluş ortaya çıkabilir.[29]

İslam'daki "yarım hurma ile de olsa kıyamet ateşine karşı kendinizi koruyun" ve "komşusu aç iken, tok yatan bizden değildir" hadisleri de yukarıda da belirtildiği gibi yoksulluk probleminin tasadduk ile ne kadar ortadan kaldırılacağı sorusunu akıllara getiriyor. Bu soru gerçekten önemlidir ancak sorunu çözmek için böyle bir yöntemi benimsemekten ziyade buradan çıkartılacak olan sonuç, insanların dini vazifelerini yerine getirip kendisi dışındaki insanları da görmesini sağlayıp vermesini yani tasaddukta bulunmasını teşvik etmek olmalıdır. Zaten bu anlayış, *Kimse Yok Mu*

[29] Ayşe Buğra'nın bu konudaki değerlendirmeleri için: 05.05.2004 tarihli Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'le Sosyal Politika Forumu'ndan.

programınca yardımların devam etmesini sağlamak, yardımlar için fonlar oluşturmak, sponsorlar bulabilmek için kullanılmaktadır. Bu konu da programı değerlendirirken göz önünde bulundurulmalıdır. Yoksullukla mücadele konusunda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim Canan Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneğinin Aylık Haber Bülteni'nde yoksulluğun zaten mücadele edilmesi gereken bir durum olmadığını, yoksulluğun varoluşunun meşruiyetini haklılaştırmak için şu sözleri dile getirmiştir:

> Sınıflar arası mücadele denilen, ihtilallere sebep olan uçurum, mühimdir. Burada unutmamamız gereken şey, bu uçurumun kapatılması gerekliliğinin olmadığıdır. Çünkü ayet var. 'İnsanların rızkını onlar mı veriyor? Biz veriyoruz. Ve biz insanları farklı seviyelerde yarattık. Ta ki biri tutsun, diğerini çalıştırsın.' diyor. Herkes zengin olsa sokağı kim süpürecek? Evin birtakım işlerini yapacak, hasat varsa ona bakacak yardımcılara ihtiyaç var. Bunları kim yapacak? İnşaat yaptıracaksınız, kime yaptıracaksınız? Dolayısıyla Cenab-ı Hak öyle bir denge kurmuş ki herkese zengin olma yolunu açmış ama illa ki birtakım insanlar da fakir olacak (Şubat 2008).

Canan'ın bu sözleri, yoksulluğun kabul edilebilir bir durum olmasıyla ilgili akıllarda soru işaretleri oluşturuyor. Kendisine "Peki, yoksulluk olduğu gibi kabul mü edilmeli?" sorusu sorulduğunda cevabı şöyle oluyor: "Yoksullar ve zenginler arasındaki uçurumun dengelenmesi için zekât var olması gerekir." Canan'ın bu

sözlerinden ‘yoksullar/fakirler ve zenginler arasında oluşan uçurumun kapatılmasının gerekli bir şey olmadığına’ dair bir sonuç çıkıyor ve kendisi bunu da ayetlere dayandırarak açıklıyor. Bu düşüncenin aksine gerek İslam’ın ve gerek diğer dinlerin emirlerine baktığımızda zengin olup tasaddukda bulunmak mantığı önemli olduğundan, dinler çalışmayı teşvik ederek zengin olmayı tavsiye ediyor. Yani alan eli değil, veren el olmayı teşvik ediyor. Buradan da anlaşılacağı üzere dinler ve özelde İslam yoksulluğu değil varlık sahibi olmayı önemsiyor. Tabi bunu yaparken de yoksulu ve yoksulluğu da kötülemiyor ve sahip çıkmayı emrediyor.

Canan’ın bu sözlerine karşılık sosyal adalet ve İslam’daki sosyal adalet anlayışından bahsetmek gerekmektedir. Genel hatlarıyla tanımlamak gerekirse sosyal adalet, toplumdaki sosyal sınıflar arasındaki ekonomik dengesizliklerin giderilmesi ve toplumdaki güçsüzlerin diğer sınıflara karşı korunması ve emeği ile çalışıp kazananların toplumda, insanlığa yaraşır bir şekilde asgari yaşam standartlarına kavuşmalarını sağlayacak şekilde oluşturulan milli hâsıladan pay almalarını garanti altına almak için uygulanacak plan ve programların tamamını ifade eden bir kavramdır. Yani, kalkınmanın yararlarından faydalanma konusunda sosyal sınıflar arasındaki dengedir. İslam’daki sosyal adalet anlayışı, mutlak dengeli ve uyum halinde bir birlik ile birey ve toplum arasında sosyal adaleti sağlamaya çalışan bir inanıştır. Bu inanış insanların doğuştan gelen güç ve yetenek noktasındaki farklılıklarının varlığını kabul eder. Bu güç ve kabiliyetin toplum içinde diğer bireylerin aleyhinde gelişmesini önlemeye çalışarak sosyal adalet için gereken dengeyi sağlamaya çalışır. Toplumun ve bireylerin bütün gayret, emek ve yeteneklerini özgür bir şekilde gerçekleştirmesini sağlayacak bir ortam hazırlamaya

çalışır. Bu ortam da hayat, yardımlaşma ve dayanışma esaslarına göre şekillenir. İslam sosyal adalet için mutlak vicdan hürriyeti, bireyler arasında eşitlik, sosyal dayanışma gibi esaslar belirlemiştir. Bu esaslarla toplumda sosyal adaleti sağlamaya çalışırken, bireylerin ekonomik durumlarının yani sahip oldukları geçim imkânlarının da birbirinden farklı olduğunu kabul eder. Ancak bu farklılaşma, doğuştan verili bir durum olmayıp, bireylerin güç ve yeteneklerini kullanarak çalışma ve gayretlerinin sonucu olarak ortaya çıkar. Yani İslam zengin olmaya sınır getirmez ancak dünya hayatının fani olduğunu belirterek zenginliğin ölüm sebebiyle kişiye kalmayıp gerçek sahibinin yaratıcı olduğuna vurgu yapar. Bu düşünce de bireyleri sahip olduklarını gereksiz yere kullanmayıp ihtiyaç sahipleri ve toplum yararına kullanmaya teşvik eder. Zekât da bu mantık çerçevesinde sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir inanç esası olarak karşımıza çıkar. Sonuç itibarıyla, günümüz şartları düşünüldüğünde ister muhafazakâr ister liberal isterse sosyal demokrat bir anlayışa sahip olunsun, bütün yönetimler refahın ve kalkınmanın sağlanması için sosyal politikayı temel alan ve yurttaşlar arasında sosyal adaleti sağlayan bir politika takip etmelidirler (Alper, 1990: 441–444). Hemen belirtmek gerekiyor ki sosyal adalet kavramından ne anlaşılması gerektiği de farklı ideolojilere, yönetim şekillerine ya da ülkelerdeki uygulama biçimine göre değişiklik gösterir. İslam'daki sosyal adalet anlayışının toplumdaki belli bir kesimin ekonomik durumunun farklı olabileceğini kabul etmesi anlayışı illaki toplumda böyle bir kesimin bulunması mı gerekir sorusunu akıllara getirmektedir. Bu konu ile ilgili olarak da Murat Belge, 23 Temmuz 2006 tarihli *Radikal Gazetesi*'ndeki yazısında, adaletsiz bir sistem üzerine bina edilen bir toplumda çeşitli sorunların olacağını, bir toplumda birilerinin mutlak yoksul olması gerekmediğini ve daha adil bir denge kurulabileceğini dile getirmiştir.

Kimse Yok Mu programının yoksullukla mücadele anlayışının dayanaklarını anlamak için *Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği*'ne ait yayınlarda önemli kişilerle yapılan röportajlara da bakmak gerekmektedir. Yoksulluk ve dinsellik ilişkisi bağlamında, Prof. Dr. Nevzat Tarhan yardımlaşma ve dayanışma alışkanlığının hiçbir psikonevrotik veriye dayanmayıp bu alışkanlığın insanının genel bir karakteri olduğunu ve tamamen inanç ve kültüre dayalı bir altyapıya bağlı olarak geliştiğini söylüyor. Ayrıca mutluluk çıtasını yükseltebilmenin en etkili yolunun da yardım etmek olduğuna dikkati çekiyor (Kimse Yok Mu İki Aylık Haber Bülteni Sayı 3, 2008: 16–19). Derneğe ait yayınlar ve programın yayınlandığı kanala ait kurumsal yayınlar da programın ve derneğin faaliyetlerinin devamını sağlamak için insanları yardım etmek konusunda teşvik etmekte ve bu tarz düşünmeye yönlendirmektedir. Bu konuda insanlar şu sözlerle harekete geçirilmeye çalışılmaktadır:

> Vermek… Eylemlerin en güzeli… Paradan, maldan, zamandan, bilgiden, beden gücünden, elinde avucunda ne varsa, ondan verebilmek... Yoksullar bir köşede boynu bükük bekliyorken ve ellerin, hep öne doğru çaresiz ama ısrarlı açılan esmer ellerin resmi bütün canlılığıyla duruyorken zihinlerde, çok mu zor tahmin etmek, dünya gizli ve açık verebilenlere hürmeten dönüyor. (Akagündüz ve Ceyhan, 2006: 42–46).

Sonuç olarak, dinler İslam da dâhil olmak üzere "gönüllü fakirlik"[30] haricindeki yoksulluğu birer problem olarak görürler. Bu yüzden, yoksulların ekonomik ve sosyal açıdan korunması üzerinde aşırı vurgu yaparlar. Ancak dinlerin yoksullukla etkin bir mücadele gibi ekonomik programları yoktur. Ekonomi çok değişkenlik gösteren bir kurumdur ve dinler de her şeyden önce ekonomik veya siyasî değil, ağırlıklı olarak ahlâkî bir strateji izlerler. Eski Ahitte (Tevrat) %10 ve Kuran'da %2,5 ile %10 arasında değişen oranlardaki zekât şeklindeki fakirlere yardım 'yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmaktan çok, yoksulu korumaya ve orta tabakalaşmayı sağlamaya' yönelik uygulamalar olarak görülebilir (Er, 1994: 133–134). Ancak, yoksulluk konulu televizyon programlarındaki, yoksulluk temsillerine bakıldığı zaman dini söylemin bu programlar tarafından belli oranlarda benimsenerek programlara uygun bir dil oluşturulmasına katkı sağladığı da bir gerçektir.

[30] Gönüllü fakirlik, Heterodoks İslam'ın (tasavvuf anlayışı) nefsini terbiye etmek için telkin ettiği bir yöntemdir.

4. TELEVİZYONDA YOKSULLUK PROGRAMLARI VE KİMSE YOK MU ÖRNEĞİ

Yoksulluk konusunun televizyon programlarına konu olması özellikle 1980'li yıllardan sonra yaşanan ekonomik gelişmelerin ışığında televizyon dünyasında yaşanan türsel gelişmelerle birlikte özellikle 90'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Hem daha fazla izleyiciyi ekrana kilitlemek hem de eskiye göre insanların daha fazla ilgisini çekecek yoksullukla alakalı konuların farklı türlerle televizyonda gösterimi ile birlikte var olan yoksulluk gerçeğinin de ekranlara gelmesi kaçınılmazdı. Yoksulluk konusu bu türsel gelişmelere bağlı olarak 90'lı yıllardaki kriz konjonktürü ile birlikte "öteki Türkiye" tartışmalarıyla sıkça gündeme gelmeye başlamıştır (Erdoğan, 2002: 9).

Bu bölümde genel olarak yoksulluk konulu televizyon programları üzerinde durulacaktır. Daha sonra da bu çalışmanın araştırma konusu olan *Kimse Yok Mu* programının analizi için faaliyetlerini programla ortak olarak yürüten Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneğinin faaliyetleri ve Samanyolu Televizyonu'nda haftalık yayınlanan program bölümleri incelenerek değerlendirilecektir.

4.1.Televizyonda Yoksulluk Programlarının Ortaya Çıkışı ve Yoksulluk Konulu Televizyon Programları

"Televizyonda Program Türleri Ve Program Türü Olarak Reality-Show" başlığı altında reality show türü ile ilgili detaylara çalışmanın ilk bölümünde değinildiği için

burada sadece bu türde televizyonda hangi programların yer aldığına değinilecektir. 1990 sonrasında yoksulluk konusu yardım dağıtan hayır programları olarak gerçek yaşam öyküleri formatı yanında eğlence programlarının da gündeminde yer almıştır. Televizyonda yarışma formatında ekrana gelen programlarından olan Show TV'de *Çarkıfelek, Biri Bizi Gözetliyor, Dokun Bana, 101 Milyon, Kim Beş Yüz Milyar İster*, Star TV'de *Turnike, Kaçak,* TGRT'de *Sabah Sabah Seda Sayan* gibi farklı programlar da yoksullara hediye, para ödülü vs. çeşitli şekillerde yardım dağıtılmaktadır.

Bu çalışmada bizi ilgilendiren yaşam öyküsü programlarının bir örneği olarak ekranlara gelen yoksulluk konusunun işlendiği hayır programlarıdır. Türk televizyonlarında, yoksulluk konulu birçok program yapılageldi. TGRT'de *Yetiş Bacım*, STV'de *Yolcu*, ATV'de *Yarınlar Umut Olsun*, Kanal 7'de *Deniz Feneri*, STV'de *Kimse Yok Mu* programları bunlar içinde en önde gelenler.

Deniz Feneri ve *Kimse Yok Mu* programları daha uzun süreli ve faaliyetleri açısından da daha geniş çaplı olmaları nedeniyle daha detaylı olarak ele alınacaktır.

TGRT'de ekrana gelen *Yetiş Bacım* Seda Sayan tarafından sunulan yoksulluğu ele alan ilk televizyon programlarından biridir. Bu programda yoksulluk, müziğin duygusallığı artıran gücünden yararlanılarak dramatik öğelerin ön planda tutulmasıyla yoksullara yardım etmeyi amaç edinen bir program olarak izleyiciye

sunulmaktadır. Programda Seda Sayan tek tek yoksul kişi ya da ailelerin kapısını çalarak onların dertlerini dinlemekte ve onların acılarını geçici olarak dindirecek giyecek, yiyecek, yakacak yardımları dağıtmaktadır. Bu program, diğer yoksulluk konulu programlara göre daha kısa süreli ekranlara gelmiş olup yoksullara yaptığı yardımlar açısından daha küçük çaplı bir programdır. Yoksullukla mücadele yöntemi olarak değerlendirildiği zaman toplumsal bir problem olan yoksulluğu önlemek adına insanların ihtiyaçlarını ayni yardımlarla sarmayı amaçlayan bir program olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla TGRT'nin el değiştirmesi ve kanalın kendini yenilemesi ile son bulmuştur (Çamur, 2004: 46).

Yoksulluğu konu alan diğer bir program da Samanyolu Televizyonunda ekranlara gelen *Yolcu* adlı televizyon programıdır. Bu program, olağanüstü, görülmemiş yaşamların dünyasına yolculuk yapmak amacıyla gerçek Anadolu insanının hayat deneyimleri üzerinde duran yoksul, sıkıntılı, sabırlı ve güç uğraşlarla yaşam mücadelesi veren özürlü insanların yaşamlarından "hayat dersleri" sunmaya çalışan fakat yardım etmek niyeti taşımayan bir programdır. Bu program da Samanyolu Televizyonu'nun yayıncılık anlayışının bir parçası olarak kanalda yayınlanan diğer programlarda olduğu gibi, "izleyicilere yaşamın bin bir türlü halinin var olduğunu, insanların farklı dünyevi imtihanları olduğunu, hayatta karşılaşılan sorunlar karşısında dirençli, sabırlı metanetli bir şekilde dimdik ayakta durmayı telkin eden bir anlayış için" mesaj veren bir program olarak seyirciye sunulmuştur (Çamur, 2004: 48).

Televizyonlardaki bir diğer yoksulluk konulu program da ATV ekranlarında Metin Akpınar tarafından sunulan *Yarınlar Umut Olsun* adlı programdır. Her hafta farklı görsel yorumları, dili, program seti ile izleyiciye sunulan bu program da diğer yoksulluk programları gibi yoksulların dertlerine deva olmayı amaçlayan, onlara yaşama ümidi aşılamayı hedefleyen bir programdır. Format olarak diğer programlardan farklılık göstermektedir. Yoksulların ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her hafta programa televizyon, spor, medya ve iş dünyasının ünlü isimleri katılmakta ve bu ünlü kişilerle beraber programa katılan ihtiyaç sahipleri birlikte yaptıkları aktiviteler ile ihtiyaç sahiplerine "hak ettikleri" miktarlar dağıtılmaktadır. Örneğin, ünlü bir kişi ile yemek yemek, tenis maçı yapmak, spor faaliyetine katılmak ve ünlü bir sanatçıya vokal yapmak gibi çeşitli aktiviteler; mutluluk, heyecan, keder ve üzüntü gibi çeşitli duyguların bir arada yaşandığı programda dayanışma ve yardımlaşma ve yoksulların yaşama umudu ünlü kişilerin vaat ettiği aktivitelerle birleşmektedir. Ayrıca program hasta insanlara yardım etmekte ve işsiz insanlara iş imkânları da sağlamaktadır. İzleyici katılımı ve desteği ile 28 bölümlük programda toplam 259 yoksul aileye yardım dağıtılmıştır. Diğer programlara göre daha seküler bir program olan *Yarınlar Umut Olsun* Hollanda kökenli *Make My Day* adlı formata dayanılarak hazırlanmış olup, diğer programlardan görsel dil, dayanışma ve yardımlaşmaya insanları teşvik konusunda kullandığı dil açısından farklılık göstermektedir (Erdoğan, 2002: 202–203; Çamur, 2004: 48).

Televizyondaki yoksullara yardım programlarının en popüler olanlarından, uzun süreden beri ekranlarda gösterilen ve hala devam eden bir başka program da Kanal

7'de önceleri Uğur Arslan ve Ramazan İbrahim Uğurlu tarafından şimdi ise Muhsin Bay ve Ramazan İbrahim Uğurlu tarafından sunulan *Deniz Feneri'dir*. Program ilk olarak 21 Ocak 1996'da *Şehir ve Ramazan* isimli bir televizyon programıyla başlamış, daha sonra *Deniz Feneri* adıyla haftalık yayınlanan bir programa ve sonrasında da 1998 tarihinde *Deniz Feneri Derneği* adı altında dernekleşen 2002'de de 'ISO 9001 Kalite Belgesi'ni alarak kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. 20.12.2004 tarih ve 2004/8278 nolu Bakanlar Kurulu Kararı ile 'Kamu Yararı Statüsü' kazanmıştır. Türkiye'nin dört bir yanında gıda, eğitim, sağlık ve barınma alanında çeşitli projelerle, kurduğu misafirhaneler, aşevleri, giyim mağazaları ve meslek edindirme kursları ile 1998'den beri çeşitli şube ve temsilcilikleriyle (İstanbul Ankara, İzmir) yoksullara hizmet etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda "Bir Kumanya da Sen Bağışla" projesi ile yoksul ailelere gıda yardımı; "Gelmeyene Gidiyoruz Sıcak Yemek" projesi ile kendi yemeğini yapmaya gücü yetmeyen, yaşlı, hasta ve engelli kişilere özellikle Ramazan olmak üzere yiyecek, sıcak yemek yardımı; "Çocuk Kolisi" projesi ile çocukların çok sevdiği gıdalar, kitap, kalem, gibi kırtasiye malzemeleri yardımı; "Gülen Yüzler" projesiyle, yetim, öksüz ve yoksul çocuklara bayramlık yardımı; "Kurban' projesi" ile yoksul ailelere kurban yardımları; "Mavi Kelebek" projesi ile ilköğretim öğrencilerine kırtasiye yardımı; "Su Medeniyettir" projesi ile içme suyu dağıtımı; "1001 Çocuk 1001 Dilek" projesi; "Saanen Keçisi Yetiştiriciliği" projesi ile derneğin kurduğu keçi çiftliklerinde yoksul ailelerin geçimine katkıda bulunmak ve köyden kente göçlerine engel olmak için bizzat yoksulların kendi yetiştirdiği çiftlik projesi; "Güzel Evim" projesi ile yoksul ailelerin evlerinin onarımı ya da yeniden yapımı; "Okullara Kumanya Dağıtımı" projesi ile çocukların okula devamını sağlamak amacıyla ihtiyaç sahibi çocuklara beslenme

yardımı; "Bir Hayat Kurtar" projesi ile kişilerin sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik borçlarının karşılanması; "Minik Gözlere Sağlık" projesi ile ilköğretim öğrencilerinin gönüllü doktorlar tarafından göz muayenesinden geçirilip göz kusuru olan öğrencilerin masraflarının karşılanması; "Sporla Eğitim" projesi ile yetenekli çocuklara spor eğitimi; "Hoş Geldin Bebek" projesi ile yaşama gözlerini imkânsızlıklar içinde açan yeni doğan bebeklerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması gibi projeler geliştirilerek yoksullara yardım edilmektedir (Deniz Feneri Derneği, 2007 Faaliyet Raporu: 2–11).[31]

Deniz Feneri programı İslami öğelerden beslenerek yoksullara yardım etmeyi amaçlayan, yoksulluğu temsil ederken kullandığı görsel dil ve ideolojik söylem açısından incelenmesi gereken programlardan biri olarak önem taşımaktadır. Programda dramatik etkiyi artırmak ve duygusallığı ön plana çıkarmak için *ağır çekim tekniği* ile kullanılan müzik eşliğinde program sunucularından "Ramazan Ağabey" in gözyaşları, Uğur Arslan'ın okuduğu şiirler eşliğinde dağıtılan yardım paketleri yoksulluğu belirli bir söylemsel kalıba yerleştirmekte ve onların acınası halini daha da acıklı bir hale getirmektedir (Erdoğan, 2002: 203). Deniz Feneri programı, 2008 yılının son aylarında, Almanya merkezli Deniz Feneri e.V. Derneği yöneticilerinin yolsuzluk iddiasıyla yargılanmaları ve suçlu bulunarak mahkûm edilmeleri sebebiyle yeniden tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir.[32]

[31] Deniz Feneri Derneği'nin Türkiye'deki projelerinin detaylı bilgisi için "http://www.denizfeneri.org.tr/bagisci.aspx" adresine bakılabilir.

[32] Almanya'daki Deniz Feneri e.V. Davası, adını 'yardım hareketi' olarak duyuran ancak son yılların en büyük yolsuzluklarından birine karışan Almanya'daki Deniz Feneri e.V. yöneticilerinden Mehmet Gürhan, Mehmet Taşkan ve Firdevsi Ermiş'in Avrupalı Türklerin yardım amacıyla bağışladığı 41 milyon Avro'yu 'Deniz Feneri Derneği kampanyası kapsamında toplayan ve bu paranın 18 milyonunu amaç dışı kullanmak' suçundan tutuklanarak yargılandığı davadır. Sanık Ermiş'in ifadesine göre

Televizyonda yoksulluk konulu programlara kısaca değindikten sonra şimdi de bu çalışmanın inceleme konusu olan faaliyetlerini paylaştığı kendi ismiyle anılan derneğin ve *Kimse Yok Mu* programının tanıtımı ve analizi yapılacaktır.

4.2.*Kimse Yok Mu* Programı ve Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği

Bir televizyon programı olarak başlayan ve daha sonra faaliyetlerini dernek olarak sürdüren *Kimse Yok Mu* programını daha iyi anlayabilmek için programın analizine geçmeden Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin çalışmalarına değinilecektir.

4.2.1. Programın ve Derneğin Önerilmesi, Gelişimi ve Faaliyetleri

Kimse Yok Mu 17 Ağustos Marmara Depremi sonrasında deprem bölgesine yardım götüren Samanyolu Televizyonu çalışanları ve gönüllüleri tarafından ilk olarak bir televizyon programı olarak başlamıştır. Başlangıcından beri STV'de yayımlanan program, ilk defa Perihan *Savaş*'ın sunuculuğunda başlamış, sonra *İkbal Gürpınar*, *Ceren Abdullah* ve *Şükriye Tutkun* tarafından sunulmuş olup halen *Reha* ve *Özlem Yeprem çift*inin sunuculuğunda devam etmektedir. "Yoksulların karanlık dünyalarını aydınlatmak" sloganı ile Perihan Savaş'ın sunuculuğunda ekranlara gelen program

davada Türkiye'den adı geçen diğer kişiler; Türkiye'deki Kanal 7 yöneticileri Zekeriya Karaman, İsmail Karahan, Mustafa Çelik ve Harun Kapuyoldaş, RTÜK Başkanı Zahit Akman. İddianamede Türkiye'de adı 'Deniz Feneri' olan bir derneğin varlığından da söz ediliyorsa da bu derneğe bir suçlama yöneltilmiyordu. İddianameye göre 2007 yılında Alman makamları Türkiye Deniz Feneri Derneği Başkanı Engin Yılmaz'ın ifadesine başvurmuştur. Yılmaz, tamamen ayrı iki dernek olduklarını, ancak kendilerinin ulaşamadıkları yerlerde onların yardımlarını serbestçe dağıttıklarını, kendilerinin sadece fikren danışmanlık yaptıklarını öne sürmüştür (Radikal, 11 Eylül 2008).

20.01.2001 tarihinde başlamış, 96 bölüm olarak 28.7.2003 tarihine kadar devam etmiştir. Bu dönemde "yoksul aileler" ve "hayırseverlerin" buluşturulduğu programda her hafta iki ailenin sorunlarına çözüm aranmaktadır. Daha sonra programın set ve görsel dilinde değişiklikler yapılarak 15.9.2003 tarihinde yeni sezonuna giren programda dini söylemler ağırlıklı olarak kullanılmaya başlamıştır. Thomas Michel S. J., Washington'da yapılan Gülen Konferansı'ndaki "Fighting Poverty with Kimse Yok Mu" adlı sunumunda programın niteliği konusunda, *Kimse Yok Mu* adlı programın' İslami eğitim ve yaşam modelinin en yüksek ideallerinden esinlenen bir girişim olduğunu, bu modelin köklerinin de, Hz. Muhammed döneminde Müslümanların ilk nesilleri olan *Ensar* (*Helpers*)- *Göçmenler* (*Muhajirun*) olarak adlandırılan ensar ve muhacir kardeşliği modeline dayandığını' belirtmiştir (2008: 15 Kasım). 2008 yılıyla birlikte program, Reha ve Özlem Yeprem'in sunuculuğunda yeni yayın dönemine başlamıştır. Bu dönemde her hafta farklı bir şehirde ev sahibi işadamları ile yoksul aileler buluşturularak ailelerin ihtiyaçları karşılanıp işsizlik sorununa da çözüm bulmaya çalışıldığı ekranlara taşınmaktadır. Programın bu yeni sezonunda özellikle engelli, işsiz, yaşlı, dul ve yetim kesimden insanların katıldığı etkinliklerin yapıldığı gösterilmekte, dağıtılan formlarla ailelerin talepleri belirlenip ihtiyaçlar önem sırasına göre ele alındığı ve fakir ailelerin istihdamına da önem verildiği iddia edilmektedir. Yeni yayın döneminde programın istihdam odaklı hale gelişi "balık vermekten ziyade insanlara balık tutmayı öğretmek" olarak yorumlanmaktadır (Zaman, 10 Aralık 2007).

Yeni yayın döneminin içeriği ve amacı hakkında Cihan Dergi haber sitesinde yapılan habere göre, program yapımcısı Fedai İpek ve programın sunucusu Reha Yeprem,

‘programda yardıma muhtaç olanlara destek çıkmanın yanında işsizliğe de çözüm olmaya çalıştıklarını ve ekranda yardımlaşmanın, dayanışmanın, hediyeleşmenin minimal örneklerini ortaya koyarak bu yönde bir kapı açmak istediklerini’ bildiriyorlar. Bu konu için de ‘medyanın gücünden yararlanmak gerektiğini’ ekliyor.

Yine aynı haberde STV Genel Müdürü Hidayet Karaca, programı yapmaktaki ve yayınlamaktaki amaçlarını şöyle anlatıyor:

> STV Genel Müdürü Hidayet Karaca, Kimse Yok Mu programını yayınlayarak toplumda unutulmaya yüz tutmuş yardımlaşma ruhunu milyonlarca kişiye aşıladıklarını, böyle bir görevi yerine getirmekten mutluluk duyduklarını söyler. Kardeş aile projesinin ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için kalıcı bir çözüm olduğunu ifade eden Hidayet Karaca sözlerine şöyle devam eder: "Muhtaç ailelerin kapısına giderek o gün onların giderlerini karşılayabilir, maddi manevi yardımlarda bulunabilirsiniz. Onun derdine o gün çare bulabilirsiniz. Ama o insan yaşadığı müddetçe sıkıntıları devam edecek. İhtiyaçları devam edecek. Kardeş aile projesi geliştirerek, muhtaç aileye zengin bir kardeş aile bulduk.

Karaca, programı yapmaktaki ve yayınlamaktaki amaçlarının yardımlaşma ruhunu yeniden canlandırmak olduğu ve kardeş aile projesi ile de yoksul ailelerin sorunlarına kalıcı bir çözüm yolları sundukları iddiasındadır. Karaca’nın sözlerinden yoksullara paket yardımlarla bir çözüm arayışı ve uğraşı görülse de, aslında, bunun yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılması adına bir çözüm olma yerine geçici bir çözüm olduğu

görülmektedir. Buna bağlı olarak, her ne kadar önemsenilmesi gerekse de, Karaca'nın vurguladığı "her yoksul aileye bir zengin kardeş aile projesi" ile dünyada ve ülkemizde gittikçe derinleşen bir sorun olan yoksulluğa karşı böyle bir çözüm yolu bulmanın ne kadar makul, kökten ve kalıcı bir çözüm olabileceği önemli ama tartışmalı bir konudur.

Programın dernekleşme sürecine bakacak olursak, Samanyolu Televizyonu çalışanları ve bu konuya destek verenler çalışmaların deprem sonrasında da devam edebilmesi için 03.01.2002 tarihinde *Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği*'ni kurmuşlardır. 2004 yılının Mart ayında "Sivil Toplum Kuruluşu" kimliğini kazanan dernek, bu tarihten itibaren Türkiye'nin ve Dünyanın çeşitli yerlerinde şubeler açmaya başlamıştır. Dernek '19.01.2006 tarih ve 2006/9982 nolu Bakanlar Kurulu kararıyla' "Kamu Yararına Çalışan Dernek" statüsü elde etmiştir. Türkiye'de nakit yardımı, ayni yardım (gıda, giyim, ev eşyası, yakacak, evlilik yardımı), eğitim yardımı (burs, kırtasiye, okul kıyafeti) ve sağlık (sağlık taramaları, tıbbi malzeme, engelli malzemeleri vs.) şeklinde faaliyet gösteren dernek, Dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen felaketler (deprem, sel, kasırga vs.) sonrasında da dernek aynı yardımlarını sürdürme politikası güder. Örneğin 2005 Pakistan Depremi, 2004 Endonezya Tsunami Felaketi, 2006 Lübnan ve Filistin bölgesinde yaşanan çatışmalar sonrasında bölgelere çeşitli yardımlar ulaştırılmıştır. (Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, Yardım Ediyoruz: 2–17) Dernek, "Doğu-Batı Kucaklaşması" projesi; "Kardeş Aile Projesi"; "Eğitime Destek Projesi" gibi çeşitli projeleri uygular (Kimse Yok Mu Aylık ve İki Aylık Haber Bültenleri, Sayı: 2–3).

Dernek Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Z. Özkara (2008) faaliyetleri hakkında düşüncelerini anlatırken yoksulluğu ortadan kaldıracak reel çözülmeden ziyade onları motive etme ve moral olarak destekleme amacında olduklarını 'İnsanların en sevimli ve mutlu oldukları zamanların tebessüm ettikleri anlar…', 'gülümsemenin dert ve sıkıntıları bir süreliğine de olsa ortadan kaldırır…', bununla birlikte 'bu durum insanların moral olarak canlı olmasını ve hayata biraz daha sevgi ve neşeyle, yarınlara da ümitle bakmasını sağlar…' şeklindeki ifadeleriyle açığa vuruyor. Yine bu düşünceye ek olarak Özkara, kendilerinin 'ihtiyaç sahibi ve mutsuz insanların yüzlerinde gülümseme oluşturmak ve onların yarınlara umutla bakmalarına katkı sağlamak gayesiyle yola çıktılarını ve bunun sonucunda da başarı sağlayıp gülen insanların sayısını artırırlarsa mutlu olacaklarını' iddia ediyor.

Özkara'nın yoksulları mutlu etme iddiasıyla kurdukları derneğin faaliyetleri Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Tüzüğü[33]'nde kısaca şöyledir: Derneğin yardım faaliyeti olarak ihtiyaç sahiplerine ayni, nakdi ve hizmet şeklinde yardımda bulunur. Bu amaçla yurt içinde yoksulların tespiti için çalışmalar yapan 'birim'ler oluşturur, 'mahalleler bazında ülkenin bir yoksulluk haritası' yaptırır ve 'yoksullara yardım edecek kişi, kuruluş ve kardeş aileler' belirler. Ayrıca dernek, gelir sağlama ve eğitim amaçlı olarak kermes, müzayede, spor müsabakaları, konser vb. etkinlikler de düzenler.

[33] http://www.kimseyokmu.org.tr/Pages.aspx?pagesID=453

Eğitim içerikli faaliyetlerle ilgili olarak dernek; bedensel ve zihinsel engellilerle ilgili eğitim faaliyetlerle beraber yoksul öğrencilere burs, yiyecek, giyecek, araç ve gereç yardımlarında bulunur.

Sağlık içerikli faaliyetler kapsamında dernek; sağlık yardımına muhtaç hastaların ilaç ve tedavi masraflarına katkıda bulunur. Engellilere ve engellilerle ilgili kuruluşlara cihaz ve malzeme yardımında bulunur. Gönüllü sağlık ekibi kurar, meslek içi eğitim verir, ihtiyaç duyulan bölgelere sağlık elemanı ve tıbbi malzeme gönderir. Afetlerde görev yapacak arama ve kurtarma ekipleri kurar; bu işler için gerekli araç ve gereçleri temin eder, kişilere gerekli eğitimi aldırır.

Dernek çevreyle ilgili faaliyetler dâhilinde; doğal çevrenin bozulmasını ve kirlenmesini önleyici çalışmalarda bulunur.

Dernek amaçlarını gerçekleştirmek için yapacağı tüm faaliyetlerde gönüllülerden yararlanır. Dernek faaliyetleri ile ilgili gönüllüler alt birimleri, komisyonlar kurar. Dernek herhangi bir konuda bu komisyonları görevlendirir, yapacakları işle ilgili etkiler verir. Bunların yapacakları işler ve yetkilerini düzenleyen bir yönetmelik hazırlar.

Derneğin amaç ve faaliyetlerinden bahsettikten sonra program ve derneğin maliyeti ile ilgili bölüme geçmeden Sivil Toplum Kuruluşlarının bu dernek hakkındaki düşüncelerini de bu çalışmada aktarmak gerekmektedir. Misyon ve vizyonlarını yukarıda anlattığımız şekilde belirleyen dernek hakkında acaba diğer STK'ların düşünceleri nelerdir? Şimdi de bu düşüncelere değinelim.

Şırnak'ta altmış altı sivil toplum kuruluşu ortak bir bildiriye imza atarak Kimse Yok Mu Derneği'ni sert bir şekilde eleştirip derneğin "bir şişe şurup dağıtmak gibi uygulamalarla ucuz siyaset yaptığını" ve "komik tiyatro oyunlarını çağrıştıran uygulamalarıyla göz boyadığını" ifade etmiştir. Derneğin uygulamaları hakkında Şırnak Barosu Başkanı ve Sivil Toplum Platformu sözcüsü Nuşirevan Elçi'nin Kimse Yok Mu Derneğine hitaben derneğin Şırnak'taki vatandaşların sağlık taramasını yayınlamak üzere çekim yapan ekip hakkındaki ifadeleri şu şekildedir:

> Bu, sağlık taraması adı altında bir tiyatro oyunudur. Yapılan sağlık taraması sonrasında Silopi halkı güya iyileştirilmiştir. Aynı uygulama Şırnak merkezde ve Cizre ilçesinde de yapılmıştır. Biz Şırnak il ve ilçelerinde yaşayan tüm halkımız adına, bizleri kullanarak yapılan bu ucuz siyaseti kabul etmiyoruz. Görünüşte çok kutsal bir amaç için buralara geldiğini iddia eden bu şahıslar, birilerinin siyasi amaçlarına, bağlı oldukları cemaatlere hizmet etmektedirler. Asıl acı olan ise, insanlığın iyiliği için çalışacağına yemin etmiş doktorların da bu komediye iştirak etmeleri ve halkın kandırılmasında kullanılmaya razı

> gösterilmeleridir. Bu doktorlarımız gerçekten hizmet etme aşkıyla yanıp tutuşuyorlarsa, tayin yeri olarak Uludere, Beytüşşebap veya Güçlükonak'ı tercih etsinler. Bu çalışma Sağlık Bakanlığı'na da hakarettir. İlgilileri konu hakkında soruşturma yapmaya davet ediyoruz. 'REKLAM YAPIYORLAR'. Elçi "Burada 'Kimse var' beyler... Burada bir şişe şurupla, tencere tavayla, bir çuval pirinçle kandıramayacağınız bir halk var. Burada özveriyle halka hizmet eden doktorlar, sağlık personelleri var.[34]

Sivil Toplum Platformu meselenin çok önemli olduğunu, bir şişe şurup dağıtarak insanları tedavi ettiğini sanan, bunu da televizyon ekranlarında insanlara yararlı çalışmalar yapıyor gibi gösterip kendi reklâmlarını yaparak insanların gururlarını incitici bir durumdan getirim sağlamaya çalışan kişiler hakkında suç duyurusunda bulunacaklarını ifade etmiştir.

Kimse Yok Mu Derneği'nin faaliyetlerini eleştiren STK'ların yanında, bu derneğin yaptığı çalışmaları takdir eden sivil toplum kuruluları da vardır. Bunlardan biri de Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD)'dir. MÜSİAD 3. Dönem Genel Başkanı Dr. Ömer Bolat, Çerçeve Dergisi'nde "Sosyal Politikalar ve Uluslararası Yardım Kuruluşlarımız" adlı yazısında, *Kimse Yok Mu Derneği* ve bazı yardım kuruluşları hakkında şunları söylüyor:

[34] Rıdvan Ediz, **Taraf** (8 Nisan 2008).

> Türkiye'de yardım faaliyetleri ve kuruluşlar açısından son 10 yılda ciddi hamleler görmekteyiz. Özellikle Kızılay'ın doksanlı yıllarda ciddi bir imaj kaybı ve gerileme yaşadığı bir dönemde, sivil anlamda ortaya çıkan Deniz Feneri, İHH, Kimse Yok Mu, Can Suyu Derneği, Yardım eli, AKUT, Mazlum-Der, Gaye ve Gönül Kuşağı gibi kuruluşlar 1999 depreminde ilk büyük çıkışlarını yaparak deprem bölgelerinde gerçekten çok başarılı yardım faaliyetlerinde ve sosyal organizasyon faaliyetlerinde bulundular (2009: 25).

Gerek derneği eleştiren gerekse onun çalışmalarının önemini vurgulayan diğer STK'ların düşüncelerine bakarak şunu ifade etmek gerekir. Şu bir gerçek ki dernek, bir sivil toplum kuruluşu olarak asli görevi olan yoksullukla mücadelede sosyal politika alnındaki politikaları geliştirmek ve uygulamak zorunda olan devlete görev ve sorumluluklarını hatırlatmaktan ziyade, kendi yöntemleriyle yoksullukla mücadele iddiasındadır. Bu nedenle sivilin haklarını savunmak amacıyla kurulan dernek yapılan bu eleştirileri dikkate almalıdır.

4.2.2.Programın ve Derneğin Maliyeti

Kimse Yok Mu programının maliyeti konusuna değinmemizin sebebi, bu ve benzeri televizyondaki yardım programlarının çekimi ve uzun yıllar devam etmesini anlayabilmek açısından önemli olmasıdır. Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin Sosyal Faaliyetleri (2008) olarak dernekçe vurgulanan faaliyetlerin bir kısmını ekranlara taşıyan programın maliyeti derneğin gelirleri ile paralel olarak yürümektedir. Programda yoksullara yapılan her türlü yardım için

derneğin gelirleri ortak olarak kullanılmaktadır. Programın maliyeti hakkında bilgi edinebilmek için derneğin gelirlerine değinmek gerekmektedir.

Derneğin gelirleri arasında giriş aidatı, üye aidatı, dernekçe yapılan yayınlar, düzenlenecek piyangolar, sergiler, kermesler, temsiller, konserler, sempozyumlar, konferanslar, spor yarışmaları, takvim, ajanda, kimlik belgesi gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler, derneğin mal varlığından elde edilen gelirler, derneğe ait işletmelerden gelecek paylar, bağışlanan ve vasiyet edilen her türlü mal ve hakların vasiyet şartlarına göre kullanılması kiraya verilmesi veya devredilmesinden elde edilen gelirler, yardım toplama hakkındaki mevzuat hükümlerine uygun olarak, toplanacak bağış ve yardımlar, her türlü nakdi ve ayni yardımlar, mülki idare amirliğine önceden bildirimde bulunmak şartı ile Derneğin dış ülkelerdeki gerçek veya tüzel kişilerden veya diğer kuruluşlardan sağlanan gelirler ve diğer gelirler yer almaktadır.

Kısacası derneğin gelirlerine bakıldığı zaman hem derneğin faaliyetlerinin hem de televizyon programının devam edebilmesi için maliyetin yukarıdaki kaynaklardan karşılanması ve en azında diğer programlara göre görece ucuz maliyetli bir program olması yoksullara yardımı konu alan televizyon programlarının varlığını açıklamak için önemli bir noktadır.

4.3.Kimse Yok Mu Programının Analizi

Medya kurumlarının ekonomik yapısı, iletişim ürünlerinin üretimi, dağıtımındaki yapısal durum ve ilişkiler, iletişim profesyonelleri ve emekçilerin iletişimin örgütsel yapısı içindeki yeri ve sahiplerle olan ilişkisi, iletişim alanındaki mülkiyet ilişkileri ve bu ilişkilerin ürünün yapısını belirlemesi gibi konular iletişimin ekonomi politiğinin üzerinde durduğu odak noktalarından bazılarıdır (Erdoğan ve Alemdar: 2002: 305).

Bu odak noktalardan medya sektöründe kontrolün, operasyonel kontrol (gündelik üretime ilişkin rutin kontrol yani, tematik ve biçimsel olarak içerik üzerinde editoryal kadronun belirleyici etkisi olması) ve tahisisata dair kontrol (medya şirketinin yapısı ve gelişimi; faaliyetlerin kapsamı; kaynakların kullanımı ve tahsisi) olmak üzere iki kontrol biçimi vardır. Ve bu iki kontrol düzeyi arasında geçişkenlik olmakla birlikte nihai belirleyici tahsisata dair kontrol gücüne sahip olanlardır (Murdock'tan akt. Adaklı, 2006: 72–73).

Kimse Yok Mu programının analizi yapılırken de bu bilgiler ışığında -kültürel üretim üzerinde kontrol uygulayan güçler yani üretim-mülkiyet ve kontrol ilişkisi bağlamında- programın yayınlandığı kanal ve ait olduğu yayın grubuna ve yayın politikasına kısaca değinmek gerekir.

Fethullah Gülen Cemaati'ne yakınlığı, İslami ve kültürel konuları işlemesi ve bu konularla ilgili kamuoyuna mesajlar vererek kamuoyunun bilincini şekillendirmeye çalışan Samanyolu Yayın Grubu 1993 yılında kurulmuştur. Samanyolu Yayın Grubu bünyesinde yer alan kuruluşlar Fethullah Gülen Web Sitesi'nde (2006) şu şekildedir:

Sema Video (1983), Samanyolu TV (1993), Burç FM (1993), Dünya Radyo(1993), Işık Medya(1994), Samanyolu Avrupa (1999), Samanyolu Amerika (2000), Mehtap TV (2006), Amerika'da İngilizce yayın yapan Ebru TV (2006), Samanyolu Haber Kanalı (2007), Yumurcak TV (2007), Samanyolu Azerbaycan yayını Hazar TV (2007).

Samanyolu Yayın Grubu yayıncılık politikası olarak da, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile Televizyon Yayıncıları Derneğinin (TVYD) işbirliğiyle yürütülen çalışmalar sonucunda hazırlanan "Yayıncılık Etik İlkeleri" nin altına imza attığını ve onları savunduğunu iddia eder.[35]

Medya sektöründeki mülkiyet ve kontrol ilişkileri gibi iletişim alanını şekillendiren ekonomi politik açıdan belirleyici ilişkilere değindikten sonra programı analiz edelim.

Programın analizi yapılırken (programın anlatısal yapısını, programın aktörlerinin konumlanışlarını ve onlara ait söylemleri çözümlerken) medya tarafından sunulan içeriğin metin olarak analizini yapan, metinlerin ideolojik ve dilsel yapılanmalarına odaklanan İngiliz Kültürel Çalışmalar Geleneği ve bu gelenek içinde de özellikle ve Stuart Hall'ün *temsil anlayışı*ndan faydalanılacaktır. İngiliz Kültürel Çalışmaları dil ve anlamlar aracılığıyla gerçek dünyanın toplumsal olarak nasıl yapılandırıldığı ve temsil edildiği sorunuyla ilgilenirler. İngiliz Kültürel Çalışmaları, kültürü temsil pratikleri aracılığıyla anlamaya çalışır, yani üretilen ortak anlamları, başat kültürel

[35] http://samanyolu.com.tr/showcontent.aspx?contentid=69, erişim: 12 Şubat 2010.

düzenleme ve işleyişle bağlantılı olarak açıklar (Barker, 1999: 13). Bu gelenek içinde ideolojiyi yeniden kavramsallaştıran Stuart Hall, ideoloji alanını kendi mekanizmaları olan, görece özerk bir inşa, düzenleme ve mücadele alanı olarak tarif eder ve ideolojik pratiklerin diğer sosyal pratiklerden yani inanç, düşünce ve değerlerden farklı olduğunu vurgular (1991: 17). İnşa edilen, düzenlenen ve üzerinde mücadele edilen alan ise toplumsal pratiklerin, bilinçlerin, kimliklerin ve öznelliklerin yerleştiği anlamlar örüntüsü, söylemler, yan anlamlar zinciri ve onların temsil araçlarıdır. İdeolojiler toplumsal formasyonları ve ilişkileri etkiler, çünkü ideolojik formasyonların temsil sistemleri ve pratikler içinde maddi varoluşu söz konusudur (akt. Dursun, 2001: 35–36).

Yukarıda da belirtildiği üzere İngiliz Kültürel Çalışmalar Geleneği ve bu gelenek içinde Stuart Hall'ün çalışmaları ışığında *Kimse Yok Mu* programının analizi yapılırken programın anlatısal yapısını oluşturan görsel ve teknik özellikler (set, kurgu tekniği, müzik, sunum, çekim yöntemleri, kamera hareketleri, aydınlatma), programın aktörlerine (üst-ses, yoksullar, sunucular, hayırseverler, dernek yetkilileri, devlet mercileri ve çeşitli otoriteler) ait söylemler değerlendirildikten sonra programın genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Televizyonun anlatım araçlarından yararlanarak yoksulluğu temsil eden bu program analiz edilirken televizyon temsilinin ve gerçekliğinin nasıl bir temsil ve gerçeklik olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi televizyon, kullandığı anlatım araçlarıyla olayları aslında yeniden kurgulayarak yeni bir

gerçeklik yaratmaktadır. Televizyonda temsil edilen olaylar ve olgular gerçek varlıklarıyla bire bir aynı değildir. Dolayısıyla, televizyon temsilinin anlamları yeniden inşa etmeye dayanan bu özelliği, yoksulluğu konu alan Kimse *Yok Mu* programını değerlendirilirken de göz önünde bulundurulmalıdır. Medyanın tanımlama gücü şeklinde ifade edilen medyanın anlamın kurulmasındaki kurucu rolü ile ilgili olarak Stuart Hall "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü" (2005a) adlı makalesinde şunları söyler:

> …gerçeklik basitçe verili bir olgular dizisi olarak görülemezdi: Gerçek, gerçekliğin belirli bir tarzda kurulmasıydı. Medya 'gerçekliği' yalnızca yeniden üretmiyor, tanımlıyordu. Gerçeklik tanımları, tüm bir (geniş bir anlamda) dilsel pratikler yoluyla desteklenip üretiliyordu ve bu dilsel pratikler aracılığıyla 'gerçek'in seçilmiş tanımları temsil ediliyordu. Ama temsil etme (representation), yansıtmadan çok farklı bir nosyon. Temsil etme, aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder. Söz konusu bir anlam pratiğidir, anlam üretimidir: Daha sonraları 'anlamlandırma pratiği' (signifying practice) olarak tanımlanan iş. Medya anlamlandırma failiydi (agent) (2005a: 84).

Programda üst-sese ait söylemler, edilgen konumda programın nesnesi durumunda olan yoksulların söylemleri, özne konumunda yoksullara yardım eden hayırseverlerin, program sunucularının, dernek yetkililerinin ve devlet mercilerine ve çeşitli otoritelere ait söylemleri inceleyelim.

Programın analizi yapılırken aralarında farklılıklar içermeleri nedeniyle ağırlıklı olarak İkbal Gürpınar'ın ve Reha-Özlem Yeprem'in sunuculukları döneminde yapılan programlar üzerinde durulacaktır. Reha ve Özlem Yeprem'in sunumundan önce, programda her hafta farklı bir şehirdeki yoksul aile ile yoksul aileye maddi ve manevi olarak destek olan kardeş aile buluşturulmaktadır. Aileler buluşturulmadan önce sunucuların gidilecek şehirlere yolculuğu Anadolu'dan görüntüler şeklinde ekranlara getirilmektedir. Bu yolculuk kara yolu ile gerçekleşmekte ve yolculuk esnasında sunucular mola verdikleri yerlerde karşılaştıkları insanlarla konuşmaktadırlar. Yoksul ailelerin yanına gidilmeden önce yollarda karşılaşılan insanlarla konuşurken onların yaşantılarından memnun olmalarına, ellerindekilere kanaat ederek huzurlu bir şekilde hayatlarını devam ettirdiklerine vurgu yapılmakta ve halimize şükretmek gerektiği ve küçük şeylerle de mutluluk olabileceği konusunda mesaj verilmektedir. Programda yolculuğun kara yolu ile yapılması da yapılan işin ne kadar meşakkatli ve fedakarâne olduğuna işaret etmektedir. Yolculuğun gösterilmesi ve mola verilen yerlerdeki Anadolu insanı ile yapılan bu sohbetler bir amaç taşımakta ve izleyiciyi programa hazırlamaktadır. Bu diyaloglar yoluyla, yurdumuzda insanların bir kısmının dertli, acılı ve muhtaç olduğunun; bir kısmının da halinden, yaşantısından mutlu, elindekiyle yetinen kanaatkâr olduğunun ve ille de mutlu olmaları için büyük şeylerin sahibi olmalarına gerek olmadığının vurgusu yapılmaktadır. Sonra şehre varıldığında yoksul aileye yardımcı olacak kardeş aile tanışılarak yoksul ailenin yanına gidilmektedir. Yoksul ailenin dertleri, sıkıntıları dinlenmekte ve bu sıkıntıları gidermek üzere evden ayrılarak resmi kurumlara gidilerek oralardan yardım alınmaktadır. Sonra kardeş ailenin o şehirde tanıdığı esnaflar ziyaret edilerek yoksul ailenin ev ihtiyaçları, gıda ihtiyaçları,

çocukların kırtasiye ihtiyaçları vs. her türlü ihtiyaçları temin edilmektedir. Bütün bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra yoksul aileye gidilerek onlar için yapılanlar ve onlara yardımcı olanlar tek tek anlatıldıktan sonra hem muhtaç ailenin hem de kardeş ailenin duygularına mikrofon tutularak program sonlanmaktadır.

Reha ve Özlem Yeprem çiftinin sunumunda ise artık program, her hafta iki kardeş aile ve iki yoksul ailenin bir araya getirilmesi ile değil, sanki bir dizi film gibi başlamaktadır. Reha ve Özlem Yeprem, Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin adı yazılı bir karavan içinde hayatlarını idame ettiren ve hayatlarını muhtaç insanlara yardım etmeye adayan bir çiftin hikâyesi imiş gibi programa başlamaktadır. Programda her hafta genellikle üç ailenin hikâyesi ekranlara taşınmaktadır. Sunucular nereye ve kime yardım edeceklerini konuştuktan sonra kendilerine gelen yoksul ailelerin mektuplarındaki adresi bulmak üzere yola koyulurlar. Adrese ulaştıktan sonra önce ailenin yanına gidip dertlerini, sıkıntılarını, nasıl bu hale geldiklerini dinledikten sonra ailenin ihtiyaçlarını tespit edip onları temin etmek üzere evden ayrılırlar. Önce sunucular kendi aralarında aile için ne yapılacağını konuşup ona göre bu aileye yardımcı olmak üzere o şehirdeki derneğe ait temsilciliği ararlar. Dernek temsilciliği aracılığıyla ailenin ihtiyacına göre iş, ev, ev eşyaları, gıda, giyim, ailede okula giden çocuk varsa eğitim ihtiyaçları vs. karşılanmak üzere program sunucuları ile beraber valilik, belediye, mağazalar vs. dolaşılarak yapılan yardımlar, derneğe ait üniformalı dernek çalışanları tarafından ailenin evine taşınıp yerleştirilmektedir. Daha sonra sunucular ailenin duygularını dinlemek üzere onlara mikrofon uzatırlar, "gözlerinden mutluluk ve sevinç gözyaşları akan" aile fertleri dinlenir. Sonra sunucular "mutlu sonla" evden ayrılırlar.

Gerçek yaşam öykülerinden hareketle yoksulluğu temsil eden bu programın bölümlerinin içerikleri incelendiği zaman anlatılan hikâyelerin hiçbir müdahaleye uğramadan, çarpıtılmadan, bütün çıplaklığıyla, kamera yokmuşçasına ve gerçekliğin olduğu gibi ekranlara getirildiği izlenimi uyanmaktadır. Burada hatırlanması gereken nokta, gerçekliğin dilsel pratikler aracılığıyla olan bitenin aktarılması yanında anlamın yeniden inşa edildiğidir.

4.3.1. Jenerik, Set, Kurgu Tekniği, Müzik, Sunum, Çekim Yöntemleri, Kamera Hareketleri, Aydınlatma

Program çeşitli dönemlerde farklı kişiler tarafından sunulmuştur. Bu çalışmada Ceren Abdullah'ın ve Şükriye Tutkun'un programları değerlendirilmekle beraber hem daha uzun dönemli olmaları hem de farklılık arz etmeleri yönüyle İkbal Gürpınar ve Reha-Özlem Yeprem çiftinin sunumunda çekilen programlar üzerinde daha yoğun olarak durulacak ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Kimse Yok Mu programının anlatısal yapısını çözümlerken programda yoksulluğun temsilinde kullanılan görsel ve teknik özellikleri analiz etmeye **program jeneriği**ni değerlendirelim.

Anlatısal yapı çözümlemeleri, sözel gramerin görsel gramerle kompozisyonunu, grafik ve diğer sembolik ifadelerin kullanımını, kimlerle görüşmeler yapıldığını ve onların karşıtlarının biçimsel ve içeriksel sunumunu kapsamaktadır (Dursun, 2001: 153). Program jeneriği de bir anlatısal yapı öğesidir. Jenerik izleyicilerin seyrettikleri

olayları hangi bağlama oturtmaları gerektiği konusunda izleyiciyi uyarma açısından önemlidir (İnal, 2001: 261). Reha ve Özlem Yeprem'in sunumuna kadar program jeneriğinde insanlar kendi başlarına, ne yapacaklarını bilmeden, kendi dertlerine düşmüş bir şekilde farklı yönlere doğru koşturuyorlar. Sonra da yine aynı şekilde insanlar şaşkın bir şekilde etrafta koşuştururken programın sunucusu ekranda görünmeye başlıyor ve etrafındaki insanlarla ilgileniyor, birilerini kucaklıyor, birilerinin başlarını okşuyor, dertlerini dinliyor vaziyette görüntüleniyor. Bu görüntüler çekilirken belli anlamlar ifade eden *kamera açı teknikleri*nden faydalanılıyor: Kamera açılarından alt açı tekniği kullanılarak şaşkınlık içinde koşuşturan insanlar belli belirsiz bir şekildeki topluluk görüntüsü içinde, programın sunucusu ve sunucunun ilgilendiği aile ve ya kişiler net bir görüntü ile resmediliyor. Farklı yönlere doğru koşturan insanlar -kamera açılarından üst açı tekniği kullanılarak- daha sonra tepeden bir görüntü ile *Kimse Yok Mu* yazısını oluşturacak şekilde resim çizmek için toplanıyorlar. Bütün bunlar olurken arka fonda *jenerik müziği* kullanılarak anlatılmak istenen duygular daha çarpıcı ve etkileyici bir biçimde verilmeye çalışılıyor.

Set açısından değerlendirildiğinde programlar stüdyo ortamında değil, yollarda, bizzat yoksul ailelerin evlerinde, yardım toplanılan mağazalarda, valilik ve belediye gibi resmi kurumlarda vs. çekilmektedir. Programların farklı mekânlarda çekilmesi ve yukarıda sayılan farklı mekânlarda, aynı program içinde çekimlerin yapılması izleyiciyi sıkmamak, dikkatleri daha canlı tutabilmek amaçlıdır. Yardımseverlerin programda gösterilmesi "toplumdaki birlik ve beraberlik ruhunu ve dayanışma ruhunu canlandırma" maksadını taşımaktadır. Ayrıca izleyiciye, yardım talebinin kendilerine ulaşmasından yardımın teslim edilmesine kadar olan süreci aktarma

amaçlıdır. Hayırseverlerin ekranlara taşınması bir teşekkür amacı da taşıyor olabilir. Ancak programın bazı bölümlerinde üç muhtaç aileye yardım eden hayırseverlerden biri "gizli el" adı altında yoksul aile ile yüz yüze getirilmemektedir.

Programın sunucuları -özellikle de İkbal Gürpınar- diyalog kurdukları insanlarla gerek yoksullar olsun, gerekse yollarda sohbet ettikleri insanlarla olsun oldukça içten, samimi davranışlar sergileyerek o insanların hayatlarına çok kolay bir şekilde nüfuz etmektedir. Bu samimiyet hem kendilerinin hem izleyicilerin hem de programdaki insanların olaylarla daha fazla bütünleşmesini sağlamaktadır. Diğer yandan bu durum, program söyleminin gerçeklik etkisini arttırmaktadır.

Sunum, programların başlangıcından itibaren ilk dönemlerde daha yoğun olmakla beraber dramatik bir anlatı ile geçekleşmektedir. Sunucular genel olarak olayları yaşıyor gibi olayların içinde müdahildir. Ancak Ceren Abdullah ve Şükriye Tutkun canlandırma ve teatral yeteneklerinin diğer sunucular kadar başarılı olamaması nedeniyle kısa dönemli olarak programda sunuculuk yapmışlardır.

Kurgu tekniği olarak yavaş, çarpıcı ve dramatik kurgulama tekniklerinin hepsinden farklı sahnelerde yararlanılmaktadır. Bazı yerlerde kullanılan materyalde dramatik unsurlar ön planda olup dramatik kurgu tekniği kullanılmaktadır. Bazen, kederli, hüzünlü, gözyaşı olan sahnelerde ya da mutlu sahnelerde yavaş kurgu tekniği kullanılmaktadır. Ziyaret edilecek ailenin yanına gidilirken yol kenarlarında

karşılaşılan insanlarla yapılan konuşmalarda halimize şükredip kanaatkâr olunarak mutluluğu yakalayabilmek konusunda vurgu yapılmak istenen düşünceler tekrarlanırken art arda, kısa çekimler peş peşe verilerek çarpıcı kurgu tekniğinden faydalanılmaktadır.

Yukarıda sıraladığımız acılı, kederli, sevinçli, duygulu sahnelerde duyguları daha belirgin göstermek için *kamera hareketi* olarak, *zoom in* (yakınlaşma hareketi)/*zoom out* (uzaklaşma hareketi) teknikleri kullanılmaktadır. Gerek yoksulların gerek yardımsever kardeş ailelerin duygularını anlatmak ve daha fazla etki uyandırmak için de yüzlerdeki ifadeler çekilirken *aydınlatma* (*ışıklandırma*) duruma uygun olarak kullanılmaktadır. Yoksullar yaşadıkları fiziksel çevrede görüntülenmektedir. Yaşanan ortamın nasıl olduğunu göstermek için fiziksel çevreyi görüntülemek üzere uzak çekim yapılmaktadır. Ancak ilk dönemlerde daha yoğun olarak genel mekânın gösteriminden sonra evin durumu (ev ve evin içindeki eşyalar) yakın çekim ile gösterilmektedir.

Reha ve Özlem Yeprem'in sunumunda ise program başlarken *jenerik*te, çiftin çocuklarından biri, yeşil bomboş bir arazide elinde *Kimse Yok Mu* yazılı küçük bir kutu ve küçük bir suibriği ile bir yerde konaklıyor. Toprağı eşerek elindeki kutuyu bir tohummuş gibi toprağa gömerek üstüne elindeki ibrik ile su döküyor. Tohumdan önce çok küçük filizleri olan bir fide büyüyor. Zamanla dallanıp budaklanıp her an yeni bir filiz veren çok büyük bir ağaca dönüşüyor. Son olarak, Reha-Özlem Yeprem çocukları ile beraber yüzleri güler vaziyette ellerindeki Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'ne ait bir dergiyi okuyarak o ağacın altında oturuyorlar.

Daha önceki program jeneriğinde olduğu gibi olanları destekleyici bir fon müzik kullanılıyor. Bu başlangıçtan da şöyle bir çıkarım yapılabilir: Bir önceki jenerikte olduğu gibi odak noktası dernek, program ve programın sunucuları üzerindedir. *Kimse Yok Mu* yazılı kutunun toprağa ekilmesiyle büyüyen ağaç, yardımseverlik duygusunu bu programın canlandırdığına dair bir izlenim uyandırmaktadır. Daha sonra toplumdaki duyarlı insanlar da harekete geçirilerek büyüyen bir dalga haline gelen iyilik ve yardım hareketinin resmi küçük bir fidenin büyük bir ağaca dönüşümü ile çizilmektedir. Yani program, yoksullara yardım konusunda kendi adını ön plana çıkararak böyle bir iyilik hareketine kendisinin ön ayak olduğunun altını çizmektedir. Jenerikte nesnel kamera açısı kullanılarak çekim yapılmaktadır. Program sunucuları doğrudan kameraya bakmadıkları için kameradan habersizmişçesine davranmaktadırlar. Bu çekim tarzı, program söyleminde doğallığın, sahiciliğin ve gerçekliğin kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Programın anlatısal yapısını şekillendiren anlamların üretiminde önemli bir öğe de **müzik**tir. Postman ve Powers'a göre jeneriğe eşlik eden fon müziği ikili bir etki için kullanılmaktadır: İlk olarak, müzikle giriş yapılarak önemli haberler olduğu sezdirilmekte ve izleyici hızlı bir şekilde simgeselliğin diyarına götürülmektedir. İkinci olarak ise müzik, haberi müzikal temaların olayın altını çizdiği opera ya da düğün gibi renkli, hareketli, canlı ritüellerle eşitleyebilmektedir (Dursun, 2001:158). *Kimse Yok Mu* programında da yoksulların içinde bulundukları çaresizlik hali ve programın aktörleri olan kişilerin (yoksulların, sunucuların, dernek yetkililerinin, hayırseverlerin) içinde bulundukları duygusallık müzik ile etkili bir biçimde verilmektedir. Programın başlangıcından günümüze kadar çekilen program

jeneriğinin eşliğinde kullanılan müzik ve jenerikte verilen mesajları destekleyen şarkının sözleri şöyledir:

Eyvah yanılmışım,

Dünyaya aldanmışım.

Bitmez dediğim günler,

Nasıl geçti birer birer.

Nerde sevenlerim,

Bir hayaldi gençliğim,

Soldu kalbimdeki o masum beyaz güller.

Esen yeller gibi, coşkun pınarlar gibiydim,

Hoyrat rüzgârlara umutlarımı ekmiştim,

Geride kaldılar şimdi.

Feryadım, figanım, hazanım olmadan gelsen,

Günahım, pişmanım, başkası duymadan gelsen,

İstemem yokluğunu ah kimse, kimse yok mu?

Resim 1: Özlem-Reha Yeprem çifti sunuculuğunda yapılan Kimse Yok mu programı, programa yardımda bulunan bir mağazada çekim yaparken.

Program **set**i Yeprem çiftinin sunumunda da stüdyo ortamında değil, yollarda, yoksul ailelerin evlerinde, valilik ve belediye gibi resmi kurumlarda yardım toplanılan mağazalarda vs. çekilmektedir. Programların geçtiği mekânlarda herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Sunum daha önceki programlarda olduğu gibi aşırı dramatik bir anlatı ile sunulmamaktadır. Ancak sunucular, ailelerin sıkıntılarını dinlerken, örneğin boşanma durumu ya da hastalık varsa bu duruma nasıl gelindiğine ilişkin olarak anlatan kişiden yoksul duruma düşme nedenlerini oldukça detaylı bir şekilde anlatmalarını beklemekte ve bu yönde arka arkaya sorular sormaktadır. Aileleri dinlerken onların acıları karşısında, onların duygularını paylaşmakta ve hatta bazen onlarla birlikte

ağlamaktadır. Yani sunucular yaşıyor gibi olayların içine dâhil olmaktadır. Yeprem çiftinin sunumu ile çekilen programlarda ilk zamanlarda, arka fonda kullanılan müzik ve metin daha önce olduğu gibi aşırı dramatik anlatım ve şiirsellikten daha uzaktır. Ancak belli dönemlerde metin yazarlarının değişimi ile söylemlerde değişiklikler görülmektedir. Bütün bunlar yine programın gerçekliğine vurgu yapmakta ve izleyicileri programa daha iyi bağlamaktadır. Sunumla bağlantılı olarak programın sunucularıyla ilgili söylenmesi gereken dikkat çekici bir nokta da kadın sunucuların kullanılmasıdır. Programın başlangıcından itibaren birçok sunucu değişikliği yapılmıştır. Son sunucular hariç -onlar da evli bir çift olarak programı sunmakta ve Özlem Yeprem'in etkinliği eşine göre daha fazladır- sunucuların hepsi de kadındır. Programda kadın sunucuların kullanılması, kadınların duygusallığı daha iyi yansıtmalarından kaynaklanmaktadır.

Kurgu tekniklerinde daha önceki programlara göre bazı farklılıklar gözlenmektedir. İkbal Gürpınar'ın sunumunda diyaloglardan sonra aynı sahneler yeniden yavaş kurguda tekrarlanarak arka fonda müzik ve bazen dramatik bazen şiirsel bir anlatımla olay klipleştirilmekte iken; daha sonraki programlarda yavaş kurgu tekniği ve klipleştirme nadir olarak kullanılmaktadır.

Daha önceki programlarda acılı, kederli, sevinçli, duygulu sahnelerde duyguları daha belirgin göstermek için **kamera hareketi** olarak zoomlama tekniği kullanılırken yeni programlarda nerdeyse hiç kullanılmamaktadır. Ayrıca, bazı sahnelerde insanların yüzlerinde bazen mat bazen parlak renkli **aydınlatma-ışıklandırma**lardan fazlaca

yararlanılırken yeni programlarda hep aynı tonda ışıklandırma göze çarpmaktadır, ancak duygulu sahnelerde yavaş **çekim tekniği** kullanılmaktadır.

4.3.2. Programın Aktörlerine Ait (Üst-ses ve Sunucular, Yoksullar, Hayırseverler ve Çeşitli Otoriteler) Söylemlerin Değerlendirilmesi

Kültürel anlamlar dil aracılığıyla biçimlendirilir ve iletilir. Dil ayrıca insanların kendileri ve toplum hakkındaki bilgilerinin biçimlendirildiği ve iletildiği araçtır. Buna göre dil, tarafsız bir araç *(medium)* değildir. Dil anlamların, değerlerin ve bilgilerin oluşturulduğu mücadele alanıdır (Barker, 1999: 11–12). Gerçek dünyadaki nesneler ve ilişkiler dil aracılığıyla biçimlendirilir. Dil bir temsil sistemi olarak nasıl ki taşıyıcı bir role sahipse, söylem de fikirlerin, inançların, değerlerin bir kültür içinde yayılmasında önemli bir araç olarak rol oynar (akt. Dursun, 2001: 46). Söylemin, dünya hakkında neyin varsayılabileceği ile neyin doğru olduğunun söylenebileceği arasında eşdeğerlilik sistemleri kurma etkisi vardır. Dilin dinamik ve dolayımlama boyutu olan söylem gerçekliğin yeniden inşa edilmesinde kurucu bir araç olarak karşımıza çıkmakta; şeylerin anlamlandırılma tarzlarının sonucu olarak ve şeylerin gerçekten nasıl oldukları hakkında fikir veren bir ifade olarak görünmektedir (Hall, 2005a: 99). Söylem dil, ideoloji ve anlam arasındaki ilişkiyi anlamakta önemli bir araç olduğundan medya metinlerinin analizinde ve toplumsal iktidarın kurulmasında kısacası tüm sosyal ve siyasal yaşamın dinamik yapıcı bir unsuru olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. *Kimse Yok Mu* programını analiz ederken de gerçekliğin inşasında kurucu role sahip söylemler üzerinde durulacaktır.

Programlarda hem *üst ses*e hem *sunucular*a ait söylemler incelendiğinde dikkat çeken noktalardan biri yoksul kişiler *yoksul* ve *fakir* olarak değil *muhtaç, ihtiyaç sahibi* ya da *mağdur* olarak adlandırılmakta ve yaşanan durum *yoksulluk* olarak telaffuz edilmemektedir. Elbette bu söylem politikası, programın kullandığı dil açısından farklı anlamları ihtiva etmektedir. Böyle bir dilin kullanılması yaşanan yoksulluğa dikkatleri çekmek yerine yoksulluğun hayırseverlik ahlakı ile çözümlenebileceği mesajını vermek olduğu düşünülebilir. Yani, küresel politikaların etkisiyle oluşan ekonomik kriz ve dalgalanmalar sonucunda yaşanan işsizlik ve reel ücretlerin sürekli düşüşüyle yetersiz düzeyde iş sahibi olmak gibi pek çok yoksulluk nedenlerinin üstünde durmamakta ve yoksullukla mücadelede yapılması gereken sosyal politikalara değinme kaygısı gütmemektedir.

Reha ve Özlem Yeprem'in sunumuna kadar olan programlarda kullanılan söylemlere bakıldığı zaman dini motifli ifadelerin oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Dini motiflere başvurulması programın yayınlandığı kanalın ideolojik tutumu ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. Bu ideolojik konum, kanalda yayınlanan programların içeriğini bütünüyle etkisi altında bulundurmamakla birlikte bu ideolojik etki programların metinlerinin satır aralarında okunmaktadır. Bu çalışmada incelediğimiz yoksulluk konulu programda kullanılan dini söylemin her dönem aynı yoğunlukta kullanılmamaktadır. Programın yazılı metninde dini içerikli motiflere yer verilme derecesi programın metin yazarına göre de şekillenmektedir. İlk dönemlerde Metin Çeri tarafından yazılan metinlerde yoğun olarak başvurulan dini söylem Halenur Gürbüz'ün yazdığı metinlerde daha az görülmektedir. Metin yazarının değişip Fatma Korkutata olduğu dönemlerde yeniden yoğun olarak yer verilmeye başlanmıştır.

Programda dini ve duygusal söylemlere referans verilmesindeki amaç, programla aynı ideolojiyi benimseyen ya da o ideolojiyi benimsemese de dini hassasiyetleri ve duyarlılıkları olan izlerkitlenin ve sponsorların/destekleyicilerin ya da yardım edecek hayırsever insanların dikkatini çekmek ve programa katılımlarını sağlamak olabilir. Yani insanların dini duygularını kullanarak onları yoksulluk konusunda duyarlı hale getirip yardım seferberliğine katmaktadır. Dini söylemlere gönderme yapma amaçlarından biri de yoksulları bu söylemler çerçevesinde yönlendirmek ve yoksulluk hali ile nasıl yaşanacağını öğretmektedir. Metin Çeri'ye ait olan metinler bazen arka fonda bazen de programın içinde konuya uygun bir müzik eşliğinde İkbal Gürpınar'ın ağzından seslendirilmektedir. Dini söylemlere gönderme yapma amacı ile ilgili çıkarım ve yorumlar söylemleri incelerken daha rahat görüleceğinden şimdi dini içerikli bu ifadeleri inceleyelim.

Yolculuğa başlarken ve programın içinde hem sunulurken kullanılan hem de olayları arka fonda anlatan bir üst ses tarafından kullanılan ifadeler şöyledir:

> Hayatlar vardır acılarla örtülü… Ve ruhuna o kadar siner ki yaşanan her acı artık etkisini kaybeder. Ayakta durabilme mücadelesi veren yüzler… Tevekkülle ayakta durmaya çalışan insan, düşmenin ateşiyle hemhal Kimse Yok Mu? (69. Bölüm).

> Sabır neymiş, dayanışma neymiş herkese gösteriyorlar… (109. Bölüm).

Bir mektubun satırları arasında tüten feryadı gözlerimizle görüp, varılmaz yerlere varabilmek için ve yanan yürekleri söndürebilmek adına yine yollardayız. Başı ve sonu hayır olan yolculuğumuz işte başlıyor (132. Bölüm).

Muhteşem bir yerden merhaba diyoruz sizlere. Gerçek âlemde, bu dünyada yaşadığımız altmış yetmiş yıllık ömür bir saniye bile değilmiş. Hiç olmadık şeylere kendimizi böyle üzüyoruz, sinirleniyoruz, belki de, Allah korusun isyan ediyoruz. Oysa bazıları var ki yaşadıkları tüm sıkıntılara rağmen dillerinden şükrü eksik etmiyorlar. Biz bugün Gümüşhane'ye gidiyoruz iki teyzemizin yanına. Onlar bize hayat dersi verecek (132. Bölüm).

Allah bizlere kalbi kırıklarla beraber olduğunu bildiriyor her zaman. O halde gelin! Bizler de onları kendimize kardeş edinelim. Onların haliyle hallenip onlar için, kendimiz için bir iyilik yapalım. Pişman olmayacağınız şeyler yapmaya hazır mısınız? (132. Bölüm).

Abdülkadir Geylani Hazretleri diyor ki: elimizden bir şey gittiği vakit dünya malına dair hemen isyana kalkışıyoruz. Oysa sınavı doğru olarak geçersek, alnımızın akıyla bu sınavdan çıkarsak bizden aldığının kat kat fazlasını Allah-ü Teâlâ bize tekrar vermeye muktedir. Yani asla ümitsizliğe ve amaçsızlığa yer yok bizim dinimizde… (133. Bölüm).

> Merhamet, iyiliği çoğaltan insanlık cevheri, evreni kuşatan sevgi yumağı… Merhamet, yaratılana duyulan şefkatin adı… Yunus'umuzun da dediği gibi yaratılanı severiz yaratandan ötürü (133. Bölüm).

> Herkes bir gün bu dünyaya hiç gelmemiş gibi olacak. Hiç yaşamamış, hiç sevmemiş, hiç mutlu olmamış, üzülmemiş gibi… O halde gelin! Öfkemizi sabra; nefretimizi merhamete; kazanma hırsımızı da insanlığa hizmet etme gayretine dönüştürelim. Gelin, gelin! Baharla yeniden yeşeren meyveye duralım… (133. Bölüm).

> Tohum saçmadıkça filizlenmez toprak. Yola çıkmadıkça gidilecek yere varılmaz. Bir besmele çekip başlamadıkça maksadımız yerini bulmaz… (237. Bölüm).

Reha ve Özlem Yeprem'in sunuculuğunda ise programda dile getirilen ifadeler ve bu ifadeler eşliğinde kullanılan müzik kendilerinden önceki programlara göre insanların duygularını daha az vurucu olmakla beraber yine de görülmektedir. Şimdi de bu yeni programlardaki ifadelerden örnekler verelim:

> İzmir'de hangi kapıyı çalsak açıldı sonuna kadar. Cömert gönüllerden kopan yardımlarla bugün burada bir destan yazıldı. Hayırda yarış destanı,

güzellikleri çoğaltma destanı. İzmir'in fedakâr gönülleri sayesinde ailemizin dertlerine derman olmak için her şey yapıldı… Onları yaratana emanet bırakıp başka ailelere, başka hikâyelere geçiyoruz şimdi (275. Bölüm).

Aileler ziyaret edilecek, çocuklar sevindirilecek, iyilik köprüleri kurulacak gönüllülerle ihtiyaç sahipleri arasında. Merhamet tomurcukları şehrin dört bir yanına serpilecek (276. Bölüm).

Ablacığım, insan sıkıntılardan yine sabır ve şükür ile kurtuluyor. Rabbimizden diliyoruz ki inşallah bu sıkıntıları bertaraf eylesin… (276. Bölüm).

Gizli yapılan yardımların, yardımların en hayırlısı olduğunu kâinatın yaratılış fermanı söylüyor. Biz ismini bilmesek de bu hayırsever ayaklar kimseden takdir beklemeden yardım için yürüyor (276. Bölüm).

Programda gizli yapılan yardımlarla ilgili yukarıdaki ifadelere bakıldığında, yardımlarda gizlilik konusunun öneminden bahsedilmekte ve bu durum övgüye layık görülmektedir. Ancak programın gerek "gizli yardımları" gerekse "gizli elin ulaştırdığı yardımları" ekranlar önünde yapıyor olması programın verdiği mesaj ile uygulamaları konusunda bir çelişki oluşturmaktadır.

Bakın! Siz bugün çok gözyaşı döktünüz. Belki kaç gündür, kaç aydır gözyaşı döküyorsunuz. Ve kim bilir daha ne kadar dökeceksiniz. Onu da bilemiyorum. Allah hep güldürsün sizi. Üç beş tane dünya eşyası, dünya nimeti ne kadar güldürdü bugün. Ama emin olun. O gözyaşlarının karşılığı değil bu. O gözyaşlarının karşılığını inşallah Rabbim size verecek. Allah sabrınızı artırsın. Bizim yapacağımız bu kadar… Yoksulluk hepimizin başına gelebilecek bir imtihan. İnsan bu manzaraları gördükçe dudakları sadece dualar söyleyebiliyor. Elden gelen bir şeyler vardır elbet. Ancak her şeyi yaratan veriyor, yaratan alıyor (276. Bölüm).

Biz bu alışverişi çok seviyoruz. Çünkü alışverişin sonunda para değil dua giriyor gönül kasalarına… (277. Bölüm).

Özlem'in de dediği gibi kul sıkışmayınca Hızır yetişmiyor. Hayırseverlerin sayısı Allah'ın izniyle artmaya devam ediyordu. Onlar da duymuştu biz gibi Kimse Yok Mu diye feryat edenlerin sesini. Ellerini yüreklerine koydukları an duydukları gibi kalplerini yumuşatan imanla, yollarını aydınlatan duayla her daim yanı başımızdaydılar (279. Bölüm).

Resim 2: Özlem Yeprem programda yardım için gittikleri aile fertlerinin anlattıklarını dinlerken.

Programda yer verilen dini referanslara bakıldığı zaman programın yapılma maksadını, yani hareket noktasının hangi amacı gerçekleştirmek üzere olduğu açık ve net bir şekilde görülmektedir. Yani yoksullara yardım içerikli bu program, İslam'ın dini bir prensibini yerine getirmek amacından yola çıkmaktadır.

Program metni incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlardan biri de yoksulluk halinin bir imtihan olduğu, yaşanan durumun bir anlamda kader olduğuna vurgu yapılmasıdır. Burada da program dine ait olan imtihan, kader gibi kavramları kullanmakta ve yoksulluğun sebebinin varoluşsal olduğuna dikkat çekmektedir. Reha ve Özlem Yeprem arasında geçen diyaloglar bu duruma örnek olarak verilebilir:

Reha: Evimize yiyecek alamadığımız günleri unuttun mu?

Özlem: Eğer babamlar olmasaydı, onlar bize torba torba yiyecek taşımasaydı belki de aç kalırdık Reha.

Reha: Ama biz hiç ekmek alamadığımız günler yaşamadık Özlem. Hep bir ekmek getirdik eve. Hâlbuki çöplükten ekmek toplayan insanlar var. Midesine taş bağlayan insanlar var. Hatta çocuklarını kandırmak için taş kaynatan insanlara var tarihte teyze gibi.

Özlem: Teyze mi?

Reha: Evet, teyze.

Özlem: Ha, şu senin yolda bahsettiğin teyze.

Reha: Evet hayatım. Bak! Kadın felç olmuş. İşin kötüsü yaşadığı rahatsızlıklara sebep açlık olmuş biliyor musun?

Özlem: Allah Allah… Açlıktan insan bütün bunları yaşayabilir mi? İnanamıyorum ya.

Reha: Maalesef, maalesef Özlem… Bize ihtiyaçları var. Gidelim de bir an önce yardımcı olalım. Hadi sıkma canını. İnsan bazen böyle şeylerle imtihan olurlar. Bazen açlıkla imtihan oluruz Özlem.

Özlem: Doğru söylüyorsun Rehacığım. Bizim de bu insanlara yardımcı olmamız gerekiyor değil mi?

Reha: Kesinlikle… (283. Bölüm).

Stuart Hall *Policing the Crisis* (1978) adlı eserinde, medyanın kamunun bilincini biçimlendiren ve ona etki eden güçlü bir araç olduğunu, egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden yorumları -ideolojik mücadele alanı olan- yeniden üretme eğiliminde olduğunu belirtir (akt. Yaylagül, 2006: 115–116). Programda geçen yukarıdaki ifadeler incelendiğinde de yoksulların yoksullukla imtihan halini başarmaları ve yoksullukla ayakta kalmayı başarmaları için dine ait kavramlara sarılmaları gerektiği konusunda mesajlar verilmektedir. Bu mesajların yer aldığı ifadeler yoksulların kendi ağızlarından dinlendikten sonra, yeniden pekiştirilmek adına sunucular tarafından da yinelenmektedir. Yani yoksullar yoksulluk haliyle yaşarken hayata tutunabilmek için tevekkül ve sabır gibi dini kavramlara yaslanmaktadır. Yoksullukla ayakta nasıl kalındığını göstermek için programda bu kavramlara tekrar tekrar vurgu yapılmakta ve bu şekilde ayakta kalabilen yoksul insanlar takdir edilmektedir. Örneğin;

> Özlem: Bunca sıkıntılara, zorluklara rağmen dimdik ayaktasın. Bakınca imrenmemek elde değil. Teyzeciğim bunun formülü nedir?
>
> Mualla Nine: Onun formülü ne biliyor musun yüreğim. Allah'a sığınmak. Bak ne güzel yaslanıyorum. Ona yaslandığım için. Onun formülü bu (284. Bölüm).

Yoksul yaşlı kadın ile yapılan görüşme sonrasında ve ihtiyacı olan eşyalar da yerleştirilip evden ayrıldıktan sonra Reha ve Özlem Yeprem arasında da şöyle bir diyalog geçmektedir:

Resim 3: Özlem Yeprem yoksul yaşlı bir kadın ile konuşurken.

Özlem: Küçük güzellikler büyük mutluluklara sebebiyet verebiliyor. Hatta insanların sağlıklarının yitirildiği aşamada bile insanlar tevekküllerini koruyabiliyorlar. Bu teyzede de aynı diğer kardeşlerde olduğu gibi. İnsanoğlu çok farklı yaratılmış. İnsanoğlunun nelerden mutlu olabileceğinin kestirebilmek çok mümkün değil. Bir de bu teyzede gördüğüm ve değerlendirdiğim bir şey var ki her bir annede onurlu, ayakta duruşuyla evlatlarına sahip çıkan bir anne nidası var. Bu teyzede olan bir şey de

yaşlılığına rağmen tevekkülünü elinden bırakmamış. Evini temizliğini elinden bırakmamış. Hatta hatta başka evlere de gitmiş temizliğe. Müthiş bir şey değil mi?

Reha: Allah herkese böyle tevekkül nasip etsin.

Özlem: Âmin.

Reha: Allah herkese böyle bir dünya ve hayat bakışı nasip etsin. Yokluk aslında insanı küçük şeylerden mutlu olur hale getiriyor. Bunu demek istedin değil mi?

Özlem: Kesinlikle bunu demek istedim. Biraz dolaştırdım ama (284. Bölüm).

Yoksul bir kadın ile yapılan görüşme ve bu görüşme neticesinde program sunucuları arasında geçen diyalogdan çıkarılacak bir sonuç da yokluk halinin ya da yoksulluğun sadece negatif yönlerinin olmayıp olumlu yanlarının da olduğuna dikkat çekmesidir. Yokluk hali insana, içinde bulunduğu duruma tevekkül etmeyi, içinde bulunduğu duruma razı olmayı; küçük şeylerden, yeni kazandığı ve elde ettiği şeylerden de mutlu olmayı öğretmektedir. Bu tarz mesajlar programda sıklıkla verilmektedir. Bu mesajlar aracılığıyla program, hem yardım edilen yoksullara hem ekranları başlarında programı izleyen seyirciye de kanaatkârlık, tevekkül vb. konularda hatırlatmalar yapmakta ve bu kavramların önemine dikkat çekmektedir.

Resim 4: Kimse yok mu gönüllüleri ve yardımseverler bir mahallede yardım dağıtırken.

Programın amaçlarından birinin toplumda yardımlaşma, dayanışma, birlik ve beraberlik duygusunu yeniden canlandırmak olduğunu daha önce belirtilmiştik. Bu duyguları yeniden canlandırmak, insanlığı yardım seferberliğine davet etmek, onları bu konuda teşvik etmek için programdaki söylemler dikkat çekicidir. Bu konu ile ilgili sunuculara ve üst-sese ait ifadeler şöyledir:

> Elbet bir gün göreceğiz bir dağ ucundan baktığımızda deniz ufkunu. Elbet yangın yerleri yeşerecek, yalnız yürekleri saracak ateşler. Biçer ailesi ve diğer mağdur ailelere yardım edecekler ve edenler daha bir kuvvet bulacaklar kendilerinde, daha bir azimle hayata bakacaklar… Bu yüzyıla uzay çağı diyoruz. Uzaya çıktıkça insani değerlerimizi de kaybediyoruz sanki… Ama

umutsuzluğa düşmek bize asla yakışmaz. Çünkü insanlık için bir şeyler yapanlar da var şükürler olsun. İşte kardeş ailemiz. İşte onlarla birlikteyiz. Ve derhal teyzelerimizin yanına gidiyoruz… Allah bizlere kalbi kırıklarla beraber olduğunu bildiriyor her zaman. O halde gelin bizler de onları kendimize kardeş edinelim. Onların haliyle hâllenip onlar için, kendimiz için bir iyilik yapalım. Pişman olmayacağınız şeyler yapmaya hazır mısınız? (132. Bölüm).

İnsan hayal ettiği müddetçe yaşar diyor Yahya Kemal. Bizimde hayalimiz, yeryüzünde mağdur hiç kimsenin kalmaması. Bütün çabamız sadece bu yüzden. Hayalimizi gerçekleştirmek için biz yine yolardayız. Ya siz nerdesiniz? ... Sizden bir şey rica edeceğiz. Bu akşamlık kendi sıkıntılarınızı, kederlerinizi bir kenara bırakın. Kahramanmaraş'taki Erdal kardeşimizin haliyle hemhal olun. Aslında ne kadar çok şey varmış şükredecek hayatınızda onu fark edin… Yalnız bırakmayalım onu… (133. Bölüm).

Üç ailemizi ziyaret ettik bugün. Üçüne de karınca kararınca armağanlar götürmeye, mutlu etmeye çalıştık. Biz onları bundan sonra da ziyaret edecek, hatırlarını soracağız. Siz de etrafınızdaki ihtiyaç sahiplerini ihmal etmeyin olur mu? (275. Bölüm).

Uşak gönüllüleri, Uşak esnafı ve Anadolu'nun paylaşmaktan kaçınmayan insanı. Bu ne kadar güzel bir kardeşlik tablosu. Önde Reha ve Özlem, arkada bir iyilik ordusu. Bu diğergamlığı görünce, insanın her işi bırakıp yalnızca yardım edesi geliyor. İki elin sesi varsa bunca elin nesi olur dersiniz? Onların sesi coşkun bir pınar gibi çağlıyor… Dünyanın en hayırlı işini yapmaya hazır mısınız? (276. Bölüm).

Türkiye bu yıl çok farklı bir bayram yaşadı. Türkiye çok uzun zamandır belki de ilk kez böyle bir bayram yaşadı. Kurban, yaratılanı yaratana yaklaştırmak içindi. Bu defa sadece kulu Rabbisine yaklaştırmakla kalmadı parçalanmak istenen bir kalbin bir yarasını diğerine perçinledi, iyice yapıştırdı, kaynattı. Bu bayram herkese bayram olsun dedi binler, on binler, yüz binler. Birliğe berberliğe iman derecesinde inanmış gönüller. Bu anlayışla döküldüler yollara. Bu hissiyatla yaşadıkları yerlerden çok uzaklara gittiler… Hemen herkes oralara vardığında söyleyecekleri sözleri toparlıyorlardı içinden 'affedin uzun yıllardır ayrı düştük' mü diyeceklerdi, 'sormamız gerekirken halinizi sormadık mı, size gereğince sahip çıkamadık mı yoksa, üzerimize düşen kardeşlik vazifesini yapamadık mı… (Kimse Yok Mu , Uzlaşma Köprüsü).

İnsan vere vere büyür; ala ala değil… Allah herkese böyle vermeyi nasip eylesin (283. Bölüm).

Programın ilk bölümlerinde özellikle *İkbal Gürpınar*'ın sunumunda, Anadolu'nun güzellikleri ve Anadolu insanının sahip olduğu vasıflar, onların sahip olduğu değerler

yüceltilmektedir. Her şeye rağmen hayata tutunan, elinde avucundaki ile az da olsa yetinen kanaatkâr ideal insan modelleri ele alınmıştır. Böylece ekranları başında programı seyreden insanlara mutlu olmaları, hallerine şükredip, ne olursa olsun hayata tutunmaları gerektiği mesajı verilmektedir. Yalnızca ekonomik yönden zayıf olan insanlara değil varlıklı insanlara da sahip oldukları şeylerin farkında olup şükretmeleri ve zenginliklerinden ihtiyaç sahibi insanların paylarını da infak etmelerine dair bir mesaj verilmektedir. Bu içerikteki ifadeler şu şekildedir:

> Tandırı yüreklerinin sıcaklığıyla ısıtan Anadolu insanı… Ekmeği kendi elleriyle pişiren, aile boyu mutlulukları yaşatan… Sımsıcak Anadolu insanı… Hem toprağın bereketli, hem üzerinde barınan insanlar senin gibi candan, senin gibi sıcak ve senin gibi içten… (99. Bölüm).

> Anadolu'nun kaşı kara, gözü kara tıpkı zeytin gibi. Bolluk, bereket bir yanda… Zeytin ağaçları arasında dolaşmanın verdiği keyif diğer tarafta… (100. Bölüm).

> Güzel Anadolu'muz cennet gibi, Bu toprakların sahipleri de vefalı, candan, bir vücudun çeşitli uzuvları gibi. Sanki beraber yaşama sanatının ustaları. Kibir, kıskançlık onlardan çok uzakta… (132. Bölüm).

> Çok mutluyuz, mutlu olmak için en başta temiz hava; bahçemizlen, toprağmızlan ekeriz, biçeriz… (132. Bölüm).

> Yurdumun her köşesi cennet… Nereye gidersek gidelim ekip arkadaşlarımızla beraber hayran kalıyoruz. Şuranın güzelliğine bakın. Dutlar ufak ufak çıkmış. Gönül istiyor ki bu güzel ülkede herkes mutlu mesut yaşasın… (133. Bölüm).

> Erdal Kardeşimiz… Kırk bir yaşında, çocukken kendisine vurulan bir iğne yüzünden alt tarafı ne yazık ki tutmaz hale gelmiş. Gayretli bir kardeşimiz. Sürekli çalışmış bu güne kadar… (133. Bölüm).

Programlarda ayrıca tek yürek, tek millet olarak yani, tüm Türkiye ile birlikte yardım seferberliğinin devam ettiğinin altı çizilmektedir. Bir bütün olarak hareket ederken de yine bu bütünü harekete geçiren önemli faktörün din olduğu vurgusu göze çarpmaktadır. Örneğin;

> Öyle birkaç kişi olduğumuza bakmayın. Arkamızda bütün Türkiye var… (99. Bölüm).

> Sokak sokak dolaşacağız bu ülkenin bütün kederlerini. Buyurun gidiyoruz. Elimizin ulaşacağı her yere, Türkiye'nin her yerine ulaşmaya çalışıyoruz (242. Bölüm).

Sizin gibi gizli eller bulunduğu sürece mağdur kimse kalmaz bu ülkede… (276. Bölüm).

Bu film Kurban Bayramı'nın en güzel günlerini aileleriyle geçirmek yerine hiç tanımadıkları insanlara hoş yardımlar yaparak geçirmenin geçici mutluluğunu yaşayan insanların değil, yıllardır kanayan bir yarayı tek millet olma ruhu içinde sarmaya ahdeden gönüllüler topluluğunun hikâyesidir (Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü).

Ailenin sıkıntılarını dinledikten sonra Kimse Yok Mu gönüllüsüyle beraber bir an evvel yola koyulur Reha ve Özlem. Yeni bir hayır kapısını aralamak için selama durmuşken gönüller o umutları karavan buyur ediyor içeri (279. Bölüm).

Kurulduğu günden beri binlerce yaraya merhem olan Kimse Yok Mu Derneği bu tarihi buluşmaya ön ayak oluyordu. Türkiye'nin kuzeyinden batısına, ortasından doğusuna ve güneydoğusuna belki de ilk defa bu denli kapsamlı bir yolculuk başlıyordu… (Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü).

Resim 5: Kimse yok mu gönüllüleri Kurban Bayramında yoksul ailelere et ve yardım paketi dağıtırken.

Karavanda çocukların merak dolu bakışları esrarını korurken tespihinin elinden, duasını dilinden düşürmeyen ninemizle daha bir sağlam basıyoruz adımlarımızı hayata… Reha ninenin duasını da alarak çıkarken basamaklardan, Akça ailesi hala habersizdir Reha ve Özlem'in onlar için nasıl bir sürpriz hazırladıklarından. Kim bilir bu yaşlı nine yeni evini görünce nasıl sevinecek. Ne yüce dualarla ışıklanacak bu hayır yolculuğumuz (283. Bölüm).

Ve sözün kaleme dökülmeyenini türkü söylüyor, sevda söylüyor, aşk söylüyor… Şimdi mutsuzluklar geride kalsın diye gönül halılarımızı serip iyiye, hoşa, ranaya, sevaba terk ediyoruz ruhumuzu şimdi (284. Bölüm).

Program yapımcıları, sunucuları ve yardımseverler yaptıkları yardımlar ve iyilikler karşılığında *yoksullardan kendilerine hayır duada bulunmalarını* istemektedirler. Yaptıkları hayır işi karşılığında yoksullardan dua beklenilmesi hayırseverlerin sevap kazanmaları yani ahiretlerini kazanmaları için bir yol olduğuna vurgu yapılmaktadır.

> Nasıl da beklemişler kapı bir kerecik çalsın diye, içeriye boynuna sarılacakları bir evlat gelsin diye… (238. Bölüm).

> Kötü de, zor da olsa bu hayat biz üzüntülere küçük bir virgül koymaya gidiyoruz. Bir parçacık ümit sığdırdık gönlümüze paylaşmaya gidiyoruz… (242. Bölüm).

> İnsanlara ümit vermek yardımlaşmayı perçinleştiriyor… Allah'tan kesilmeyen umut, Muhittin Bey için de yüzünü gösterip Kimse Yok Mu ile hayat buluyorken oysa bu aşkla, bu şevkle yeni işine sımsıkı sarılacak, evine ekmek götürecek Allah'ın izniyle. Ümitsiz olmamalı yarınlar, hüznün yerine kol gezmeli mutluluklar… (284. Bölüm).

> Reha: Yapılan küçük yardımlarla Özlem, Muhittin Bey artık ümitvar oldu.

Özlem: Öyle tabi de… Rehacığım aslında her zaman içinde ümit ardı. Aslında biliyor musun herkesin içinde biraz olsun ümit var. Sadece toplumda birazcık olsun insanların yardımlaşmaya ihtiyacı var diye düşünüyorum.

Reha: Ve böylece ümit duygusu çıksın ortaya (284. Bölüm).

Reha'nın da dediği gibi şüphesiz Allah Teâlâ yeise (ümitsizliğe) kapılmamızı emrediyor. Hem ölümden başka hangi dedin devası yoktur ki. Bizlerde ümit vermek adına Sakarya'ya gelmişken yemyeşil ağaçlarla çevrili bu yollar bakalım bizi nereye götürecek? (284. Bölüm).

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde, programda yoksulların ümitsizlikten uzaklaştırılıp, onların yaşama sevincini korumaları gerektiğine de vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca programda yoksulların yaşadıkları yoksulluk halinden kurtulmaları için kendilerini kurtarmak üzere elbet bir kapının açılacağından söz edilerek, kendilerine yardım eden bir elin olacağı konusunda da mesajlar verilmektedir. Yoksulların bütün ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olmayabilir. Fakat onların kısmi ve acil ihtiyaçlarını karşılayarak, onları içinde bulundukları yoksulluktan kurtulma ümidi aşılayabilir ve onları yeniden harekete geçirip hayata tutunmalarına sebep olabilirsiniz. Bu sayede yoksullukla mücadeleye yoksulların bizzat kendilerini de katmış olursunuz. Ancak bu ümitvarlığın yoksullukla yaşayan insanları ne derecede, hangi noktalarda harekete geçireceği tartışmalı bir durumdur. Ümitli olmak yoksullukla yaşamayı öğrenerek hayatta kalabilmek için mi yoksa

yoksullukla mücadelede yoksulluktan kurtulmak için mi bir anahtar olma özelliği göstermektedir? Reha ve Özlem arasında geçen diyalogdan, onların sözlerini pekiştiren üst söylemden, yoksulların ümitli olmaları yanında yardımlaşmaları gerektiğine de vurgu yapılmaktadır. İnsanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma önemsenmesi gereken önemli bir toplumsal hassasiyettir. Ümit ve yardımlaşma yoksullara yaşama direnci sağlayabilir ancak bunların yoksullukla mücadele yöntemi olarak nasıl ve ne şekilde etkin bir araç olacağı üzerinde düşünülmelidir.

Yoksulun nasıl tanımlandığı ve *yoksula nasıl hitap edildi*ği de önemli bir diğer noktadır. Programda bireyleri incitmemek adına yoksul kişilerle yapılan diyaloglarda kişilere adlarıyla hitap edilmekte ya da adlarının sonuna eklenen *hanım* ve *bey* gibi ifadeler kullanılmaktadır. Diğer taraftan sunucuların sorularına cevap vermek durumunda kalan yoksullar ancak sunucuların soruları çerçevesinde konuşabilmekte, ya sunucular ya da üst-ses tarafından anlatılarak kendilerini istedikleri gibi ifade etme özgürlüğüne sahip olamamakta ve edilgen duruma düşmektedirler. Böylece yoksul ve yoksulluğa dair anlamlar özellikle sunucu ve üst anlatıcı tarafından nasıl isteniliyorsa o şekilde üretilmektedir. Fowler, haber metinlerinde yer alan cümle yapılarını, etkin ve edilgen olmak üzere ikiye ayırır. Etkin cümle yapıları, haberin odağına eylemin faili alındığında ve ona açık bir sorumluluk yüklendiğinde kullanılmaktadır. Edilgen cümle yapıları ise eylemin faili silinecek ve sorumluluk bir faile atfedilmeyecekse kullanılmaktadır (Dursun, 2001: 172). Bu yaklaşım, *Kimse Yok Mu* programı için birebir uygulanamamaktadır. Ancak program, yoksulluğu zaten faili meçhul bir olgu olarak tanımlamakta, yoksullar program formatı içinde dilden bağımsız olarak edilgen konumda var olmaktadırlar.

Programda *kimlerin yoksul olarak adlandırıldığı ve yaşanan yoksulluk sebepleri*yle ilgili ifadeler şu şekilde örneklenebilir:

> Ladiş Biçer, Öğretmen okulunu kazanmış ama okuyamamış. Ailesi zorla bir çobanla evlendirmiş. Evlendikten sonra hasta… Ve bakıma ihtiyacı olan çocukları var… (132. Bölüm).

> Kırk bir yaşında, çocukken kendisine vurulan bir iğne yüzünden alt tarafı ne yazık ki tutmaz hale gelmiş… Kendisi gibi özürlü biri ile evlendirilmiş. Üç çocuğu olmuş. Şimdi hanımından ayrı. İki çocuğu yanında… (133. Bölüm).

> Sırtı birden bire başlayan ağır imtihanların yüküyle ezilmiş bir annenin ve çocuklarının hikâyesi. Bu hikâye dört çocuğu ile çok zorlu bir yaşam mücadelesi vermiş olan Ayık ailesinin hikâyesi. Başından talihsiz olaylar geçmiş olan ailenin babası aşırı borçlanmaya düştükten sonra ruhsal dengesinin kaybeder ve kendisini dışarılara, uzaklara atar (224. Bölüm).

> Karanlık nedir biliyor musunuz? Karanlık çocuklarını görememektir. Karanlıklar arasında yaşayan bir babaya gidiyoruz. Gözleri görmüyor ve kulakları da ağır işitiyor. Çocuklar hasta. Çocuklardan biri de dokuz aylık iken bakımsızlıktan ölmüş… (226. Bölüm).

Resim 6: Yardım yapılan bir kadının evi ve çocukları.

Sel felaketinin savurduğu topraklardan iki gerçek hikâye. Sel sularında eşini, çocuğunu ve annesini kaybeden Selhan Bey'in ve geride kalan dört çocuğunun yaşadıkları… (232. Bölüm).

Beyin kanaması geçirdiği için felç olmuş bir baba. On yıldır yüksek tansiyondan dolayı çalışamıyor. Komşuların yardımı ve evin genç kızının tarlalarda mevsimlik işçi olarak çalışıp kazandıkları ile geçinmeye çalışıyorlar (237. Bölüm).

Ne kardeşleri, ne çocukları… Hasta yatağında halini soran hiç kimseleri olmadı. Çocuklarını evlatlık verdikten sonra hastalık geçirdi. Dünyanın en zor işi kendi nefsini bırakıp başkaları için çabalamak olsa gerek... (238. Bölüm).

Sabahattin Bey trafik kazası geçirdikten sonra koltuk değneklerine dayanarak ayakta durmakta. Kazadan sonra çalışamaz hale geldiği için evinin kirasını ödeyemiyor ve çocuğunun eğitim masraflarını karşılayamıyor… (11.07.2008 Tarihli bölüm).

Eşinin kendisini sekiz çocukla birlikte bırakıp gitmesinden sonra hayat mücadelesine başlayan Ayşe Anne tek başına sıkıntılarla baş etmeye çalışıyor. Evin genç iki oğlu gündelik işler yaparak eve üç beş kuruş para getiriyor ama yakında biri asker. Kimse dönüp de sormamış şimdiye kadar. Bir değil, üç değil, sekiz çocuğun sorumluluğunu onun omuzları nasıl kaldırsın? … (277. Bölüm).

Yedi çocuklu bir aile. Anne merdiven yıkayarak ailenin geçimini sağlıyor… Anne üç evlilik yapmış, ikisinden ayrılmış ve biri ölmüş. Baba alkol kullanıyor ve aile ile ilgilenmiyor… (277. Bölüm).

Mustafa Bey tekstilde çalışıyor, işi devamlı bir iş değil, çünkü üç çocuğu var ve onları sürekli hastaneye taşımak zorunda. Çocuklardan biri zihinsel özürlü, biri epilepsi hastası ve biri de astım hastası… (276. Bölüm).

Mutsuz iki evlilik yapan İrfan Bilir'in ikinci eşiyle de yolları ayrılınca tutunacak tek bir dalı kalır. O dal da on üç yaşındaki kızı Hacer'dir. Eşinin kendisini terk etmesini yüreği kaldırmayan İrfan Baba kısmi felç geçirir. Çaresizlik ve yoksulluğun olağanca kol gezdiği bu ev Bilir ailesi için yaşanılmaz bir hal alır. İşsiz bir baba, gözleri bozuk bir kız ve harap bir ev… (279. Bölüm).

Dört çocuk annesi, imam nikâhlı eşinden iki yıl evvel ayrılan otuz dört yaşındaki Nuray Tekin'in sedası bu kez Kimse Yok Mu diye duyduğumuz. Durumu olmadığından annesine verdiği iki çocuğunun… (279. Bölüm).

Recep Akça… Hasta, işsiz ve yoksul ama yine de yatalak annesine bakmak zorunda. Recep Akça'nın ailede bakması gereken üç hastası daha var. Komşularının getirdiği yemeklerle çocuklarının karnını doyuruyor (283. Bölüm).

Onu terk eden kocasından yirmi yedi yerinden bıçaklanmış bir kadının hikâyesi… Çalışıp para getirerek kocasını beslemediği için yirmi yedi yerinden bıçaklanmış ve çocuklarıyla tek başına kalmış bir kadın… Eşinden ayrıldıktan sonra bakacak kimseleri olmadığı için çocuklarıyla birlikte Ankara Hastanesinin bahçesinde hastanenin çöplüğünden simit bularak hayatlarının devam ettirmişler uzunca bir dönem ta ki etraflarındaki yardımsever insanların onların ellerinden tutmalarına kadar… (283. Bölüm).

Önceleri bağ bahçe işleriyle uğraşarak evinin geçimini sağlayan dört çocuklu Muhittin Bey, üç sene evvel gözleri virüs kaptığı için parasızlıktan gözlerini tedavi ettirememiş ve çalışamadığı için ailesine bakamaz duruma gelmiş. Eşi üç çocuğunu da alarak evi terk etmiş. Şimdi yanında kalan küçük kızı bakıyor ona… (284. Bölüm).

Yeşilalan'da yaşayan Erdem ailesi… Bayramdan bir hafta önce aniden bir yangın evleriyle birlikte hayallerini de küle çevirmişti… (Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü).

Tam yedi çocuklu bir aileydi Diyarbakırlı Savur Ailesi… Anne ve babalarıyla birlikte dokuz kişilik nüfus tek göz odalı bir evde yaşıyorlar. Henüz beş altı yaşlarındaki bir minik çocuk evin tek çalışan üyesi ve boyacılık yapıyor (Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü).

Diyarbakır Pınardere Belediye Başkanı Hıdır Arslan da bölgenin sıkıntılarının sebebini eğitimsizliğe bağlamaktadır:

> Hep yokluktan oluyor. Dağa çıkan dahi hep yokluktan, hep sefaletten, hep cehaletten, hep eğitimsizlikten oluyor (Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü).

Bu ifadeler programlarda hangi özellikleri taşıyanların yoksul olarak adlandırıldığını açıkça göstermektedir. Görüldüğü gibi *programda ailelerin yoksulluk sebepleri* genellikle imkânsızlıklardan dolayı eğitimsizlik, evdeki bireylerin devamlı bir işe sahip olmaması, olarak gösteriliyor. Bir işe sahip olsa da ailesinde hastası olduğu için işine devam edemiyor olması ya da sahip olunan işten elde edilen gelirin aile için yeterli olmaması gibi olumsuz şartlar yeni engeller çıkarıyor. Bunlarla birlikte, hastalık ve boşanma sonucu gibi mağduriyetlerin ortaya çıkması; alkol vb. maddelerin kullanılması; evlenirken ailelerden habersiz olarak kaçarak evlenip aile desteğinden uzak olunması; aile reisinin evin genç yaştaki bireyleri olması ve askerlik çağının gelmiş olması; doğal afetler, yangın vb. nedenlerden dolayı yoksulluk/mağduriyet ve türleri ortaya çıkmaktadır. Ancak programda yoksul olarak adlandırılan kişilerin yoksulluk sebeplerinin genellikle boşanma ve hastalıklardan kaynaklanıyor olması ülkemizde yaşanan yoksulluk durumunun sebeplerinin yalnızca bu sebeplerden mi kaynaklanıyor olduğuyla ilgili olarak akıllarda soru işaretleri uyandırmaktadır. Bu da programın ekranlara yansıttığı yoksulluk halini ve neden sadece yoksulluk sebeplerinden bu sebepleri üzerinde durulduğu konusunu tartışılır hale getirmektedir.

Kimse Yok Mu programı yoksulluk sorunu ile mücadele ederken İslam'ın yoksulluk sorunu için geliştirdiği yöntemlerden esinlenmektedir. Yoksul ailelerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayırsever insanların yardımıyla "Kardeş Aile Projesi", "Gizli El Projesi", Kurban Bayramında yoksullara yardım amacıyla "Doğu-Batı Kucaklaşması" projesi ve benzeri geliştirilen projeler/yardımlar İslam'ın yoksulluk için geliştirdiği yöntemlere örnek olarak verilebilir.

Programda da yoksullukla mücadelede kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkan dini dayanağı olan *gizli el projesi* için programdan şu örnekler verilebilir:

> Tam Samsun'dan ayrılmak üzereyken gelen iş adamı sanki gizli bir eldi. Yanımıza yaklaştı ve yardımcı olmak istediğini söyledi (277. Bölüm).

> Gizli bir el değiyor kalplere, gönüllere. Kim olduğunun bilinmesini istemeyen bir hayırsever, *Kimse Yok Mu*'nun tespit ettiği ihtiyaç sahibine yardım ediyor. Ailemiz kendisine gönderilen hediyeyi göndereni hiç bilmezken sağ elin verdiğini sol el duymuyor (277. Bölüm).

Yukarıdaki alıntıda sözü edilen *gizli el* derneğin yardımlaşma ve dayanışma konusunda kimliğini açıklamak istemeyen insanların talepleri üzerine tespit ettiği bir proje olup programda da ara sıra yoksul ailelere çeşitli yardımlarda bulunmaktadır.

Gizli el düşüncesi İslami bir dayanağa sahiptir. Yoksulluk ve İslam başlığı altında da açıklandığı üzere insanları tasadduk konusunda teşvik eden "Eğer sadakaları açık olarak verirseniz o, ne güzel. Eğer onları gizler ve bu şekilde fakirlere verirseniz, işte bu, sizin için daha hayırlıdır" (Bakara, 2/271) içerikli ayetlere dayanmaktadır. Yani İslam hem açıktan vermeyi hem de gizli olarak vermeyi teşvik eder ki biz programda bu iki tasadduk şeklini de görmekteyiz.

Program yoksullukla mücadelede, yapılan yardımlarla yoksul ailelerin acılarını, kederlerini, sıkıntılarını bir nebze de olsa azaltıp, onların yüzlerine bir tebessüm kondurup akıllarındaki yoksulluk olgusunu silmek istiyor. Ancak yoksulların akıllarındaki bu olguyu silecek yoksulluğu bir toplumsal sorun olarak ele alıp çözümü için kalıcı ve uzun vadeli önlemler üzerinde durulması gerektiği konusunda bir model sunmuş olmuyor.

Programdan bu durumu örnekleyecek ifadeler şöyledir:

Erdal Bey'in kimse yok mu diyen feryadıyla kenetlendi bütün eller. Kapısının çaldıklarımız işte biz varız, işte biz buradayız diye haykırıyor. Var olan sıkıntılar şimdi aynen bir pamuk hafifliğinde (133. Bölüm).

Resim 7: Derneğin yoksullara gönderdiği yardımı bir kadın evine götürürken.

Bir halı serelim onların evlerine. Bir halı ki üzerine basılmış bütün üzüntüleri örtsün. Buzdolaplarını en iştahlı sevinçlerle dolduralım. Solgun dudakları artık hep gülsün. Her şeyin en güzelinin bulalım onlar için. Bol bol koyalım sepetimize. Bugün hayatın rengi pembeye dönsün… Yerine yerleştirilen her eşya heyecanımızı biraz daha arttıracak bir müjde bizim için. Sanki bu koltuklar, bu halı, perdeler hep bir ağızdan bağırıyor: Biz artık eski hüzünleri silmeye geldik. Yalnızca bu evi güzelleştirmeye değil yoklukla dolu günleri unutturmaya geldik. Onlara eşya deyip geçemiyoruz. Çünkü biz buraya alışveriş yapmaya değil dudaklarına bir tebessüm kondurmaya geldik (275. Bölüm).

Çileli babanın dertlerinin dindirmese de yüzüne bir tebessüm olsun bu küçük yardımlar. Uyuyamadığı gecelerin sonunda biraz daha azalsın sıkıntıları. Bundan sonra hatırlayıp sevinecek bir de güzel hatırası olsun (276. Bölüm).

Biz pencereleri örteceğiz bu perdelerle. Onlar da geride kalan hüzünlerin, kederlerin üstünü örtecek. Biz onlara güzel bir hazırlayacağız. Onlar da kötü anılarını unutup yeniden hayata tutunacak… Hiç tanımasak da bu aileyi ve çocukları cicili bicili elbiseler alalım onlara. Bayram sabahları yeni elbiselere uyanır ya çocuklar. Yarın bayram sabahı olsun diye çalışalım. Bir bonbon şekeri ekleyelim sepetimize. Şeker gibi tatlı günlere gelsin diye çalışalım (276. Bölüm).

İşte güzel anları bir yolculuğun daha. Halıları serilmeli, yatakları örtülmeli. Bu evin çehresi değişmeli. Çocuklar için yerleştirilmeli bütün yeni eşyalar. Çocuklar bundan sonra yoksulluğu anımsamadan büyümeli… Reha ve Özlem Satı Hanım'ın evinden içleri ezilmiş, gözleri yaşarmış bir şekilde ayrıldılar. Bir hayırseverimizin armağanı olan bu yeni evde yedi çocuk için yepyeni bir ortam hazırlıyoruz şimdi. Sağlıkla büyüsünler, sevinçle koştursunlar diye her şeyin en güzelini hazırlamaya çalışıyoruz bu evde. Büyüyüp yetişkin bir insan olduklarında acı ve yoksulluğu değil bu mutluluğu hatırlasınlar istiyoruz (277. Bölüm).

> Takılan perdelerle, serilen halılarla belki de bugüne kadar hiç tatmadıkları duyguları topyekûn yaşatacaklardı İrfan Baba ve Hacer'e. Hem artık bilgisayarı da olacaktı Hacer'in. Minik elleri çamaşır yıkamayacaktı küçük kızın (279. Bölüm).

Yoksullukla mücadele kapsamında yapılan gıda, giyecek, yakacak, ev eşyası, kırtasiye malzemesi, çocukların eğitim masrafları vs. yardımlarla yoksul ailelerin dertlerini, acılarını yani yaşadıkları yoksulluğu unutturup hayatın renginin değiştirileceği düşünülmektedir. Bu yardımları alan ailelerin, çocukların yüzlerinde tebessüm oluşmaktadır. Acaba bu tebessüm onların yaşadığı acıları, yaraları nasıl ve ne zamana kadar unutturabilecektir? Yaşanan acıları unutturmak için yere serilen bir halılar, takılan perdeler, bilgisayar vs. yeterli olabilecek midir bilinmez. Yani bu yardımların ailelerin yaralarını kalıcı olarak sarıp geçmişte yaşadıkları sıkıntıları unutturmak için etkili bir mücadele yöntemi olmadığı açıktır. Bu konuda Ayşe Buğra da "fasulyeyi, nohudu paket yaparsınız, verirsiniz, sivil toplum kuruluşları da katılırlar, herkes sosyal sorumluluk bilinciyle tükettiği malları toplar, yoksullara götürür verir, bu şekilde kimse aç-açıkta kalmaz" fikri ile yoksulluk sorunun çözülmeyeceğini vurgulamaktadır.[36]

[36] 18.05.2005 tarihli Ayşe Buğra'ya ait bu konuşma metni için: "http://www.spf.boun.edu.tr /docs/acikradyo2005/AcikRadyo-SPF–18.05.2005.pdf".

Resim 8: Dernek yoksul öğrencilere kırtasiye yardımı yaparken.

Programdaki söylemlerden yoksulluğun mekânına ilişkin sonuçlar da çıkmaktadır. Yoksulların yaşadığı fiziksel çevrenin insanların yaşaması için uygun bir ortam olmadığı üzerine vurgu yapılmaktadır. Örneğin;

> İkinci aile tanımadığımız bir aileydi. Ve o eve girdiğimizde gerçekten dehşete kapıldım. Her yer, duvarlar dökülüyordu. Yataklar yatılacak gibi değildi. Evde fareler vardı. O kadar kötü bir evdi ki gerçekten (277. Bölüm).

Ceren Abdullah ve *Şükriye Tutkun* tarafından kısa bir dönem sunulan programlarda başvurulan anlatım tarzında izleyiciyi etkilemeyi ve onları programa dâhil etmeyi sağlayacak kadar çok güçlü bir anlatım tarzı geliştirilememekle beraber sunucular da anlatının içine dâhil olamadılar. Bu dönemlerde programda kullanılan ifadeler sanki zoraki bir duygusallık oluşturmak için ya da illaki programı şiirsel bir anlatıma

yerleştirmek için kullanılmış ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sunucuların teatral yetenekleri çok güçlü olmadığından programların sunumu da kendinden önceki ve sonraki anlatıcılar kadar etkili değildi. Örneğin;

> Selden arta kala fotoğraflarla teselli bulmaya çalışan bir baba ve kâbus dolu gecelerde onsuz uyuyamayan çocuklar… (232. Bölüm).

> Ömür biter, yollar bitmez demişler. Yollar biter mi hiç bu kadar çalınacak kapı varken… (237. Bölüm).

Resim 9: Şükriye Tutkun yoksul bir kadını dinlerken.

> Her türlü sıkıntıyı çekmiş, eritmişse de yürek yalnızlığa doğacak bir sabahı nasıl da özlemişler (238. Bölüm).

232. bölümden alıntılanan ifadelere bakıldığında, selden arta kalan değil selin sürükleyip götürmediği, öncesine ait güzel günlerin fotoğraflarıyla teselli bulan bir baba denmek istenmiş fakat hatalı bir kullanım olmuştur. Yine 238. Bölümden alıntılanan ifadeye bakıldığında da hatalı bir kullanım olduğu görülecektir. Çünkü "yalnızlığa doğacak bir sabah değil" değil, "yalnızlıktan kurtulacak bir sabah" özlenebilir.

Programlarda özellikle hayırsever insanlara ve *Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği*'ne vurgu yapılmaktadır. Yapılan yardımlar için *yoksul aileliler*in hayırseverlere ve kendilerine duacı olması istenmektedir. Bu vurgu yoksula yardım eden dernek ve hayırseverleri ön plana çıkarıp onları etkin iş yapan özneler haline getirirken yoksulu da yardım alan nesne haline getiriyor. Bu konu ile ilgili programda yer almış ifadelere örnek olarak şunları verebiliriz:

> Bize yardım edenlerden Allah razı olsun. Gerçekten Allah bin kere razı olsun…

> Yardım eden herkes bizimle birlikte bir şeyler yerleştiriyor bu eve. Belki bir halı sizin yardımınızla seriliyor. Belki bir perdeyi siz asıyorsunuz duvara. Kimse Yok Mu derneğine gönderdiğiniz her şey sevinçli dudaklara yerleşiyor (238. Bölüm).

> Kimse Yok Mu derneğinden, emeği geçen arkadaşlardan hayırseverlerden Allah razı olsun. Allah tuttuklarınızı altın etsin Allah ne muratları varsa versin (279. Bölüm).

> Allah razı olsun. Allah işinizi rast getirsin. Teşekkür ederim. Çok sevindim. Çok müşkül durumdaydım beni kurtardınız. Allah işinizi rast getirsin. Şu öksüzlerimi sevindirdiniz ya başka hiçbir şey demiyorum… (283. Bölüm).

Yine programda yoksul aileye yardım eli uzatan *hayırsever kardeş aileler*in gösterilmesi ve onların sözleri de insanları yardıma teşvik etmek ve programda yeni yoksul ailelere yardım edecek hayırsever kardeş aileler ve *sponsorlar* bulmak açısından önem taşımaktadır. Bu ifadelere örnek olarak;

> Şu anki yaşadığım duyguları maddi bir değerle ölçmek mümkün değil. Hakikaten ticaretle uğraşıyorum. Ve bana bugün deselerdi iş yerinde trilyon kazandın. İnanın bu kadar mutlu olmazdım. Bu mutluluğu bütün imkânı olan

ağabeylerin yine böyle paylaşacağı, sıkıntısı olan ailelerle paylaşmalarını istiyorum. Lütfen bir ekmeğiniz varsa bir dilimini arkadaşınızla paylaşın (133. Bölüm).

Oyuncaklarla oynadıkça bizi hatırlayın…

Bize bol bol dua edin… (İncelenen bütün programlarda bu ifade yer almaktadır.)

İçimiz rahat, gönlümüz huzurlu artık. Bu evden ve tatlı çocuklardan ayrılırken onları önce Allah'a sonra Kimse Yok Mu derneğine emanet edip gidiyoruz (277. Bölüm).

Biz Balıkesir şubesi olarak üzerimize düşen her şeyi yapmaya hazırız. Güzel üyelerimiz, işadamlarımız var. Derneğin imkânları geniş… (279.Bölüm).

Programda gösterilen yoksulluk sebeplerinden biri de kırsal yoksulluktur. Kurban Bayramı için Güneydoğu Anadolu'ya giden işadamı Can Aparı'nın şu sözleri de Doğu ve Güneydoğuda yaşanan yoksulluğun Büyükşehirlerde yaşanan kentsel yoksulluktan daha ağır olduğuna dikkat çekiyor:

Resim 10: kardeş aile yoksul aileyi ziyaretten ayrılırken.

Şimdi biz genelde büyük şehirlerde tabi ki durumu iyi olmayanları görüyoruz. Ama inanın bu kadar kötü durumlarla karışılacağımız hiç aklıma gelmedi. Hiç ummadım ve inanın gözyaşlarımı tutamadım. İnanın şu tabloları biz unutmazsak çok insan düzelecek. Ama unutuyoruz. Unuttuğumuzda da bu tablolar daha çoğalıyor… Ben şundan yanayım: Ne olur biraz doğuya inelim. Şu an bile…(ağlıyor) (Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü).

Resim 11: Gönderilen bir yardımı çevredeki insanlar ve hayırseverler yoksul aileye taşırken.

İngiliz Kültürel Çalışmalar Geleneği içindeki araştırmacılar, Althusser'in *Devletin İdeolojik Aygıtları* ve *Devletin Baskı Aygıtları* ve Gramsci'nin *hegemonya* ve *tahakküm* kavramsallaştırmasından faydalanarak medyayı egemen sınıfın görüş ve düşüncelerini topluma yayan ideolojik aygıtlar olduğunu ve medyanın var olan iktidar yapılarını doğallaştırıp meşrulaştırdığı düşüncesini benimserler (Althusser'den akt. Yaylagül, 2006: 117). Program da devletin *çeşitli otoriteler*i aracılığıyla muhafazakâr ideolojiye ait düşünceleri topluma yaymaktadır. Ayrıca insanları yoksulluk konusunda duyarlı olmaya çağırmak, programın ve derneğin faaliyetlerinin başarılı, sorumluluğunu yerine getirdiğini göstermek için yani, programın meşruiyetini ve yola çıkma amacını onaylatmak için de çeşitli otorite ve mercilerin onayı alınmaktadır. Bu onay hem program içindeki bölümlerde

gösterilmekte hem de derneğin çıkarmış olduğu aylık ya da iki aylık haber bültenlerinde yer almaktadır. Bu konu ile ilgili örnekler şöyledir:

Kimse Yok Mu programının 2008 yılı Kurban Bayramı için "Uzlaşma Köprüsü" adıyla yayınladığı Kurban Bayramı Özel programında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın şu sözleri içeren konuşması yer almaktadır:

> Bugün Kurban Bayramının üçüncü günündeyiz. Ve hamdolsun çok farklı bir dayanışma içerisinde şu ana kadar birlik ve beraberlik içerisinde Türkiye'mizin dört bir yanında bayramı bayram gibi yaşama gayreti içerisinde olanlar var. Yoksulun derdiyle dertlenmenin gayreti içerisinde olanlar var. Doğu'nun, Güneydoğu'nun özellikle o yoksul bölgelerimizde 'ben kurbanımı burada değil de orda keseceğim' diyerek oralara giderek oralarda kurban kesenlerin olduğu bir bayram yaşıyoruz. Bu bir duyarlılıktır. Bu kendiliğinden rastgele olmuyor. Bu hissiyatı, bu duyarlılığı yakalamak her yiğidin karı değil. Bunun erdemine varmak her yiğidin karı değil. Ama demek ki bu ülke de bu insanlar var.

M. Fethullah Gülen'in de aynı program içinde yapılan kurban seferberliğini takdir eden şu konuşması bulunmaktadır:

> Çok önemli bir hadise… Basit bir kurban eti, üç beş kilo et demeyin yani. Bazen bir gül uzatmakla insanların gönüllerini fethedersiniz. Bazen bir tebessümle Efendimiz (S.A.V)'in işaret buyurduğu gibi bir sadakadır diyor mümin kardeşinin yüzüne gülme; kuyudan çektiğin bir kova suyu onun kovasına boşaltma; yolda giderken başkalarına eziyet olmasın diye yolda eziyet verecek bir şeyi bertaraf etme; başkalarına zarar vermeme meselesi gibi küçük gördüğünüz şeyler çoklarının gönüllerini fetheder. Bu da öyle bir meseledir. Hele o insanlar şimdiye kadar bunu yani, bir asırdan beri hiç görmemişlerse, bir asırdan beri hatta beklemeyi de unutmuşlarsa. Çünkü çok sürpriz karşılıyorlar. Yani kapılarının tokmağına dokununca, paket kapılarının önüne gidince sürpriz karşılıyorlar. Çünkü böyle bir şeyi hiç görmemişler. Ve diyor ki biz iki üç seneden beri et nedir görmedik…

Gülen'in bu sözleri, programın yardım tekniği yani yoksullara yapılan yardımların şekliyle ilgili olarak bir sonuç çıkartılmasına katkıda bulunmaktadır. Yapılan yardımların boyutları ve şekli ne olursa olsun, az ya da çok yoksulluk sorununu ne derece çözebileceğini düşünmeden her halükarda önemli olduğunu vurgulamaktadır. Programda da bu düstur ile hareket edilmektedir. Gülen gibi kendi camiasında otorite kabul edilen bir ismin yaptığı bu açıklamalar Gülen'in taraftarlarının dikkatini çekeceğinden bu, taraftarlar arasından programa izler kitle, hayırsever ve sponsor kazandırması açısından da önem taşımaktadır.

Kimse Yok Mu Derneği'nin kurban faaliyetleri Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından da övgüye layık bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Gül'ün dernek ve faaliyetleri için kullandığı ifadeler şöyledir:

> Kimse Yok Mu Derneği gibi sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek, devletin gidemediği yerlere gitmekte ve oralardaki çok zor şartlar altındaki insanlara yardımlar yapılmaktadır. Afrika'da, Endonezya'da, Pakistan'da insanların gerçekten çok büyük imkânsızlıklar içinde yaşadığı ülkelere artık Türkiye'nin eli uzanıyor. Bunlar Türk halkının mayasında olan iyilik duygularıdır, hayır duygularıdır. Bunlarla hep övünüyoruz. Türkiye uzun yıllardan sonra hayır alan ülke konumundan kurtularak hayır dağıtan ülke konumuna gelmiştir (Kimse Yok Mu İki Aylık Haber Bülteni, Mart-Nisan 2008: 33).

4.3.3. Genel Değerlendirme

Kimse Yok Mu programının anlatı yapısı, programın aktörlerine ait ifadeler/ anlatımlar değerlendirilerek bu örnek program üzerinden televizyon programlarında yoksulluğun temsili incelendi.

Programın anlatı yapısının çözümlenmesi neticesinde; jenerik/tanıtma yazısı, set, kurgu teknikleri, müzik, sunum, çekim yöntemleri, kamera hareketleri ve aydınlatma gibi programın anlatı yapısını şekillendiren araçların program tarafından ustaca (!)

kullanılması programda yoksullukla ilgili söylemsel stratejinin nasıl kurulması isteniyorsa o şekilde kurulmasına yardımcı unsurlar olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Programın aktörlerinden üst-sese, sunuculara, hayırseverlere ve dernek yetkililerine ait ifadeler ve söylemler incelendiğinde programda yoksullar, program sunucuları ve yapımcılarının yönlendirdiği çerçevede konuşan ya da konuştukları sunucu ve üst ses tarafından tamamlanan, başkalarınca belirlenen programın nesnesi olarak gözlemlenir. Yukarıda sayılan üst-ses, sunucular, hayırseverler ve dernek yetkilileri ise sesi çıkan ve yoksulları belirleyen aktif özneler olarak konumlanmaktadır. Programda yoksullukla ilgili, yoksullukla mücadele konusunda "gizli el", "kardeş aile projesi" gibi dini referanslı çözüm yollarına başvurulmakta, yoksullukla ayakta kalabilmek için de İslami literatüre ait tevekkül ve sabır gibi kavramlara sarılmak gerektiği konusunda mesajlar vermektedir. Medyanın var olan iktidar ve güç ilişkilerini doğallaştırıp meşrulaştırdığı düşünülecek olursa; programda verilen mesajların da muhafazakâr ideolojiye ait düşünceleri İslami referanslar ve İslami elitler yoluyla yaymakta olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca programda üst sese ve sunuculara ait söylemlerde; yoksul kişilerin *yoksul* olarak değil *ihtiyaç sahibi* ve *mağdur*, yaşanan durumun da *yoksulluk* olarak adlandırılmaması, programın kullandığı söylem stratejisinin bir parçası olarak yoksulluk durumunun üstünü örtmekte ve yoksulluğun nedenlerini gizlemektedir.

Programda yoksulluğun sebepleri, yani programa katılan yoksulların yoksulluk sebepleri ile ilgili ifadeler incelendiğinde, yaşanan yoksulluk hali genellikle boşanma, eğitimsizlik, hastalık gibi sebeplere bağlanmaktadır. Yoksulluk sebeplerinin sadece birkaçı ve boşanma ve hastalık gibi kısa süreli yoksulluk sebepleri üzerinde durulmakta ve tüm yönleriyle yoksulluk ele alınmayarak sanki ülkemizde yaşanan yoksulluk yalnızca bu sebeplerden kaynaklanıyormuş gibi gösterilmektedir. "Dâhil etme, içine katma" ideolojik çözümlemede kullanılan terimlerdendir. John Fiske'ye göre bu terimler, başat sınıfların, ezilen sınıflardan direnme öğelerini alması ve onları, mevcut durumu (statüko) değiştirmek için değil sürdürmek için kullanmalarını ifade eder (akt. Dursun, 2001: 72). Bu nedenle olacak ki yoksulluğu temsil eden kişilerin ağzından düzenin işleyişine karşı çıkan sözlere rastlanmamaktadır. Programdaki yoksulluk temsilleri incelendiğinde ne sunucular ne yapımcılar ne de yoksullar yaşanan yoksulluk durumunun nedenini devletin ve iktidarın ekonomik ve siyasal politikalarında arayan bir tutum sergilememektedir. Programda hem ülke içindeki hem de dünyadaki ekonomik işleyişin yoksulluk durumuna yol açtığı üzerinde durulmamakta ve statükonun korunmasına hizmet edilmektedir. Yani düzenin işleyişini eleştiren bir tavır gözlenmemektedir.

Programın yoksulluğu azaltmak ya da ortadan kaldırmak için geliştirdiğini iddia ettiği yöntemlerden biri de işsizliğe çare aramaktır. Yeni programlarda, "Artık, Kimse Yok Mu balık vermeyip balık tutmayı öğretecek insanlara" sloganı ile yola çıkılarak bazı yoksul ailelere iş imkânı sağlanmaktadır. Yapılan yardımlar, geliştirilen İslami dayanaklı projeler yoksulların yaralarını, acılarını belki geçici olarak sarmaktadır; ancak boyutları gittikçe derinleşen yoksulluk sorununun çözümü

için kalıcı, uzun vadeli bir çözüm önerisi olmamaktadır. Programlarda yapılan ayni ve nakdi yardımlara nazaran insanların işsizlik sorununa çare bulunması elbette yoksullukla mücadelede daha etkin bir stratejidir. Burada önemli olan insanların geçici ya da olarak bir işe sahip olmaları -yani istihdam sorunu- değil de 'herkesle eşit haklara ve imkânlara sahip' olarak istihdam edilmeleridir. Onlara sahip olmaları gereken bilinçli özneler olma imkânı ve hakkı tanıyarak o yolda ve bilinçte yol alabilmelerini sağlamak. Toplumda mevcut olan yoksulluğun temelli ortadan kaldırılabilmesi için çözümler, projeler ve imkân eşitlikleri sağlamak. Ancak programın ve derneğin faaliyetleriyle yalnızca programa katılan yoksul ailelere ve onlar arasından da sadece bir kaçının istihdam edilmesiyle ülkemizde yaşanan ve küresel krizin de etkisiyle her geçen gün büyüyen işsizlik sorununa çare bulabilmenin mümkün olamayacağı açıktır.

Programda geliştirilen bir başka yoksullukla mücadele yöntemi de eğitimdir. Eğitim konusunda dershane, okul harcı, burs, okul ihtiyaçları vs. eğitim masraflarının karşılanması, ailede okula gitmeyen çocukların mutlaka okula yönlendirilmeleri bunun yanında derneğin okul olmayan yerlere okul yapılması için sağladığı destekler vs. yoksul ailelerin çocuklarına yapılan eğitim yardımları yoksullukla mücadele konusunda yardımcı etkinliklerdir. Yoksulluğun üstesinden gelmek için eğitim konusunda programda verilen mesajlar yerinde olmakla birlikte, program bu konuda yapılacak faaliyetler konusunda çok programlı ve eşgüdümlü bir çalışma programına sahip değildir. Bu konuda Ayşe Buğra (2008), eğitimin yoksulluğun nesilden nesile aktarılan bir sorun olarak ortaya çıkmasını engelleyen ve yarının büyükleri olan çocukların yoksulluk tuzağının içinde hapsolup kalmamaları için önemli bir unsur

olduğunu söyler. Ancak burada sadece eğitim harcamalarının söz konusu olmayıp, bunun ötesinde birtakım çalışmaların yapılması, örneğin özel koşullara sahip olan bazı çocukların bu durumlarıyla ilgilenilmesi gerektiğini belirtmektedir.[37]

Program sağlık konusunda da yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadır. Program yoksulluk durumundan kaynaklanan, maddi yetersizliklerden veya işsizlik nedeniyle sağlık güvencesine sahip olmayan insanların sağlık problemlerine de kendince bir çözüm bulmaya çalışmaktadır. Genellikle ziyaret edilen ailelerin hemen hemen çoğunda hasta bireyler bulunmaktadır. Program her zaman hasta bireylerin hepsini tedavi ettirmeyip yalnızca bazı ailelere sağlık konusunda yardım sunmaktadır. Farklı sebeplere dayanan bir yoksulluk halinden kaynaklanan yoksulların sağlık problemlerine de bu şekilde köklü bir çözüm bulunmuş olmamakta yalnızca yoksulların hastalıklarına "pansuman" yapılmaktadır. Dolayısıyla yaşanan yoksulluğun nedenlerini araştırıp bu nedenlere kalıcı bir çözüm bulup ortadan kaldırmadıkça yoksulluğun neden olduğu sonuçları yüzeysel bir şekilde tamir etmek mümkün değildir.

Programlarda yoksullukla mücadele konusunda vurgulanan bir nokta da yoksul bir aileye ya da mağdur bir insana nasıl yardım edileceğini program yoluyla insanlara göstermeye çalışmaktır. Programda sunucuların, gönüllü hayırseverlerin, dernek yöneticilerinin ve üyelerinin dâhil edildiği yoksullara yardım yönteminin her safhası

[37] 7 Mayıs 2008 tarihli "Yoksullukla Mücadele'den Ne Anlıyoruz?", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi için yapınla konuşma metni için: "http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0708.html" adresine bakılabilir.

açıkça gösterilmektedir. Örneğin ‘nasıl yoksul bir aileye ulaşılır, nasıl onlarla diyalog kurulur, nasıl hayırsever insanlardan yardım istenir, nasıl istenen yardımlar yoksullara ulaştırılır, nasıl onların sevincine ortak olunur’ gibi pek çok safhanın eylem olarak nasıl gerçekleştirilebileceğini program insanlara öğretmeye çalışmaktadır. Ancak programın öngördüğü biçimde yoksullukla mücadele etmek ve yoksulluğun üstesinden gelmek çok mümkün olmadığı gibi böylesi bir yöntem hayırseverlik ahlakını pekiştiren ve hayırseverlik furyasını yayan bir anlayışı yaymakla birlikte yoksulluğun çözümü için hak temelli sosyal politika geliştirmenin önünü tıkamaktadır.

SONUÇ

Bu tezde, *Kimse Yok Mu* adlı televizyon programı örneği üzerinden televizyon programlarında yoksulluğun temsili incelenmiştir.

"Televizyon, Tür, Temsil" olarak adlandırılan ilk bölümünde, televizyonun anlatım araçlarını kullanarak nasıl bir gerçeklik yarattığı; bu gerçekliğin temsilinde ideolojik kodların devreye girdiği ve bu kodların oluşumunda da televizyonun teknik özelliklerinin etkin bir şekilde kullanımının rol oynadığı üzerinde duruldu. Mutlu'nun (1991) da vurguladığı gibi televizyon temsilini, televizyon gerçekliğini kavramak için program bölümlerini tek tek incelemek yerine, televizyon anlatılarının dayandığı *türsel saymacaları* çözümlemeye çalışmak daha yerinde olacaktır. Bu nedenle bu tezin çalışma konusu olan programın olduğu türün özelliklerini bilmek programın analizi açısından kolaylık sağlayacağı için program türlerine ve örnek programın ait olduğu *reality show* türünün ortaya çıkışı ve taşıdığı özelliklere değinildi. Program türleri ve özelliklerini açıkladıktan sonra, Corner'ın (1997) *araç, kurum, süreç* ve *temsil kuramları* olarak dört başlık altında topladığı televizyona ilişkin kuramsal yaklaşımlar üzerinde duruldu. Bu kuramsal yaklaşımlardan televizyon programlarının metinsel ve sembolik karmaşıklığını göz ardı eden geleneksel kitle iletişim araştırmalarının eğilimlerine karşı 1970'lerin başından itibaren hız kazanan çalışmaları içeren temsil kuramları ele alımdı. Bu temsil kuramları içinde de özellikle Stuart Hall'ün (1997) işaret ettiği anlamları inşa eden ve anlamların değişim sürecine katkıda bulunan bir süreç, bir anlamlandırma pratiği

olarak inşacı temsil yaklaşımından bahsedildikten sonra temsillerin oluşum süreci incelendi.

Çalışmanın "Yoksulluk, Türleri, Yoksulluğun Nedenleri Ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri" başlıklı ikinci bölümünde, öncelikle *Kimse Yok Mu* programında geçen yoksul ve yoksulluk tanımlamalarını değerlendirmek için iktisat, iktisat tarihi, sosyoloji, siyaset vb. farklı disiplinler içinden açıklamalar bulundu. Bu sayede, kavramlaştırılmasında farklı yaklaşım ve boyutları içeren kavramlar olarak karşımıza çıkan yoksul ve yoksulluk tanımları açıklandı. Farklı yoksulluk tanımlarına değinildikten sonra *Kimse Yok Mu* programında hangi yoksulluk türlerinin ele alındığını incelemek amacıyla *mutlak-göreli, kırsal-kentsel, sistem içi-sistem dışı* yoksulluk gibi yoksulluk türleri üzerinde duruldu.

Kimse Yok Mu programını incelerken, programda yoksulluk nedenlerinden hangilerinin ele alındığı ve ele alınan nedenlerin literatürdeki yoksulluk nedenleriyle ne kadar örtüştüğünü irdeleyebilmek için yoksulluğun süresi, neoliberal yapısal uyum politikaları, nüfus artışı, göç, hane halkı özellikleri, işgücü piyasaları değişkenleri vb. yoksulluk nedenleri açıklandı. Yoksulluk nedenlerini açıkladıktan sonra yoksulluk sorununu aşmak için gerekli olan ve programda geliştirilen yoksullukla mücadele yöntemlerini değerlendirebilmek için yoksullukla mücadele yöntemlerine değinildi. Yoksullukla mücadelede Şenses'in (2001) üzerinde durduğu mevcut politikaların gözden geçirilerek eksik yanlarının tespit edilip değiştirilmesi, mevcut sosyo-ekonomik yapı içinde yeniden şekillendirilmesi ve radikal sosyal

reform; yoksullara kredi, nakit, gıda yardımı yapılmasını sağlayan koruyucu önlemler ve hane halkının güç ve imkânlarının daha uzun dönemde muhafaza edecek geliştirici önlemlerin kısa, orta ve uzun dönem olarak yapılan süre sınıflandırmasıyla uyumlu olarak geliştirilmesi; dolaylı, doğrudan yaklaşım ve radikal reform olarak belirlenen üç yaklaşımdan bahsedildi. Bu yaklaşımlar dışında yoksullukla mücadelede hane halklarının, akrabalık bağları etrafında örgütlenen geleneksel dayanışma ilişkilerinin, dini organizasyon ve cemaatlerin, sivil toplum kuruluşlarının belediyelerin, partilerin, hükümetlerin, küresel bir sorun olan yoksulluk problemine çözüm önerilerinin küresel boyutta olması gerektiğinden ülkelerin, uluslararası kuruluşların geliştirdikleri yöntemlere de yer verildi. Ayrıca yoksullukla mücadele konusunda *sosyal dışlanma* ve *sosyal içerme* kavramlarını dikkate alarak hak tabanlı bir söylem geliştirecek bir sosyal politika geliştirilmesi konusunda Ayşe Buğra ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu'nun çalışmalarına değinildi.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de yoksullara yardım konulu *Kimse Yok Mu* programında hem yoksullukla mücadele edilirken kullanılan yöntemlerin belirlenmesinde hem de programın söylemsel stratejisinin belirlenmesinde din faktörünün ön planda olması nedeniyle yoksulluğun İslam'la ilişkisi ele alındı. Yoksulluk ve İslam arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için öncelikli olarak İslam dini için otorite kabul edilen Kuran'a ve İslami kaynaklara göre İslam'da *zenginlik* ve *yoksulluk* kavramları açıklandı. Kavramlar tanımlandıktan sonra İslam'ın yoksullukla mücadelede geliştirdiği *zekât, vakıf müesseseleri, sadaka ve infak* anlayışı gibi stratejilerden bahsedilerek İslam'ın yoksullukla mücadele anlayışı değerlendirildi. Bu değerlendirmelerin sonuçlarına göre fakir ve miskinler ihtiyaç

sahibi, yardım yapılması gereken kesimler olarak tanımlanmakta ve maalesef bu düşünce de yoksulu zenginin yardım edeceği nesne haline getirip onların kendi hayatlarını üretebilmesinin önünü tıkayan bir anlayışın yerleşmesine neden olmaktadır. Bu durumda zengin belirleyen bir özne; fakir de belirlenen pasif bir nesne konumu üretmiş olmaktadır. İslam'daki tasavvuf düşüncesine ait tevekkül, sabır vb. kavramlar ve İslam'ın iman esaslarından olan kadere imanın sonucu olan tevekkül anlayışı da yine yoksullar tarafından farklı algılanabilmekte, farklı yorumlara meydan verecek kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk ve din arasındaki ilişki, din ve dinin bazı kavramları kullanılarak yoksulluğun yeniden üretilmesi ve içselleştirmesi şeklinde kurulmaktadır. Yani din yoksulların yoksullukla ayakta kalabilmelerini ve yoksulluk halinin ağır şartlarını yaşarken hayata tutunmalarına yardımcı bir rol oynamaktadır. Yoksulluk konulu televizyon programlarında ve yoksulluğa İslami referanslı çözüm yolları sunan *Kimse Yok Mu* programında da yoksulluk temsillerine bakıldığı zaman İslami literatürün gerek programın yoksullukla mücadele yöntemlerine gerek de programda kullanılan söylemlere uygun bir dil oluşturduğu görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünde de televizyonda yoksulluk programlarının ortaya çıkışı ve yoksulluk konulu televizyon programlarına değinildikten sonra *Kimse Yok Mu* programının analizi yapıldı. Hall'ün (2005a) dediği gibi gerçekliğin yeniden inşa edilmesinde dilin dinamik ve dolayımlama boyutu olan söylem kurucu bir rol oynamakta; şeylerin anlamlandırılma tarzlarının sonucu olarak ve şeylerin gerçekten nasıl oldukları hakkında fikir veren bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla söylem dil, ideoloji ve anlam arasındaki ilişkiyi anlamakta önemli bir

araç olduğundan medya metinlerinin analizinde ve toplumsal iktidarın kurulmasında kısacası tüm sosyal ve siyasal yaşamın dinamik yapıcı bir unsuru olması nedeniyle *Kimse Yok Mu* programını analiz ederken de gerçekliğin inşasında kurucu role sahip söylemler üzerinde duruldu. Programının analizinde ilk olarak, programın anlatısal yapısını oluşturan görsel ve teknik özellikler (set, kurgu tekniği, müzik, sunum, çekim yöntemleri, kamera hareketleri, aydınlatma); ikinci olarak, programın aktörlerine (üst-ses ve sunucular, yoksullar, hayırseverler ve çeşitli otoriteler) ait söylemler çözümlenerek genel bir değerlendirme yapıldı. Programda kullanılan görsel, işitsel, teknik özellikler ve söylemler olayları duygusallaştırmakta ve yoksulluğu dramatize etmektedir. Kullanılan söylemler ile yoksulluk halinin bir imtihan olduğu, yaşanan durumun bir anlamda kader olduğuna vurgu yapılmaktadır. Program dine ait olan "imtihan", "kader" gibi kavramları kullanmakta ve yoksulluğun sebebinin varoluşsal olduğuna dikkat çekmektedir. Programda genel olarak hastalıklar, boşanmalar, kazalar felaketler yoksulluk sebebi olarak verilmekte ve yoksulluğun başka sebepleri üzerinde durulmamaktadır. Yine programda kullanılan söylemi insanları yardımseverliğe, hayırseverliğe teşvik etmek, birlik beraberlik duygusunu canlandırmak üzere kurulmuş olup; program bu amaçların gerçekleştirilmesinde ve bu söylemlerin kurulmasında da İslami literatüre başvurmaktadır.

Programda kullanılan kelime tercihlerine bakıldığında *yoksul*, *fakir* ve *yoksulluk* gibi kavramların kesinlikle kullanılmadığı görülmektedir. Bunların yerine *muhtaç*, *ihtiyaç sahibi* ve *mağdur* gibi kavramlar kullanılmaktadır. Programda bu kavramların tercih

edilmesi yaşanan yoksulluk durumunu, boyutlarını, yoksulluk nedenlerinin üstünü örtmektedir.

Kimse Yok Mu programı yoksullukla mücadele açısından değerlendirildiğinde, programın öngördüğü yoksullukla mücadele yöntemlerinin İslam'ın yoksulluk sorunu için geliştirdiği yöntemlerden esinlendiği görülmektedir. Programda kullanılan "Kardeş Aile Projesi", "Gizli El Projesi", "Doğu-Batı Kucaklaşması" projesi gibi yoksullara yardım modelleri İslam'ın yoksulluk için geliştirdiği yöntemlerin örneklerindendir. Kardeş aile projesi, Doğu-Batı kucaklaşması İslam'daki ensar-muhacir yardımlaşmasının bir örneği ve gizli el projesi de İslam'ın gizli tasadduk modelinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Gıda, giyecek, yakacak, ev eşyası, kırtasiye malzemesi, çocukların eğitim masrafları, sağlık yardımları yani ayni ve nakdi yardımlar yanında programda bazı yoksul ailelere iş bulunarak işsizlik sorununa da çözüm aranmaktadır. Yapılan yardımlar, geliştirilen İslami dayanaklı projeler yoksulların yaralarını, acılarını belki geçici olarak sarmaktadır; ancak boyutları gittikçe derinleşen yoksulluk sorununun çözümü için kalıcı, uzun vadeli bir çözüm önerisi sunmamaktadır. Dolayısıyla programda yaşanan yoksulluğun ülkemizde yaşanan bütün şekillerinin nedenleri araştırılıp bu nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik kalıcı çözümler önerilmemekte; yoksulların yaraları yüzeysel bir şekilde sarılmaktadır. Ancak yoksullukla mücadele için çözüm yolları geliştirilirken insanların eşit koşullarda topluma katılması temel alınmalıdır. Eğer yoksullukla mücadele gönüllülük girişimi üzerinden yürütülürse yoksullar yardımseverler tarafından belirlenen bir nesne haline gelerek eşit vatandaş olma statüsünün dışında kalmaktadır. Ayrıca sosyo-ekonomik bir sorun olan yoksulluğa

hayırseverlik ahlakı ile çözüm aranması bu sorunu kalıcı olarak çözmemekle beraber etik bir davranış da değildir. Kısacası yoksulluk tartışmaları hayırseverlik ahlakı ve gönüllü bir yardımseverlik furyası üzerinden değil sosyo-ekonomik bir sorun olarak bir sistem sancısı olarak ele alınmalı ve ona göre stratejiler geliştirilmelidir.

Sonuç olarak *Kimse Yok Mu* ve benzeri yardım programlarının yoksulluk için sunduğu çözüm, "sadaka kültürü"nü yaygınlaştırmanın ötesine geçememekte ve yoksulların etkin özneler olarak kendi kapasitelerini arttırmalarının önünü tıkamaktadır. Yani *hep almaya ayarlı* ve *nasıl olsa böyle bir yardım düzeni var* zihniyetinde lümpen bir yoksul sınıfın varlığının devam etmesine yol açmaktadır. Ancak yoksulluk sorununun çözümü için yardımlaşma ve dayanışma ruhu bu ve benzeri programların ortaya koyduğu salt maddi ihtiyaçların karşılanması olarak algılanmamalıdır. Hem geleneksel dayanışma ağlarının, geleneksel hayır anlayışının dışında insan ihtiyaçlarıyla ilgilenen bir alan, hem de piyasa mantığının dışında insan ihtiyaçlarıyla ilgilenen, insanların özgür ve eşit haklara sahip bireyler olarak topluma katılmalarının yollarını araştıran bir alanı tarif eden sosyal politika anlayışı benimsenmelidir. Ancak, Türkiye'de sosyal politikalar anlamında ciddi bir boşluk söz konusudur. "Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika" kitabında konuyu ele alan Buğra'ya göre, Türkiye'deki sosyal politikaların uygulanmasındaki sıkıntı, kapitalizme içkin olduğu kadar Türkiye'nin siyasal yapısındaki bir eksiklikten de kaynaklanmaktadır. Bu eksiklik de sosyalin hayırseverlik adı altında siyasallaşmasını engelleyecek, hak tabanlı bir söylem geliştirecek ve savunacak bir toplumsal grubun varlığı ile kapatılabilecektir (Buğra, 2008a: 259).

Yoksullukla mücadele için yoksul ve ezilenlerin kendi kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak herkesin birlikte çözüm üretebileceği uygulamaların arttığı kurucu bir toplumsal siyaset ortamı hazırlanmalı ve "biz" ve "öteki" ayrımı temelinde değil, farklılıkların birliğini öngören sivil toplum anlayışı geliştirilmelidir. Böyle bir ortam ve anlayış da toplumda "demokrasi kültürü" nü aile, okul, işyeri ve medya çerçevesinde eğitimle, sosyalleşme süreciyle bireylere kazandırılarak sağlanabilir. Bu süreç de ortak deneyimlere dayanan *açıklama, ikna etme* ve *karşılıklı eğitim-etkileşimi* kapsayan somut yapıcı eylem planını içeren bir temel üzerinde yükselmelidir (Aksu ve Doğan, 2009: 28). Yani demokratik toplumsal dayanışma pratiklerinin gerçekleşmesini sağlayacak bir zemin için gayret edilmesi soruna çözüm yolu açabilecektir. Böyle bir zeminin oluşturulmasında da medyaya önemli görevler düşmektedir; çünkü yoksulluğun yapısal kaynaklarını dönüştürücü bir eleştiriye tabi tutan ve böylesi bir dayanışmanın örgütlenmesine katkı sunan bir medya anlayışı ve pratiği ancak yoksulluk sorununa katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Abercrombie, N., (1996**) Television and Society**, Cambridge: Polity Press.

Adaklı, G., (2001) "Televizyon Türlerinde Dönüşüm", **Yıllık 1999** (Sinema ve Televizyon Özel Sayısı), Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 229–253.

Adaklı, G., (2006) **Türkiye'de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri**, Ankara: Ütopya Yayıncılık.

Akademi Araştırma Heyeti, (2005) **Bir Müslüman'ın Yol Haritası: İman, İbadet, Ahlak**, Ergün Çapan (ed.), İstanbul: Işık Yayınları.

Akagündüz, Ü. Ö., Ceyhan, B., (2006) "Yardım Kardeşliği", **Aksiyon Dergisi**, Sayı: 617.

Aksop-Adaklı, G., (1998) **Türkiye'de Reality Show'lar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Aksop-Adaklı, G., (2000) *"Reality Show'larda Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın İmgesi"*, **Televizyon, Kadın ve Şiddet**, Nur Betül Çelik (der.), Ankara: Dünya Kitle İletişimi Araştırma Vakfı (KİV) Yayınları, s. 111-135.

Aksu, B., Doğan, M. G., (2009) " 'Yeni' İşçi Sınıfı, 'İşsiz İşçiler' ve Dayanışma: Bir Umut Deneyimi", **Birikim** (241), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 24-31.

Alper, Y., (1990) "Sosyal Adalet", **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Cilt III, İstanbul: Risale Yayınları, s. 441-444.

Apaydın, H., (2005) "Namaz**", İlmihal I: İman ve İbadetler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 217-377.

Aziz, A., (1989) **Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler**, Ankara: TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları.

Bardakoğlu, A., (2005) "Fıkıh", **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 141-180.

Barker, C., (1999) **Television, Globalization and Cultural Identities**, Philedelphia: Open University Press.

Bennett, T., (1982) "Media, 'Reality', Signification", **Culture, Society and the Media**, Michael Gurevitch vd. (der.), London & New York: Routledge, s. 287-308.

Beşer, F., (1990) "İnfak", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul: Risale Yayınları, s. 246-147.

Bolat, Ö., (2009) "Sosyal Politikalar ve Uluslararası Yardım Kuruluşlarımız", **Çerçeve Dergisi** (49), MÜSİAD Yayınları, s. 24-26.

Bora, T., (2009) "Sadaka, Sosyal Yardım, Dayanışma, Örgütlenme 'Yoksullukla Mücadele' Stratejileri Üzerine", **Birikim** (241), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 19-23.

Bourdieu, P., (1996) **Televizyon Üzerine**, Turhan Ilgaz (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Buğra A., (2005a) "AB Müzakere Sürecinde STK'lar ve Yoksulluk", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, Volkan Yılmaz, Dilara Demir ve Laden

Yurttagüler (haz.), No: 12, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

Buğra, A., (2005b) **Yoksulluk ve Sosyal Haklar**, No:TR0401.04/001, İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.

Buğra, A., (2008a) **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Can, K., (2002) "Şanlıurfa'da Yoksulluk Manzaraları", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Necmi Erdoğan (der.), İstanbul: De Ki Yayınları.

Chossudovsky, M., (1998) **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Neşenur Domaniç (çev.), İstanbul: Çiviyazıları.

Corner, J., (1997) "Television in Theory", **Media, Culture and Society**, 19(2), s. 247-262.

Çam, Ş., (2008) **Medya Çalışmalarında İdeoloji: Epistemolojik ve Metodolojik Sorunlar**, Ankara: De Ki Yayınları.

Çamur, A., (2004*)* **Charity Programmes: Representation of Poverty in Turkish Television** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Middle East Technical University.

Çaplı, B., (2002) **Medya ve Etik**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Çelenk, S., (1999) "Türkiye'de Televizyon Programcılığının Gelişimi ve Genel Eğilimleri", **Yıllık 1999** (Sinema ve Televizyon Özel Sayısı), Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 305-335.

Çelenk, S., (2005) Televizyon**, Temsil, Kültür: 90'lı Yıllarda Sosyo-Kültürel İklim ve Televizyon İçerikleri**, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Çiğdem, A., (2002) "Yoksulluk ve Dinsellik", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Necmi Erdoğan (der.), İstanbul: De Ki Yayınları.

Çizakça, M., (2006) "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Ekonomik Boyutları", **Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet**, Rana Zincir ve Filiz Bikmen (ed.), İstanbul: Tüsev Yayınları, s. 19-31.

Delarrocha, M. G.,(1995) **The Urban Family and Poverty in Latin America**, Latin American Perspectives, İssue 85, Vol. 22, No. 2, s. 12–31.

Demircan, A. K., Kurt, H., (2001) **A'dan Z'ye Kamera Televizyon Film Yapım-Yönetim**, Ankara (Yazarın Kendi Yayını).

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2001) **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu**, Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını.

Dumanlı, R., (1996) **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, No: 2449.

Dursun, Ç., (2001) **TV Haberlerinde İdeoloji**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Er, İ., (1994**) Sosyal Gelişme ve İslam**, Bursa: Rağbet Yayınları.

Erdoğan, İ., Alemdar, K., (2002) **Öteki Kuram**, Ankara: ERK Yayınları.

Erdoğan, N., (2002) "Ağır Çekim Yoksulluk", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul: De Ki Yayınları.

Erdoğan, N., (2002) "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul: De Ki Yayınları.

Erdoğan, N., (2002) "Yoksulları Dinlemek", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul: De Ki Yayınları.

Erdoğan, N., (2002) "Yok Sanma: Yoksulluk-Maduniyet 'Fark Yaraları'", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul: De Ki Yayınları.

Erkal, M., (2005) "Zekât", **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.419-510.

Eskicioğlu, O., (1995) "Fakir**", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, s. 129-131.

Fiske, J., (1992) **Television Culture**, London: Routledge.

Gledhill, C., (1997) "Genre and Gender: The Case of Soap Opera", **Representation: Cultural Representations and Signifying Practices**, Stuart Hall (ed.), London: Sage Publications.

Hall, S., (1991) "Signification, Representation, İdeology: Althusser and Post-Structuralist Debates", **Critical Perspectives on Media and Society**, Robert K. Avery and David Eason (der.), New York: The Guilford Press.

Hall, S., (1997) "The Work of Representation", **Cultural Representations and Signifying Practices**, Stuart Hall (der.), London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, s. 15-64.

Hall, S., (2003) "Kodlama ve Kodaçım", **Söylem ve İdeoloji**, Barış Çoban (çev.), Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (haz.), İstanbul: Su Yayınları, s. 309-326.

Hall, S., (2005a) "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Mehmet Küçük (der.), Ankara: Bilim Sanat, s. 73–121.

Hall, S., (2005b) "Kültür, Medya ve 'İdeolojik Etki' ", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Mehmet Küçük (der.), Ankara: Bilim Sanat, s. 191-234.

Işık, O., Pınarcıoğlu, M. M., (2001) **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnal, A., (2001) "Televizyon, Tür ve Temsil", **Yıllık 1999** (Sinema ve Televizyon Özel Sayısı), Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 255–286.

Jargowsky, P.A., Bane, M. J., (1991) "Ghetto Poverty in The United States, 1970-1980", **The Urban Underclass**, C. Jenks ve P. Petrson (der.), Washington D. C: The Brooking İnstitution Press.

Kılavuz, A. S., (2005) "Akaid", **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 68-140.

Kozloff, S. R., (1987) "Narrative Theory and Television", **Channels of Discourse**, Robert Sarah R. (der.), U.S.A: University of North Carolina Press, s. 42-73.

Laçiner, Ö., (2002) "Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Necmi Erdoğan (der.), İstanbul: De Ki Yayınları.

Lev, Y., (2005) **Charity, Endowments, and Charitable Institutions in Medieval Islam**, USA: University Pres of Florida.

Marshall, G., (1999) **Sosyoloji Sözlüğü**, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mosco, V., Reddick, A., (1997) "Political Economy, Communication and Policy, Democratizing Communications", **Comparative Perspectives on İnformation and Power**, Mashoed Bailie ve Dwayne Winseck (der.), New Jersay: Hampton Press, s. 10–32.

Mutlu, E., (1991) **Televizyonu Anlamak**, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Mutlu, E., (1995**) Televizyonda Program Yapımı**, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Mutlu, E., (1999) **Televizyon ve Toplum**, Ankara: Radyo Televizyon Kurumu.

Osmanî, S. R., (2003) "Evolving Views of Poverty: Concept, Assesment and Strategy", **Asian Development Bank and Social Development Papers**, No: 7, s.1-9.

Özdek, Y., (2002) "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskacında İnsan Hakları", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE.

Pogge, T., (2004) "A Perspective to Struggle Against Global Poverty", **Journal of Civil Society**, 2(6-7), s. 157-170.

Poyraz, B., (2002**) Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik**, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Seyyar, A., (2003) "Sosyal Siyaset Açısından Yoksullukla Mücadele", **Yoksulluk**, A. Emre Bilgili ve İ. Altan (der.), Cilt I, Birinci Baskı, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

Subaşı, N., (2004) **Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası Aile Odaklı Startejile**r, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurum Başkanlığı.

Şen, M., (2002) "Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma: 'Zor İş…'", **Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Necmi Erdoğan (der.), İstanbul: De Ki Yayınları.

Şenses, F., (2001) **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, Ankara: İletişim Yayınları.

Şentürk, H. M., (2006) **Soru ve Cevaplarla Zekat**, İstanbul: Rehber Yayınları.

Tehanevi, M. A., (1984) **Keşşaf-u Istılahati'l-Funun**, Cilt I, İstanbul.

Thompson, J. B., (1996**) Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication**, Cambridge: Polity Press.

Tirmizi, M. B. İ., **El-Camiu's-Sahih (Sünen)**, Daru İhyai't- Türasi'l Arabi, Beyrut.

Topbaş, O. N., (2002) **Vakıf, İnfak, Hizmet**, İstanbul: Erkam Yayınları.

Türkoğlu, N., (2007**) İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim, Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Uludağ, S., (2005) "İslam Dini (Tasavvuf)" , **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 15-65.

Üşür, İ., (2002) "Küreselleşme ve Yoksulluk", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara: TODAİE.

Yaylagül, L. (2006) **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım, S., (2004*)* **Kur'an-ı Hakim'in Açıklamalı Meali**, İstanbul: Işık Yayınları.

Zengingönül, O., (2004) **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İş Gücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, Ankara: Adres Yayınları.

İnternet Kaynakları

Başkaya, F., "Kapitalizm ve Yoksulluk", **http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kapitalizmveyoksulluk.htm**, erişim: 6 Şubat 2010.

Buğra, A., (2004) "Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'le Sosyal Politika Forumu", **http://www.spf.boun.edu.tr/docs/acikradyo2004/AcikRadyo-SPF05.05.2004.pdf**, erişim: 20 Mart 2009.

Buğra, A., (2005) "Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'le Sosyal Politika Forumu", **http://www.spf.boun.edu.tr/docs/acikradyo2004/AcikRadyo-SPF05.05.2004.pdf**, erişim: 20 Mart 2009.

Buğra, A., (2008) "Küreselleşme ve Siyasal İslam", Barış İ. ve Önder İ. (haz.), **http://www.birgun.net/researchindex.php?categorycode=1202690917&newscode =1202993890&year=2008&month=02&day=14**, erişim: 22 Mart 2009.

Buğra, A., (2008b) "Yoksullukla Mücadeleden Ne Anlıyoruz?", **http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0708.html**, erişim: 22 Mart 2009.

Buğra, A., (2008c) "Emek Meta Olmamalı", **www.solplatform.org/showthread.php?t=2155**, erişim: 20 Mart 2009.

Buğra, A., (2009) "AKP'nin Yardımları Şeffaf Değil", **http://www.birgun.net/report_index.php?news_code=1236773175&year=2009&month=03&day=11**, erişim: 17 Mart 2009.

Deniz Feneri Derneği, "Türkiye'deki Projeler",
http://www.denizfeneri.org.tr/bagisci.aspx, erişim: 23 Kasım 2008.

DEYAM, (2008) "Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu",
http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=SEMPOZYUM, erişim: 10 Ekim 2008.

DOGÜNSİFED, (2005) "Yoksulluk Raporu**", http://www.milligazete.com.tr**, erişim: 10 Şubat 2009.

Fethullah Gülen Web Sitesi, (2006), "Hocaefendi Medyası Dünyaya Açılıyor",
http://tr.fgulen.com/content/view/12617/11/, erişim tarihi: 12 Şubat 2010.

Karayalçın, M., (2009) "29 Mart Seçim Kampanyamız",
http://www.karayalcin.com, erişim: 5 Ocak 2009.

Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, (2008) "Kimse Yok Mu Derneği'nin Sosyal Yardımları",
http://www.kimseyokmu.org.tr/Pages.aspx?pagesID=452, erişim: 23 Kasım 2008.

Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, "Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Tüzüğü", (2008) **http://www.kimseyokmu.org.tr/Pages.aspx?pagesID=453**, erişim: 23 Kasım 2008.

Kuş, M., (2008) "Kimse Yok Mu ve Deniz Feneri Türkiye'ye Işık Oluyor: İyi Ki Onlar Var", **http://www.cihandergi.com/detay.php?did=19&id=270**, erişim: 10 Mart 2009.

Michel, T. S. J., (2008) "Fighting Poverty with Kimse Yok Mu", **http://www.fethullahgulen.org/conference-papers/gulen-conference-in washington-dc/3090-fighting-poverty-with-kimse-yok-mu.html**, erişim: 20 Kasım 2008.

Özkara, M. Z., (2008) "Kimiz", **http://www.kimseyokmu.org.tr/Pages.aspx?pagesID=450**, erişim: 23 Kasım 2008.

Radikal, (2008) "12 Soruda Deniz Feneri Davası", **http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=Detay&ArticleID=898145&Date=11.09.2008&CategoryID=77**, erişim: 14 Eylül 2008.

TDK, (2009) “Fakir”,

http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=fakir, erişim: 12 Mart 2009.

TDK, (2009) “Mağdur”,

http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=ma%C4%9Fdur, erişim: 12 Mart 2009.

TDK, (2009) “Yoksul”,

http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=yoksul, erişim: 12 Mart 2009.

TDK, (2009) “Yoksulluk”,

http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=yoksulluk, erişim: 12 Mart 2009.

Türkantos, E., (2005) “Bu Fener 10 Bin Gönüllüye Emanet”,

http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/04/24/pazar/pazar5.html, erişim: 17 Aralık 2008.

Yakut, K. “Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı”,

http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/ioltp/2292/unite05.pdf, erişim: 9 Şubat 2010.

Yolcu, N., (2008) “Sosyal Bir Yara: ‘YOKSULLUK’”, **http://www.tebyan.net/Articles/2008/8/10/72043.html**, erişim: 15 Aralık 2008.

Kurumsal Yayınlar

Deniz Feneri Derneği 2007 Faaliyet Raporu (2008), İstanbul: Deniz Feneri Derneği.

Kimse Yok Mu Aylık Haber Bülteni, Sayı. 2, Şubat 2008, İstanbul: Kimse Yok Mu Derneği.

Kimse Yok Mu İki Aylık Haber Bülteni, Sayı. 3, Mart-Nisan 2008, İstanbul: Kimse Yok Mu Derneği.

“Yardım Ediyoruz”, **Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği**, İstanbul: Kimse Yok Mu Derneği.

Yerel Yönetişim ve Yoksulluğun Giderilmesi Ulusal Toplantısı, 7–8 Ocak 2005, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi.

Gazeteler

Belge, M., (2006) "Yoksulluk", **Radikal**, 23 Temmuz.

Belge, M., (2006) "Yoksulluktan Devam", **Radikal**, 11 Ağustos.

Buğra, A., (2006) "Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil", **Radikal İki**, 10 Aralık.

Buğra, A., (2006) "Yoksulluğu Tartışmak", **Radikal İki**, 2 Temmuz.

Dursun, D. ,(2008) "Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu", **Yeni Şafak**, 5 Şubat.

Ediz, R., (2008) "Kimse Yok Mu STK'ları Kızdırdı", **Taraf**, 8 Nisan.

"Kimse Yok Mu Artık Balık Tutmayı Öğretecek", **Zaman**, 10 Aralık.

Yalsızuçanlar, S., (2008) "Yoksulluk ve Tasadduk", **Zaman**, 23 Kasım.

EKLER

EK 1

SAMANYOLU TELEVİZYONU KİMSE YOK MU PROGRAM KAYITLARI

Kimse Yok Mu, 20.01.2003, 69. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 99. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 100. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 109. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 132. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 133. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 224. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 226. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 232. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 237. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 238. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 242. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 275. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 276. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 277. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 279. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 283. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 284. Bölüm.

Kimse Yok Mu, 11.07.2008 (Bölüm numarası belirtilmemiş).

Kimse Yok Mu, Uzlaşma Köprüsü. 2008

EK 2

KİMSE YOK MU PROGRAMINA AİT GÖRÜNTÜLER

Resim 1:

http://www.haberler.com/kimse-yok-mu-aksaray-da-aglayan-gozleri-yine-haberi/

Resim 2:

http://www.stv.com.tr/Images/Section2/2008819/1122.jpg

Resim 3:

http://www.yayinakisi.com/images/tv/18500_kimse-yok-mu.jpg

Resim 4:

http://www.kimseyokmu.org.tr/viewimage.aspxGallery=deprem&img=bdeprem2.jpg

Resim 5:

http://www.kimseyokmu.org.tr/viewimage.aspx?Gallery=2007Kurban&img =23. jpg

Resim 6:

http://www.kimseyokmu.org.tr/viewimage.aspx?Gallery=Kurban2006&img=DSCN3971.JPG

Resim 7:

http://www.kimseyokmu.org.tr/viewimage.aspx?Gallery=deprem&img=agri3.jpg

Resim 8:

http://www.kimseyokmu.org.tr/Galeri.aspx?Gallery=egitim

Resim 9:

http://medya.zaman.com.tr/2006/12/28/sukriye.jpg

Resim 10:

http://www.kimseyokmu.org.tr/viewimage.aspx?Gallery=duzce&img=d20.JPG

Resim 11:

http://www.kimseyokmu.org.tr/viewimage.aspx?Gallery=digercalismalarimiz&img=c4.jpg

ÖZET

Akçelik Bedir, Ayşe, Televizyon Programlarında Yoksulluğun Temsili: "Kimse Yok Mu", Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mine Gencel Bek, 205 s.

Bu çalışmada, yoksullara yardım programlarından "Kimse Yok Mu" adlı televizyon programında yoksulluğun temsili incelenmiştir. Yoksulun ve yoksulluğun temsil süreci yoksulluk ve İslam bağlamında ele alınmıştır. Programdaki yoksulluk temsilinin söylemi İslam'ın yoksulluğa bakışı ile paraleldir. Ayrıca yoksullukla mücadele edilirken İslami referanslı yardım yollarına başvurulmuştur. Yoksulluğun nedenleri ele alınırken küresel, ekonomik, sosyal, siyasal nedenlerinden bahsedilmemiş; daha çok kısa süreli yoksulluk sebeplerinden olan boşanmalar, doğal afetler, kazalar gibi nedenler üzerinde durulmuştur. Yoksullar, program sunucuları ve üst ses tarafından devlet politikalarından kaynaklanan yoksulluk sebeplerine değinilmemiştir. Programda, yoksullar üst ses ve program sunucuları tarafından yoksul olarak değil, ihtiyaç sahibi ya da mağdur olarak adlandırılmış; toplumsal bir problem olarak yoksulluk olgusu gizlenmiştir. Ayrıca programda yoksulluğun temsilinde kullanılan görsel ve teknik özellikler de incelenmiştir. Programda kullanılan set, kurgu teknikleri, çekim teknikleri, çekim ölçek planları, kamera hareketleri, sunum, aydınlatma, müzik vb. unsurlar yoksulluğu dramatikleştirmiş ve hayırseverlerin vicdanlarına hitap ederek onları da programa dâhil etmiştir. Bu faktörler onları yoksullara yardım eder konuma getirmede önemli unsurlardır. Programda hayırseverler ve programın sunucuları yoksullara yardım eden, yoksulları

belirleyen özneler olarak görünürken; yoksullar yardım alan, belirlenen nesneler olarak var olmaktadır.

SUMMARY

Akçelik Bedir, Ayşe, Representation of Poverty on Television Programmes: "Kimse Yok Mu", Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mine Gencel Bek, 205 p.

In this study, the representation of poverty on television programs with the example of Kimse Yok Mu, the charity programs for the poor has been studied. The representation process of the poor and the poverty has been adressed in the context of poverty and Islam. The rhetorics used in the program representing poverty are paralel with the view of Islam towards poverty. Also, struggling poverty in the program has been applied to Islamic assistance ways. Dealing with the reasons of poverty, global, economic, social, political of them has not been mentioned; than short-term causes of poverty has been emphasized. The reasons of poverty resulted from the gevernment policies has not been talked about by the poors, the speakers and over-voice. In the program, the poors has not been called as the poor, but has been called as needy people; poverty fact as a social problem has been concealed. Visual and technical spesifications used in the representation of poverty has also been examined in the program. Set, editing, shooting techniques, shooting scale plans, camera movements, lighting, music and such components used in the program has been dramatized the poverty and adressing conscience of philanthropists has included them to the program. These factors are important for making them as undertaking philanthropists role. In the program, while the benevolents and the program comperes seem as the helpers of the poors, determiner subjects to the poors; the meaning of the poors in the

program the people taking help, determined objects for the charity.